

Българите в Бесарабия и Съюзът на бесарабските българи в България

“Колкото и малко българи да стануват в някай край, България трябва да общува с тях духовно, та те да я познават и тачат като своя майка. ”

Ал. Теодоров-Балан (Периодическо списание,
кн. 65, 1903, с. 53)

През периода между двете световни войни дейността на Съюза на бесарабските българи е позната на българската общественост и в други страни – Румъния, Великобритания, Франция и др. – както и на някои международни организации. След Втората световна война, когато преставя съществуването му, неговата патриотична дейност постепенно потъва в забрава.

Историографското “възкресяване” на съюза става чрез кратко описание на дейността му най-напред от Михаил Станчев в книгата му “Из историята на българските изселници в Русия (С. , 1998). По-късно бяха публикувани две мои статии: “Оноваване и начална дейност на Софийското дружество “Бесарабски българи” (1918 – 1919 г. ” – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том първи, В. Търново, 1992, 141–159 и “Международната дейност на Съюза на бесарабските българи”. Пак там. Том втори, В. Търново, 1993, 217–229).

Настоящото изложение и приложените документи целят да запознаят по-обстойно обществеността в България и сънародниците ни в Молдова и Украйна с дейността на Съюза на бесарабските българи, който четвърт век (1918 – 1943 г.) действа за опазване на духовното единение на българите в посочените страни с българите в България, Македония, Тракия и Западните покрайнини.

В централните и южни райони на земите между Прут, Днестър, Дунав и Черно море (Онгъл, Бесарабия, Буджак), заедно с обширни прилежащи области, през VII в. се слага началото на българската държава и народност. Въпреки по-кратките или по-продължителни периоди на отслабване или на прекъсване на българското държавнополитическо господство и влияние, през следващите векове почти винаги в Бесарабия са живели българи. Ново презаселване на областта с български бежанци и изселници започва от края

на втората половина на XVIII в. То е в пряка връзка с нерадостната участ на българския народ под властта на Османската империя и многобройните Руско-турски войни. Първото масово настаняване на българско население става по време на войната от 1806 – 1812 г., в резултат на която Бесарабия е присъединена към Русия. През следващите десетина години е разработена концепция за превръщането на тази област в изходна база, наред с морския, и на сухоземен път през причерноморските български земи до Цариград (проливите Босфора и Дарданелите). Поради това, бесарабското татарско и турско население е изселено в Крим и Турция – започва да се провежда още по-активна колонизационна политика в Бесарабия, а и в други южноруски слабо населени области. Второто масово изселване на българи е от края на Руско-турската война от 1828 – 1829 г. и през следващите няколко години, когато над 100 000 души заминават за Русия, по-голямата част от които са настанени в Бесарабия. Към 40-те години на XIX в. централната и особено южната част на областта е изцяло презаселена и стопански преобразена от българските колонисти. Компетентни съвременници, руски демографски статистици, вече използват наименованието “Българска Бесарабия” или “Нова България”.

След неуспеха на Русия в Кримската война (1853 – 1856 г.). Придунавската част от Бесарабия е върната на Турция, която я присъединява към васалното ѝ княжество Молдова (западно от р. Прут със столица гр. Яш) и остава в нейните предели, а след обединението с Влашко – в Румъния, до 1878 г. Молдовското правителство провежда антибългарска политика – настъпление срещу имотните, политическите, черковните и културно-просветните права и свободи на българите с нескривани румънизаторски амбиции. Това предизвиква силно протестно движение и се стига до кръвопролитие (4-10 ноември 1860 г. в Рени и Болград са убити над 10 и са ранени повече от 100 души). Започва масово изселване в руската част на Бесарабия и по-късно – в северозападни земи край Азовско море (Таврия), където са колонизирани около 20 000 българи. Същевременно тричленна делегация пристига в Цариград и подава мемоар до турското правителство и до дипломатическите представители на Великите сили¹. Единият от делегатите (Димитър Агура) отива в Париж и се среща с министъра на изящните изкуства граф Валуевски, който като министър на външните работи на Франция е председателствал през 1856 г. Парижкия конгрес. Най-важното искане е да се създаде българско бесарабско княжество със столица Болград, като за султански наместник се определи бившият каймакам на Молдова, българинът Н. К. Богориди.

След Руско-турската война от 1877 – 1878 г. Русия си връща Южна Бесарабия, като компенсира Румъния със Северна Добруджа – възниква добруджанският въпрос, който отваря дълбока рана в дотогавашните добросъседски българо-румънски отношения. В края на XIX в. – началото на XX в. се забелязват усилия за русификация на българо-гагаузкото население в Бесарабия, Таврия, Крим и в други райони на царска Русия. Противопоставянето на тази политика намира израз по време на руската революция от 1905 – 1907 г., когато се предявяват искания за културно-национална автономия, като в гр. Комрат дори се провъзгласява републиканско устройство на Буджака. По време на Първата световна война, когато България и Русия са в положение на война, се стига и до антибългарски погроми.

През 1917 – 1918 г. възниква комплекс от фактори, който улеснява анексирането на Бесарабия от Румъния. Особено важно значение има разпадането на царска Русия вследствие на различните фази на революцията от 1917 г. и поражението на Централните сили, към които се числи и България. През ноември 1917 г. (н. ст.) Бесарабия е обявена за автономна област в състава на Руската федеративна демократична република (РФДР); през декември с. г. – за демократична република в състава на РФДР; през февруари 1918 г. – за независима република; през април с. г. – за присъединена към Румъния с условие за административна автономия (диета); през декември с. г. – за безусловно присъединена към Румъния. След много дебати на мирната конференция в Париж, с договора от 28 октомври 1920 г. анексията е призната, но договорът е ратифициран от Великобритания през 1922 г., от Франция през 1924 г., от Италия през 1927 г. Япония отказва да го ратифицира, САЩ поддържат позиция на неангажираност, а СССР се обявява многократно категорично против анексията. България също не прави официална декларация с мотива, че не би могла да признае анексията преди Великите сили.

При условия на анархия и многовластие, на болшевишка активност (на 14 януари 1918 г. е установена съветска власт в Кишинев), на интервенция от румънски войски и белогвардейски части от Румънския фронт, на настъпление на Червената армия, което заставя Румъния да се съгласи в срок от два месеца да изтегли войските си (съгласението от 5–9 март 1918 г.), и пр., българо-гагаузкото население в огромното си мнозинство се организира за самозащита. Направена е и консултация с българското военно командване (с ген. Тантилов) от делегация на бесарабски българи, дали българите ще получат военна подкрепа при въоръжена съпротива срещу Румъния. Тантилов, съобразно правителствената политика, не се обвързва с обещания², но

на редица места съпротивата прераства във въоръжена борба. И двата конгреса на представители на българските общини (декември 1917 г. в гр. Бендер и януари 1918 г. в Болград) се обявяват против присъединяването на Бесарабия към Румъния, за независима буржоазнодемократична република Бесарабия или за българо-гагаузка автономна област в Южна Бесарабия, евентуално в състава на буржоазнодемократична Украйна. Съпротивата черпи мотивите си от спомена за румънския режим в Придунавска Бесарабия през 1858 – 1878 г., както и от примера с румънския режим в Северна Добруджа през 1878 – 1916 г. и в Южна Добруджа през 1913 – 1916 г. Взаимовръзката между бесарабския и добруджанския въпрос ще стане важна предпоставка за връзките и сътрудничеството между Съюза на бесарабските българи и Съюза “Добруджа”.

През междувоенния период румънските правителства не изпълняват задълженията си по договора за анексията на Бесарабия от 1920 г. и по Договора за защита на националните малцинства. В Бесарабия се практикува прочутата “бесарабска система”, станала синоним на засилена експлоатация, масов терор, кървави погроми и румънизация, която лишава българското (и другите национални общности) население да се моли и обучава на роден език и да поддържа културни контакти с България. Идентична е политиката на румънските правителства и в Добруджа. Специфичен момент възниква във връзка с турско-румънското сближаване през 30-те години, което отваря вратите за турска пропаганда сред гагаузите в Бесарабия и Добруджа с цел да се ерозира тяхното българско самосъзнание³.

През междувоенния период не по-лека е участта и на българското население в СССР. След бетствията, разоренията и масовите кръвопролития, предизвикани от гражданската война и интервенцията, от които пострадват особено много приазовските и кримските българи, настъпва дълъг период на мъчително възстановяване, свързано и с усилия за тотална съветизация. До средата на 30-те години са зачитани национално-културните права на българите в Украинска ССР и в Молдавската автономна ССР (1924 г., по лявото течение на р. Днестър). Машабните акции за принудително включване на селяните в колхозите и разкулачванията засягат и българите – хиляди български семейства са интернирани в Сибир. Други десетки хиляди измират от страшния глад през 1932 – 1933 г. или се разпиляват в търсене на работа и прехрана в градовете. През 1937 – 1938 г. няколко хиляди българи са арестувани, инквизирани, едни – въдворени в Далечния изток, други – изчезват безследно.

През юни 1940 г. СССР заема Бесарабия. Обширен район от Придунавските земи е присъединен към Украинската ССР, а останалата част, към

която е присъединена по-голямата част от дотогавашната Молдовска автономна ССР, образува Молдавска ССР. Проведена е аграрна реформа, започва създаването на колхози, разкулачвания и пр.

По време на Втората световна война (периода юни 1941 г. – август 1944 г.) кървавият валик на войната на два пъти минава през Молдова и Украйна. Многохилядните германски и румънски (около 700 000 души) войски овладяват двете страни през 1941 г. Макар че Румъния (с договора от 23 ноември 1940 г.) и България (с договора от 1 март 1941 г.) се присъединяват към Тристранния пакт, фашистският режим на Йон Антонеску провежда тотална антимащинствена политика, която е особено брутална в Бесарабия и в т. нар. Транснистрия (югозападни територии от Украйна с гр. Одеса, дадени на Румъния за административно управление). Тази политика е пряко насочена и срещу българо-гагаузкото население. Антонеску лично на няколко пъти настоява пред Хитлер дори за териториални придобивки на Румъния за сметка на България. Около 4000 българи, млади мъже и жени от Украйна са отвлечени в Германия като “индустриални работници”, чиято участ (третиращи като военнопленници) и изявленията им с желание да се преселят в прародината България, са покъртителни⁴. Военновременните условия подтикват хиляди българи от Приазовието да искат да се изселат в България, но са изселени само около 1500 души. През 1945 – 1946 г. тези българи, а и други, дошли в България дори преди Първата световна война, са евакуирани и въдворени не в родните им места, а в далекоизточни райони на СССР. След края на войната, по подозрения за сътрудничество с германо-румънските окупатори, хиляди българи са изселени в Средна Азия и Сибир (в това число и около 12 000 българи от Крим). Итернирванията от Бесарабия се свързват и с новите акции за създаване на колхози и с разкулачвания.

След разпадането на СССР и провъзгласяването на независимостта на Украйна и Молдова (1991 г.) се създава нова обстановка, заредена с много проблеми относно текущото положение и бъдещето на българите и гагаузите, живеещи компактно или разпилени почти във всички краища на бившия СССР⁵.

Относно числеността на българите и гагаузите през XIX в. и XX в. има различни статистически данни, които не винаги са точни. По данни на руското преброяване на населението от 1897 г. (отчита се матерният език) в Бесарабска, Херсонска и Таврическа губернии живеят 170 000 българи и 58 000 гагаузи; през 1930 г., по данни на румънско преброяване, в Бесарабия живеят 164 000 българи и 98 000 гагаузи; през 1941 г., пак по данни от румънско преброяване, в Бесарабия живеят 178 000 българи и 116 000 гагаузи; по данни на преброяването в СССР през 1989 г. в страната живеят общо 372 941 българи

и 197 768 гагаузи (в Молдавска ССР – 88 419 българи и 153 458 гагаузи, в Украинска ССР – 233 800 българи и 31 961 гагаузи, в РСФСР – 32 785 българи и 10 051 гагаузи, в Казахската ССР – 10 426 българи и 978 гагаузи, а в численост до 2000 души – в други републики или общо в 15 републики на бившия СССР).

Направеният обзор⁶ показва многобройните перипетии, изживени от българите и гагаузите през XIX в. и XX в. Въпреки повече или по-малко продължителни периоди на изолация, създавана от враждебни чужди потисници, изселниците от България и техните поколения пазят и препредават спомена за праотечеството чрез фолклор, нрави, обичаи, традиционни носии и пр., като в огромното си мнозинство опазват своето българско етническо самосъзнание – въпреки всички напъни за русификация, румънизация и национално моделиране по съветски тип. Ето защо това население се чувства като част от българската нация, съпреживява и участва активно в освободителните борби през Възраждането, а след 1878 г. , в лицето на своята емиграция, участва в развитието на следосвобожденска България. Правителствата на България обаче, с отделни епизодични изключения, не проявяват дейност в защита на интересите на това население, а българската общественост, въпреки своята загриженост за тях, най-често се люшка между доверието за благоприятно решаване на тези проблеми от Великите сили и нереалистични автономистки и федералистски идеи за осъществяване на българските национални идеали. На тези идеи не са чужди и българите и гагаузите в Бесарабия. Както беше посочено, многократно, още от 1860 г. те предявяват искания за културно-просветна и политико-административна автономност. Последният проект (1958 – 1959 г.) за създаване на българо-гагаузка автономна област, обхващаща южната част от Молдавска ССР и придунавската част от Одеска област, Украинска ССР, поради съпротива от ръководните органи на СССР и на Украйна, не се осъществява⁷.

Една от най-важните предпоставки за създаването на Съюза на бесарабските българи е, несъмнено, установяването за постоянно живеене в България на изселници-бежанци от Бесарабия и Украйна, както и тяхната съпричастност към положението и борбите на българо-гагаузкото население в посочените страни. Липсват напълно достоверни данни за числеността на тези български граждани. Така, според данни от общи преброявания на населението, през 1910 г. в България живеят родени в Русия 1383 души; през 1920 г. – родени в Бесарабия 454 души и в “Европейска Русия” 444 души;

през 1926 г. – съответно 439 души и 615 души; през 1934 г. – съответно 227 души и 1315 души⁸. Ако се има предвид, че децата на тези хора, макар и цялостно интегрирани в българското общество, в някаква степен се изживяват като “бесарабски българи”, вероятно става дума за около 6–7000 души.

Макар и малочислена, бесарабската емиграция в България излъчва над 200 души изявени, а някои и прославени строители на следосвобожденска България. Между тях са: двама министър-председатели (Д. Греков и Ал. Малинов), 7 души министри, заместник-министри и пълномощни министри, 8 души генерали (между които Дан. Николаев, Ив. Колев и Г. Тодоров), 43 души полковници и други офицери; четирима окръжни управители; професори – Ал. Теодоров – Балан, К. Иванов, Б. Берон, Ст. Баламезов, Г. Дерманчев, Ат. Тодоров, Ст. Георгиев и др.; 27 души гимназиални и прогимназиални учители, 14 души лекари; двама свързани със създаването и развитието на българската опера (Иван и Петър Вулпе), както и още много други журналисти, агрономи, инженери и пр.

Именно из средата на тази бесарабска емиграция възниква идеята да се създаде в България организация, която да е в помощ на сънародниците ни в Бесарабия и Южна Русия (Украйна).

През 1917 – 1918 г. в Бесарабия отначало се оформат два враждебни политически лагера: на привържениците за присъединяване на областта към Румъния и на привържениците за създаване на съветска република Бесарабия. Постепенно се оформя и трета политическа групировка – против присъединяване към Румъния с мотиви от националноохранителен характер, но и против болшевизма-съветизма по социалноикономически и политически мотиви. Представителите на последните са за създаване на Република Бесарабия с буржоазнодемократичен режим при пълни граждански права и културно-национална автономия на всички националности. Към тази групировка се числи и преобладаващата част от българо-гагаузкото население, еврейското, немското, украинското, а дори и немалка част от молдованското население. Особено активно е българо-гагаузкото население, което стига и до искане за политическа автономия на “Българска Бесарабия”.

Страна в тези комплицирани конфликти взема и бесарабската емиграция в България, заставайки изцяло в подкрепа на посочените искания на българо-гагаузкото население в Бесарабия. Необходимостта от колективни постъпки стои в основата на идеята за сдружаване и създаване на Съюза на бесарабските българи.

Тази идея възниква в края на 1917 г. – началото на 1918 г. във връзка с обсъждането на бесарабския въпрос по време на преговорите в Брест-Литовск⁹, а после – на преговорите между Централните сили и Румъния за

ключване на мирен договор. Поради обвързаността си с Германия и с Австро-Унгария, българското правителство не проявява интерес към сънародниците ни в Бесарабия – България се съгласява с условията на мирния договор от 7 май 1918 г., с който Бесарабия се присъединява към Румъния. През пролетта и началото на лятото на 1918 г. павителствените среди в България остават не само резервирани, но дори пречат за създаване на Съюз на бесарабските българи.

Към началото на март 1918 г. по инициатива на Владимир Дякович¹⁰ е подготвен мемоар до В. Радославов. Окончателно е оформен и подписан на 14 март с. г. от “представители на бесарабските българи в Царството”: проф. Ал. Теодоров-Балан, Ал. Малинов, Дан. Николаев, Йов Титоров, Вл. Дякович, Хр. Камбуров, В. Маринов, Г. Калинков и Гавр. Занетов. На 16 март с. г. той постъпва в Министерството на външните работи и изповеданията и същия ден е изпратен на В. Радославов, по това време в Букурещ¹¹. По-късно мемоарът е издаден печатно, като е приподписан от още 57 души (Н. Найденов, М. Пундев, И. Вулпе, Г. Дерманчев и др.)¹². В мемоара е направен преглед на историята на българите в Бесарабия с акцент на приносите им в борбите на българския народ за национално освобождение и обединение. Отбелязва се, че бесарабските българи сега, “всред анархията на разбунтуваната руска държава и нападнати от власите”, “надават вик към Българското отечество за помощ и закрила”. Искане се на преговорите в Букурещ да се “уговорят и гарантират” правата и свободите на българите (и гагаузите) в Бесарабия. Те са формулирани по следния начин:

1. Български народни образователни и специални училища – висши, средни и нисши. Преподаването на учебните дисциплини в средните и нисшите учебни заведения да е на родния български език. Управлението на училищните имоти и назначаването на преподавателския персонал да се повери на изборни училищни настоятелства.

2. Права за свободни културни и стопански учруждуней и сдружавания: читалища, дружества, банки, кооперации, народен театър и др. подобни.

3. Пълна свобода на българския печат и книжовни предприятия.

4. Национални черкви – в управлението, богослужението и избора на свещеници.

5. Неприкосновеност на собствеността – частна, училищна, черковна и общинска.

6. Права за административно самоуправление: общинско, околийско и земско (колониално), своя полиция. Преписката между тия учреждения да е на родния български език” (вж. тук докум. № 1).

От приведения откъс и цялото изложение на мемоара става ясно, че се иска културно-просветна и административна автономия на “Българска Бесарабия”, каквато трябва да се уговори и гарантира особено в случай, че Бесарабия попадне под “чужда власт” (визира се Румъния). Както бе отбелязано, В. Радославов не обръща внимание на мемоара.

Политическите обстоятелства¹³, поради които идеята за организиране на бесарабските българи в България се натъква на трудности при опитите за реализирането ѝ се променят благоприятно след оставката на Радославовото правителство и формирането на коалиционното правителство на Ал. Малинов (21 юни 1918 г.).

По инициатива на Вл. Дякович на 17 юли 1918 г. се провежда среща, на която, освен него, присъстват Г. Калинков, проф. Ал. Теодоров – Балан, В. Василев, Йов Титоров, Гавр. Занетов, Н. Николов, Сим. Купенов, Дан. Николаев и Д. Кралимарков. Решава се да се предприеме дейност за създаване на организация. С оглед на това е избран временен комитет в състав: Вл. Дякович, В. Василев и Дан. Николаев, а за “съветници” са определени проф. Ал. Теодоров-Балан и Йов Титоров (вж. докум. № 5). Идеята за създаване на организация е окончателно утвърдена на втората среща на инициаторите, състояла се на 7 септември. Временният комитет е натоварен да състави проектоустав на организацията и да изпълнява ръководни функции до провеждане на учредително събрание.

Учредителното събрание се провежда в аудитория 12 на Софийския университет в две заседания – на 15 и на 22 декември 1918 г. За участие в събранието са поканени живеещите в София българи, родени в Бесарабия и Южна Русия. Като членове – основатели на организацията са посочени проф. Ал. Теодоров-Балан, Дан. Николаев, Кр. Казанаклиева-Маринова, И. Долгов, Ст. Попов, Д. Василев, Д. Киранов, Г. Калинков, Кр. Мисирков, Д. Кралимарков, Ал. Кънчева-Василева, Д. Калозов, П. Карагеоргиев, Я. Кирилов, Вл. Дякович и П. Тивчев. За председател на събранието е избран проф. Ал. Теодоров-Балан, а за секретар – Д. Николов. Събранието изслушва доклад от проф. Ал. Теодоров-Балан, по който стават разисквания относно необходимостта от създаване на организация. След това са обсъдени 16 члена от проектоустава. Временният комитет е попълнен с двама членове – протоиерей И. Стефанов и Кр. Мисирков. На второто заседание са обсъдени и приети останалите 24 члена от проектоустава и е избрано настоятелство с мандат за две години в състав: председател – проф. Ал. Теодоров – Балан, секретар – Дан. Николаев, членове – Вл. Дякович, Г. Калинков и Г. Згурев. Избрана е и ревизионна комисия в състав – протоиерей И. Стефанов, Д. Танов и Гавр. Занетов (виж. докум. № 5).

Наименованието на основаната организация е Софийско дружество "Бесарабски българи". Учредителите са с намерение то да стане ядро на бъдещ съюз от такива дружества, основани в други градове на България с по-многобройно бесарабско население. Затова в чл. 40 от приетия устав се уточнява, че Настоятелството на Софийското дружество ще има ръководни функции с оглед създаването на такъв съюз до избор на негов управителен съвет. От това време и по-късно съюзът се именува още и Съюз на бесарабските и южноруските българи.

Приетият през декември 1918 г. устав е в сила до март 1927 г., когато в него са внесени съществени поправки, след което първоначалния текст, който не е бил отпечатан брошурно, се смята за загубен¹⁴. Неговото съдържание може отчасти да се възстанови и по друга документация. Главната цел на дружеството е да се поддържа "просветно-културно и църковно единство" на бесарабските българи с "целокупния български народ", да се действа за защита на техните права и свободи пред Парижката мирна конференция, в това число за включване в мирния договор с Румъния на клаузи, които да я задължат и по отношение българо-гагаузкото население в Бесарабия да изпълнява Договора за защита на националните малцинства и да подпомага бесарабските българи в България¹⁵.

През четвъртвековното му съществуване дейността на Съюза на бесарабските българи в България протича в няколко етапа.

Първият етап обхваща годините 1919 – 1927. По-активна е дейността на съюза през първите следвоенни години. Още в поканата за свикване на учредителното събрание е посочено, че една от важните задачи е да се подготви мемоар до председателя на Парижката мирна конференция. Мемоарът е написан от Вл. Дякович, преведен и отпечатан на френски език с дата 1 март 1919 г. със списък на подписалите го 128 души (вж. докум. № 3). Той дава възможност да се доизяснят и някои от целите на организацията (в мемоара проф. Ал. Теодоров-Балан е посочен като председател на Съюза на бесарабските българи).

Мемоарът цели да се обоснове с богата историческа аргументация, че Южна Бесарабия векове народ е била в пределите на Българското царство и, въпреки че е включвана в пределите на различни държави, през XVIII в. и XIX в. е презаселена с компактно българско население.

"Тук (в България – б. м. П. Т.), както и там (в Южна Бесарабия – б. м. П. Т.) езикът, религията, нравите, обичаите са еднакви, както и националното съзнание, поддържано будно от общите исторически спомени, от национални

борби, от стремежи за самоопределение и стремежи за етническо единство. Българска Бесарабия – това е неоспоримо – държи да бъде съставна част от България, от българщината, от която я отделя единствено устието на Дунав".

Приведена е аргументация, показваща асимилаторската политика на молдовските – румънските (1858 – 1878 г.) и на руските (1878 – 1917 г.) власти, а на обстановката през 1917 – 1919 г. е посветен специален раздел. В 22 точки са систематизирани много данни за извършени от румънските войски и власти масови насилия и убийства. Като се посочва, че 7 души от депутатите на Бесарабския народен съвет¹⁶ са разстреляни и много други са тероризирани и експулсирани се заключава, че "Този Бесарабски народен съвет не би могло в никакъв случай да бъде считан като представително тяло, изразяващи стремежите и волята на бесарабското население". С това се отхвърля законността на "доброволното" присъединяване на Бесарабия към Румъния, с или без условия.

"Ако поради едни или други причини не би могло да се осъществи това искане ("Българска Бесарабия" "да бъде съставна част от България" – б. м., П. Т.), ние бихме изразили желанието на Българска Бесарабия, т. е. от територията, разположена на юг от Траяновия вал, да се създаде отделно политическо тяло, една малка независима държава между реките Прут, Дунав, Днестър и Черно море, обхващаща 23 000 кв. км.

И още веднъж: "В заключение ще кажем, че от етническа, географска и историческа гледна точка българите от Южна Бесарабия имат неоспоримото право да искат да им бъде позволено законно, на основание на плебисцит, изразяващ тяхното желание относно националното им бъдеще, на базата на резултатите на този плебисцит, да се организира в независима държава, в която другите етнически малцинства ще могат да живеят и да се развиват така свободно, както и те самите". Мемоарът завършва с уговорката, че ако все пак – в противоречие с принципите на президента на САЩ Уилсън и като крайно нежелан вариант – се стигне до анексирането на Бесарабия, то тогава: 1) тази друга страна в никакъв случай да не е Румъния и 2) да се гарантират на бесарабските българи условия за свободно социално, икономическо и интелектуално развитие.

От съдържанието на този мемоар може да се заключи, че една от най-важните уставни цели на Софийското дружество "Бесарабски българи" (респективно Съюза на бесарабските българи) е да се подпомогне борбата на българо-гагаузкото население в Бесарабия за извоюване на политическа автономия в Южна Бесарабия.

В отчета на Настоятелството на организацията, четен на събранието на 21 март 1921 г., се посочва, че този мемоар "е допринесъл не малко" за

включването в договора с Румъния от 1920 г. на клаузи, които я задължават да гарантира правата и свободите на бесарабското българо-гагаузки население.

Идеите и борбите за създаване на автономна "Българска Бесарабия" могат да се осмислят по-цялостно във връзка с идеите и борбите за създаване на автономна Добруджа¹⁷. Може да се обобщи, че тези идеи, които получават много широко разпространение, са в пряка връзка със следвоенното положение на България, оказала се между победените страни, без възможност да защити интересите на многомилионното българско население, останало в чужди държави: разчитало се е, че културно-просветната или политическата автономия са реалистичен вариант за решаване на важни български национални интереси. С тези идеи живеят известно време и дейците на Съюза на бесарабските българи. Ето защо една от първите стъпки на ръководството на организацията е инициативата му за създаване на "Съвет на поробените и прокудените българи". На 22 юни 1919 г. по негова покана се учредява такъв съвет от представители на македонските, добруджанските, тракийските, бесарабските и моравските организации с цел "да ратува за националните права и свободи на българското племе". Същевременно ръководството на бесарабската организация предприема някои стъпки за афиширане на своето съществуване и признаването му като представител и защитник на интересите на българо-гагаузкото бесарабско население. Показателен за това е фактът, че се изразява дълбоко разочарование, загдето е пропуснато да се покани представител на бесарабските българи в България при честването на 50-годишнината на българската църква (от създаването на Българската екзархия) на 14 март 1920 г. (вж. докум. № 6 и 7).

Дейците на организацията редовно информират българската общественост за положението на българо-гагаузкото население в Бесарабия. И днес с вълнение се четат, подкрепени и с информанции от румънската демократична преса, статии на Вл. Вултур (Вл. Дякович), като "Изстребление на интелигенцията на бесарабските българи", на И. С. К-в (?) – "Бесарабските българи", на Б. Петров – "Бесарабските гробове", "Кървавите злодеяния на румънските власти в Бесарабия и Добруджа" и мн. др., публикувани най-вече в издавания в София в. "Добруджа".

След признаването на анексията от Румъния на Бесарабия от Великобритания през 1922 г. и от Франция през 1924 г., сред дейците на бесарабската българска емиграция настъпват разочарования относно "миротворческата" роля на Великите сили. Част от дейците на организацията напускат съюза или, като проф. Ал. Теодоров-Балан, не проявяват

необходимата активност. Но част от радетелите на идеята за автономна Българска Бесарабия се групират около Вл. Дякович и продължават дейността си. Смята се, че автономията на т. нар. спорни земи (Южна Бесарабия, Добруджа, Македония, Тракия и западнобългарски области) "е единствената спасителна мярка за омиротворяването на Балканите"¹⁷. Надежди за постигането на тези цели се възлага сега на застъпничество от страна на българската, на румънската и общо на световната демократична общественост, на съгласувани постъпки от българските националноосвободителни организации, на съветско-румънския конфликт относно държавнополитическата принадлежност на Бесарабия и др.

Междувременно със загриженост се приема информацията за мними или действителни болшевишки акции в Бесарабия, за мнимо или действително струпване на червеноармейски войски по украино-румънската граница, неимоверно преувеличавано в част от румънската периодика, за да се оправдава държането на областта във военно положение при репресивни действия на 6-7 дивизии от редовната румънска армия¹⁸. Групата около Вл. Дякович се отнася диференцирано към нелегалната болшевишка дейност и към външнополитическите постъпки на РСФСР – УССР (СССР) по бесарабския въпрос. Импонира им най-вече искането да се проведе плебисцит на бесарабското население, което свободно само да реши дали желае да остане към Румъния или иска автономно държавно устройство.

Промяна в този подход настъпва през есента на 1924 г. след жестокото потушаване на Татарбунарското въстание (11 – 19 септември) в бесарабския юг, в което масово участва и българо-гагаузко население от този край. То има своите сериозни обективни предпоставки, но е подготвено от нелегална болшевишка организация. Стои в пряка връзка с неуспеха на виенските съветско-румънски преговори и с проектираните за 1924 г. от Коминтерна въстания (единствено то избухва) съгласно теорията за "нова вълна" на световна пролетарска революция. Дейците на Съюза на бесарабските българи са изненадани от сравнително пасивната позиция на СССР – организира се само протестно и помощно движение. Озадачава ги и създаването на Молдавската автономна съветска социалистическа република. Все по-отчетливо се разбира, че по бесарабския въпрос през 1924 – 1925 г. СССР се ориентира към мълчаливо признаване на съществуващото териториално статукво до бъдещ подходящ момент и към поддържане чрез Коминтерна на "огъня на революцията", което взема много жертви и в крайна сметка улеснява провеждането на репресивна политика от румънските власти.

Така, след разочарованията от “западните миротворци”, рухvat и крехките надежди за помощ от “източната демокрация”. Ходът на тази еволюция обяснява в н малка степен слабите след 1920 – 1926 г. международни изяви на Съюза на бесарабските българи – това са пропагандни начинания, реализирани изключително чрез българската периодика и чрез лични контакти с общественици и с дипломати от западните страни.

Скъсването с автономистките илюзии и преходът към нова политическа ориентация на съюза става окончателно на неговия Втори събор (март 1927 г.). Направени са промени в устава. Сега главна цел на съюза е да поддържа “духовно единение на бесарабските българи в България и в Българска Бесарабия с българския народ”. Съюзът ще ратува да се осигури на българо-гаузкото население в тази област общинско самоуправление и свобода за “национално-културно развитие чрез църква, школа, книга, събрания и сдружения”. Посочва се, че “средствата за постигане целта на съюза почиват върху строга законност и пълна гражданска и политическа коректност както в България, тъй и спрямо държавите, под чиято власт е Българска Бесарабия” (вж. докум. № 10). В окръжно на Управителния съвет от 5 септември 1927 г. се уверява, че при съществуващите международни условия съюзната дейност може да се извършва по “единствено останалия път – оня за поддържане на родния дух и съзнание чрез културно-просветни средства, гарантирани от мирните договори”. Изрично се уточнава, че провеждането на “всякакви акции от страна на организацията, които биха засегнали чистотата на целите и конкретността на средствата са изключени, а за грижи спрямо големия въпрос – кому трябва да принадлежи Бесарабия – и дума не може да става” (вж. докум. № 12).

Преходът към новата си политическа ориентация Съюзът на бесарабските българи съпреживява заедно с част от останалите български националноосвободителни организации и е свързан с признаци за активизиране на външната политика на България в защита на интересите на българското население в съседни страни.

През втория етап – от 1927 г. до навечерието на Втората световна война – дейността на Съюза на бесарабските българи се изразява, както и преди това, най-вече в усилия за неговото организационно укрепване, подпомагане на новоодошлите бесарабски български изселници, запознаване на българската общественост и на международни фактори с положението на българо-гаузкото население в Бесарабия (вж. докум. №№ 14–30). Специално внимание заслужава да се отбележи, че особено през втората половина на 30-те години, Съюзът на бесарабските българи е сред активните радетели за

федериране на българските националноосвободителни организации, за да се синхронизира тяхната дейност, макар и ограничавана, с активизираната външна политика на България по проблемите на национално-държавното обединение на българския народ (вж. докум. №№ 31–35).

През периода между двете световни войни Съюзът на бесарабските българи извършва значителна международна пропагандна дейност в защита на българо-гаузкото население в Бесарабия. Тя се осъществява главно чрез различни международни и български организации.

- Чрез Българското дружество (секция) на Международния съюз на дружествата за мир и ОН, председателствано доста години от проф. Ст. Киров. През октомври 1927 г. този съюз провежда в София поредната си конференция. Делегация от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи връчва на председателя на конференцията У. Дикенсън изложение, на което не е даден ход за разглеждане, понеже съюзът не е член на Българското дружество за мир и ОН. За да се използва тази организация, на 1 декември 1927 г. Съюзът на бесарабските българи се регистрира като неин член.

- Чрез Международния съюз на националните малцинства (т.нар. лоялни малцинства). Той обединява около 27 мил. национално-малцинствено население в Европа (от общо около 40 милиона такова население) и от 1928 г. до 1937 г. провежда ежегодно свои конгреси. Понеже едно от важните условия за участие в тези конгреси е съответното национално малцинство да има своя легална организация в съответната страна, каквато на българо-гаузкото население в Бесарабия е забранено да има, при съдействие от страна на Съюза на бесарабските българи неговите интереси са представяни най-често от представители на българите в Добруджа.

- Чрез Всебългарския съюз “Отец Паисий”. Следва да се уточни, че инициативи за съвместни действия на българските националноосвободителни организации се подеват най-често от дейците на Съюза “Добруджа” и на Съюза на бесарабските българи. Първият опит за координирани действия е направен през юли 1919 г. Формиран е, както се спомена, “Съвет на поробените и прокудените българи”, но съществува кратко време¹⁹. През май 1923 г. е основан “Съвет на поробените българи” с представители на организациите на българите от Добруджа, Бесарабия, Македония, Тракия и Нишавско. За 30 юни е насрочено протестно събрание, но Деветоюнските събития слагат край на съществуването на съвета. Част от тези намерения са реализирани индиректно през ноември 1927 г. с основаването на Всебългарския съюз “Отец Паисий”. Членове на Съюза на бесарабските българи са включени в неговото ръководство. Вл. Дякович е

избран за подпредседател, негов заместник е проф. К. Иванов, който е и член на Управителния съвет, а проф. Ст. Баламезов е редактор-уредник на сп. "Отец Паисий" и член на редакционната колегия на другия орган на всебългарския съюз – "Ла ревью българи". Страниците на тези списания са използвани за публикации на материали в защита на българо-гагаузкото население. Освен това чрез Всебългарския съюз "Отец Паисий" се установяват важни контакти с видни общественици от Франция, Испания и други страни. Пак чрез него са използвани и международни конференции за постигане на съюзни цели.

Важно значение за активизирането на международната дейност на Съюза на бесарабските българи има инициативата на външните министри на Германия (Щреземан) и на Канада (Дандюран), които на сесия на ОН през март 1929 г. настояват да се създаде специален комитет на националните малцинства при ОН и да се облекчи крайно утежнената процедура за разглеждане на техните петиции. Тогава се формира известният Комитет на тримата (Чембърлейн като представител на Великобритания, Адачи – на Япония и Де Леон – на Испания). На своя трети събор Съюзът на бесарабските българи приема резолюция – апел, написана в остро разобличителен тон срещу румънската политика в Бесарабия – квалифицирана е като "велико престъпление на XX век", хладнокръвно съзерцавано от "великите държави – творителки на договорите, та дори и при насърчителни изявления в самото Общество на народите" (вж. докум. № 14). Резолюцията е връчена на българското правителство, а в превод на френски език (със съкращения) – и на представителите на чуждите държави в София. По-късно е изискана от посолството на Великобритания в Букурещ чрез тамошния български пълномощен министър, който дава своя екземпляр²⁰.

Основната част от фактологията относно международни изяви на Съюза на бесарабските българи през втория етап от неговата дейност може да се конкретизира в следното.

Октомври 1927 г., София – изложение до конференцията на Международния съюз на дружествата за мир и ОН, връчено от Ал. Дякович и Парушев.

Март 1928 г., Брюксел – изпратено изложение и брошурата "Ла българи дьо Бесараби" до конференцията на същия съюз.

Юли 1928 г., Хага – изпратено изложение до конференцията на същия съюз.

Октомври 1928 г., Прага – изложение от члена на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи и пледоария от д-р И. Пенаков от Съюза

"Добруджа" на конференция на същия съюз (искат анкета по "българо-бесарабския въпрос").

Февруари 1929 г., Брюксел – изложение от д-р И. Пенаков пред конференция на същия съюз за положението на българите в Добруджа и Бесарабия.

Март 1929 г., Женева – изпратено изложение до Комитета на тримата.

Юли 1929 г., Женева – изпратена резолюция – апел на Третия събор на Съюза на бесарабските българи до Главния секретар на Съвета на ОН.

Август 1929 г. – изложение за положението на българите в Румъния от д-р Ст. Иванов от гр. Добрич пред конгрес на Международния съюз на националните малцинства.

Втората половина на 1929 г., Женева – изпратено изложение на френски език за включване в сборник с материали по национално-малцинствените въпроси, подготвян от Международния съюз на националните малцинства (сборникът излиза през 1931 г.).

Септември 1930 г., Женева – изложение чрез Т. Тошев от гр. Добрич на конгреса на Международния съюз на националните малцинства.

Август 1931 г., Женева – изложение чрез Т. Тошев от гр. Добрич на конгреса на Международния съюз на националните малцинства.

Август 1931 г., Кембридж – пледоария от Софийския митрополит Стефан на международна конференция за мир и приятелство чрез църквата.

Октомври 1931 г., Перуджа – изложение чрез д-р Б. Дяков на конгрес на Международния съюз на националните малцинства.

1930 – 1933 г. – изявления от членове на българските делегации на четирите балкански конференции и за положението на българите в Бесарабия (през октомври 1930 г. в Атина от проф. Ст. Баламезов, през октомври 1931 г. в Цариград-Анкара от Ан. Тошев и др.).

В посочените изложения и в изказванията на участниците в международните конгреси и конференции са приведени много данни за потъпкването на гражданските права и свободи на българо-гагаузкото население в Бесарабия. Аргументирано се доказва, че това "не е вследствие само на произвол от страна на недобросъвестна администрация (каквито са обикновено оправданията на меродавните букурещки фактори – б. м. П. Т.), а средство и резултат от една усвоена от румънската държава политика на насилствено порумънчване (на) българите в Бесарабия". Подчертава се, че желанието на това население е "да се остави спокойно в своя мирен земеделски живот и да отхранва и да възпитава децата си в родната своя вяра и на майчиния си език". Настоява се за анкети и пр.

Наред с това, за да се подобри пропагандната дейност, към Управителния съвет на съюза е формирана Научна комисия (проф. Ал. Теодоров-Балан,

проф. Ст. Баламезов и проф. К. Иванов), която да извърши събирателска, изследователска и издателска дейност с оглед осветляването на историческото минало на бесарабските българи. Установяват се връзки с Леон Ламуш по повод на книгата му „Le question des minorite. III. Le Bulgares en Roumanie (Dobroudzie et Bessarabie). Paris, 1932.“; изпратено е писмо до Н. Державин в Ленинград (Петроград) с молба да напише нов научен труд за бесарабските и южноруските българи; издава се второ издание на книгата на Вл. Дякович „Le bulgares de Bessarabie“; започва комплектуването на специализирана библиотека и пр.²¹

Приведените данни показват, че през втория етап от развитието си Съюзът на бесарабските българи извършва значителна дейност и с оглед на защитата на бесарабското българо-гагаузки население пред международни фактори. Друг е въпросът за това, че ОН се оказва инструмент за поддържане на следвоенното териториално статукво – с думите на Клемансо пред френския парламент през 1919 г. – за поддържане на „мир-война, водена с други средства“. Заедно с други международни организации ОН не способства за съблюдаване на уговорените с международни договори права и свободи на националните малцинства²².

Дейността на Съюза на бесарабските българи през третия етап протича при условията на Втората световна война. Германо-румънската окупация на Бесарабия и Украйна предизвиква силно безпокойство сред членовете на съюза относно положението на тамошното българо-гагаузки население. Безпокойството се засилва основателно след цялостното установяване на румънски режим в Бесарабия. Ето защо още през август 1941 г. Управителният съвет на съюза подготвя обстоятелствен меморандум и го изпраща на министър-председателя, министрите, председателя на Народното събрание, Светия синод и много институции и организации. Искане се да се вземат спешни мерки за гарантиране на правата и свободите на българо-гагаузкото население в окупираните територии, да се положат грижи за настаняване на бежанците в България, като се направят промени в закона за поданството и се осигурят необходимите средства. Да се подготви „преселването на бесарабските и южноруските българи“, тъй като „Не би трябвало събитията да ни изпреварват, нито пък да бъдем изправени пред свършените факти, за да се проиграва каузата не само на повече от 300 000 добри българи, но и каузата на общото българско племе“ (вж. докум. №38).

Меморандумът не намира необходимия отклик от страна на българските управляващи среди. Дейците на съюза продължават да информират българската общественост за положението на сънародниците ни в Бесарабия и Украйна и, доколкото е възможно, да подпомагат идващите бежанци, а във взаимодействие с ръководството на Всебългарския съюз „Отец Паисий“ – да се събират помощи за бедстващите българи в Приазовието, да се правят постъпки за издаване на български паспорти на отвлечени в Германия приазовски българи, които искат да се изселят в България (вж. докум.

№№ 39–41). Към края на 1943 г. и през 1944 г., явно във връзка с променената военновременна обстановка в България и очевидния крах на Тройния съюз, дейността на Съюза на бесарабските българи фактически е прекратена. След 9 септември 1944 г., с обвинения в националистически изяви, някои от дейците на съюза са подложени на гонения.

Официалното закриване на дейността на съюза, както и на други подобни организации, става с решение на Софийския областен съд през 1952 г.

Макар и малочислен по членски състав (около 160 души – вж. докум. № 37), Съюзът на бесарабските българи в България има достойно място сред организациите на българската емиграция от Македония, Добруджа, Тракия и Западните покрайнини. Неговата четвъртвековна дейност (1918 – 1943 г.) протича през три етапа. През първия етап до 1927 г. съюзът разчита на международни фактори, които, в духа на принципите за самоопределяне на народите, да съдействат за автономно държавно-политическо или културно-просветно съществуване на „Българска Бесарабия“. През втория етап до навечерието на Втората световна война, основна насока в дейността е увеличаване на усилията за духовно единение на сънародниците ни от Бесарабия с целия български народ и пледиране на справедливата им кауза пред Обществото на народите и Международния съюз на националните малцинства. Ратува се и за координиране на дейността на всички легални в България организации на българската емиграция. През третия етап, при усложнените военновременни условия, дейността на Съюза на бесарабските българи отначало се подхранва от оптимистични надежди във връзка с връщането на Южна Добруджа на България и последвалите териториални придобивки за страната във Вардарска Македония и Беломорска Тракия, оказали се твърде условни и кратковременни. Към края на 1943 г. тези надежди напълно рухват и дейността на съюза е прекратена²³.

Оценката за дейността на Съюза на бесарабските българи през първия и втория етап от развитието му (между двете световни войни) неизбежно налага сравнение с дейността на две други организации – през периода 1924 – 1940 г. съществуват Обществото на бесарабци (в СССР) и Съюз на бесарабските емигранти. Този съюз има свои поделения в столиците и в други големи градове в почти всички европейски страни, а също в Америка и пледира за интересите на населението в Бесарабия и на многонационалната бесарабска емиграция (няколкостотин хиляди души, около 20 000 бесарабски българи в Аржентина и пр.). И двете организации са поддържани от съветски и коминтерновски органи, както и от компартиите в съответните страни. Организациите настояват за автономно държавно съществуване на Бесарабия (Молдавия), за нейната съветизация и включване в състава на СССР, като водят и мащабна разобличителна пропаганда срещу румънския режим в Бесарабия. И в двете организации членуват хиляди българи и гагаузи. Сравнително добре е осветлена тяхната дейност в Обществото на бесарабци

(мнозина са членове на централното ръководство и на ръководствата на местните дружества)²⁴. За българо-гагаузкото участие в Съюза на бесарабските емигранти засега са известни само единични факти. По понятни идеологически причини Съюзът на бесарабските българи в България не установява контакти с посочените две организации, а и надали е търсено негово сътрудничество.

В заключение следва да се отбележи, че Съюзът на бесарабските българи извършва значителна родолюбива дейност в традициите на българските възрожденски идеали: тя е добър пример за стремежите за национално единение, като много от програмните издания на съюза и сега са актуални.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Генчев, Н. Франция в българското духовно възраждане. С., 1979, с. 242.

² ДА-Варна, ф. 80-к, оп. 1, а. е. 1, л. 286–287.

³ Добруджански глас, Добрич, бр. 88 от 9 окт. 1935; бр. 231 от 7 януар. 1937; бр. 238 от 1 февр. 1937; бр. 300 от 27 септ. 1937 и мн. др. – посочват се усилията за “отурчване” на гаузите.

⁴ Българите от Украйна и Молдова. (1941 – 1945 г.) Документи и материали. Съставители: Тодоров, П. и Бл. Нягулов. – В: Трудове на Великотърновския университет, Том 31, кн. 3, В. Търново, 1994, 85–91, 103–107, 206–207.

⁵ Панайотов, Г. Опит за ситуиране на етномолчинствените общности и групи в съвременна Молдова. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том трети, В. Търново, 1994, 255–266; Грек, И. Проблеми на национално-културното развитие на българите в Молдова. Пак там. Том пети, В. Търново, 1996, 431–422; Същият, Съвременни социални проблеми на българите в Молдова и Украйна. Пак там. Том седми, В. Търново, 2000, 623–631; Тодоров, П. Бесарабските българи и българската национална идея. Пак там, Том пети, В. Търново, 1996, 449–453.

⁶ Повече вж.: Грек, И. и Н. Червенков, Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. С., 1993.; Тодоров, П. Българите в Бесарабия. 1941–1945г. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том трети, В. Търново, 1994, 243–254; Същият, България и съдбата на българите от Украйна и Молдова (1941–1945 г.). Пак там, Том четвърти, В. Търново, 1995, 309–324; Институт національних відносин політології НАН України, Національні меншини в Україні. 1920 – 1930-ті роки. історико-картографічний атлас. Київ, 1996, 96–102.; Ж. Колева, Д. Гоцева. Българите в Молдова и Украйна. Библиография. Българска книжнина (1878 – 1995 г.) – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том седми, В. Търново, 2000, 633–733.

⁷ Грек, И. Из архива на доцент Иван Иванович Мещерюк. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том четвърти, В. Търново, 1995, 433–446; Страшнюки, С. Опит за възраждане на българските училища в Украйна в края на 50-те години на XX в. (Из писмата на И. И. Мещерюк до Н. С. Хрущов и техните последиствия). Пак там, Том пети, В. Търново, 1996, 399–418.

⁸ Общи резултати от преброяването на населението в царство България на 31 дек. 1920. С., 1925, кн. 1, 16–17; Също, на 31 дек. 1926 г. С., 1931, кн. 1, 16–17; Също, на 31 дек. 1928, с. 3.

⁹ Информация ще е получавана и от проф. д-р М. Марков, по това време член на делегацията за преговорите и офицер със специални поръчки ком Щаба на Действащата

армия – да координира политическите стъпки по добруджанския въпрос. Той е съновател на Централни добруджански народен съвет (ръководен орган на добруджанска организация с около 10 000 членове в Добруджа), която се бори за присъединяване и на Северна Добруджа към България. Вероятно по негова идея (телеграма от Брест-Литовск до ЦДНС) възниква идеята за обявяване на Северна Добруджа за автономна област с цел прогонването на установеното в областта Германско етапно управление и впоследствие присъединяването на областта към България.

¹⁰ Дякович, Владимир Иванов (Шумналиев, Вултур) (15 авг. 1886, Болград – 31 дек. 1929, София) – учител, общественик и книжовник. Вж.: Иванов, К. Владимир Дякович като бесарабски българин. – В: Отец Паисий, 1930, кн. 3–4, 54–55; Жечев, Н. Човекът на дълга. Черти от учителската, обществената и книжовната дейност на Владимир Дякович. (1864–1929). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том четвърти, В. Търново, 1995, 265–284.

¹¹ Мемоар на бесарабските българи, грядяне на царството. С., 1918, 29 с.

¹² ЦДА, ф. 176, оп. 3, а. е. 863-алл. 128–143. Оригинал.

¹³ ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 1, л. 95.

¹⁴ ЦДА, ф. 164-к, а. е. 1, л. 58.

¹⁵ Пак там, а. е. 1, л. 1–8, а. е. 17, л. 4–5.

¹⁶ Бесарабски народен съвет (Sfatul tarii) – формиран е на 8 ноември 1917 г. в Кишинев, “за да администрира всички дела на автономна Бесарабия” до “свикването на Учредително събрание на Бесарабия, което ще бъде избрано с всеобщо, равноправно и тайно гласуване”. Възприет е проект за състав от 150 души (105 молдовани, 15 украинци, 14 евреи, 7 руси, по двама българи, гагаузи, немци и по един поляк, арменец и грък). Впоследствие е направена чистка на противниците за присъединяване на Бесарабия към Румъния – отстранени са 58 души, от които 34 молдовани, а броят на нововключените депутати достига 66 души. В случая се има предвид този подменен състав. Повече вж.: Антонюк, Д. И. и С. Я. Афтенюк, А. С. Есауленко, М. Б. Иткис, Предателската роль “Сватуй Църей”, Кишинев, 1969, 191 с.; Stefan M., Basarabia-zuia a marii uniri (27 martie 1918). Magazin istoric, Serie nona-martie 1991, №3, г. 3–16, 23.

¹⁷ Повече вж. Тодоров, П. Освободителните борби на Добруджа. Добруджанската революционна организация. 1925 – 1940. С., 1992, 24–48.

¹⁸ Мир, бр. 6185 от 29 дек. 1920; Зора, бр. 505 от 24 януари 1921; бр. 607 от 15 авг. 1921.

¹⁹ Добруджанско знаме, бр. 48 от 1 апр. 1921.

²⁰ ЦДА, ф. 176-к, оп. 6, а. е. 70, 25–27 – доклад от Св. Поменов до Ат. Буров от 21 февр. 1930; PRO, FO, 421/318, р. 150.

²¹ Пак там, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 5, л. 5–6, 153–154, 166–177; а. е. 9, л. 35–40; а. е. 10, л. 14, 22; а. е. 20, л. 192; Мир, бр. от 3 сеп. 1931, бр. от 14 септ. 1931.

²² Нягулов, Бл. Българските малцинствени проблеми в Бесарабия пред Обществото на народи. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том шести, В. Търново, 1997, 331–351; Същият, Добруджанските българи и конгресите на европейските национални малцинства. – В: Добруджа, №7, Варна, 1990, 87–101.

²³ СГДА, ф. 3-к, оп. 1, а. е. 130-дело производство, фирмено дело 717/1934–1952, 27 л.

²⁴ Копанский, Я. Общество бесарабцев в СССР и Союз бесарабских эмигрантов (1924 – 1940). Кишинев, 1978, 195 с.; Същият, Интернациональные традиции борба за воссоединение Бессарабии с Советской родиной. 1918 – 1940. Кишинев, 1973, 112 с.; Международная поддержка борьбы трудящихся Бессарабии за воссоединение с Советской родиной. 1918 – 1940. Сборник документов и материалов. Кишинев, 1970.

Мемоар от представители на бесарабските българи, живеещи в София, до министър-председателя и министър на външните работи и изповеданията В. Радославов с молба на преговорите в Букурещ между Централните сили и Румъния българското правителство да уговори и се гарантират правата и свободите на българо-гагаузкото население в Бесарабия*.

София, 14 март 1918 г.

Съдбоносното време, що прекарва Българския народ във великите си борби за самоопределение и обединение, ни подканва – нас, бесарабските българи в Царството, и ни налага светия дълг, да призовем Вашето, Господине Председателю, и чрез Вас онова на Почитаемия Министерски Съвет и Народното Представителство внимание върху заплашената съдба на един български кът, чиято участ днес е застрашена от жестоката мъст на неприятелски пълчища. Това е Българска Бесарабия, населена със стотици хиляди българи, които, останали без всяка защита сред анархията в разбунтуваната руска държава и нападнати от нахлулите власи, надават вик към Българското Отечество за помощ и закрила.

С пълната вяра, че този вик ще намери горещ отзвук в сърцата и съзнанието на българския народ, че Правителството на Българската Държава ще се застъпи за националните правдини и културно-социалните свободи на компактного българско население в Бесарабия при предстоящите преговори в Букурещ – ние, подписаните представители на бесарабските българи в Царството, смятаме за наложително да скицираме главните моменти от сегашното и миналото на Българска Бесарабия, които осветяват правото и дълга на Българската Държава да се интересува за съдбата на бесарабските българи**.

III. СЕГАШНОТО СЪСТОЯНИЕ. Днес Българска Бесарабия се състои от 68 села и 2 града – Болград и Комрат – чисто български, основани и заселени изключително от Българи. Въз основа на статистика от 1910 година, що ни дава г-н професора Державин в съчинението си “Болгарскія Колоніи в Россіи”, вземайки във внимание пропорционалния ръст на българското население, както и числото на българските гагаузи, изключени в тая статистика – броят на бесарабските българи, които населяват изключително

споменатите села и градове, днес възлиза на повече от 180 000 души. Обаче, г. професор Державин*** е изпуснал в своите изчисления на бесарабските българи града Болград и 4 села (Бургуджий, Башкалия, Каракурт и Сатуново). Като вземем в сметка и тяхното население, а също и българите из влашките села и градовете Измаил, Рени, Килия, Кагул и др., броят на бесарабските българи днес е към 200 000, ако не повече.

Всички български заселища са в Онгъла (Буджака) на Бесарабия; те са едно до друго и завземат централната негова част (подчертани с червено в приложената немска карта от Г. Фрайтаг и Берндт. (Българска Бесарабия, в която влизат тия заселища, граничи: на север с “Горния Траянов вал (Големият Аспарухов окоп), на изток с речищата Кондук (Коганлък) до вливането ѝ в едноименното езеро Кондук (Сасик); на запад с притока на река Ялпук, който тече на дясно от село Дезгинже, по течението на тоя приток и реката Ялпук до “Долния Траянов вал” (Малкият Аспарухов окоп) и по тоя последния до реката Прут; на юг границата е река Дунав до вливането ѝ в Черно море. Извън тия граници остават, на изток, българските села: Батър, Тараклии, Кулевча и Камчик. Отбелязаният район завзема почти половината от Онгъла в Бесарабия; в него влизат, освен чисто българските Болград и Комрат, и градовете: Измаил, Килия и Вилков, от които българското население в първите два по численост иде подир русите (в Измаил) и власите. Българските села са разпределени в уезди: Акермански, Бендерски и Измаилски: в Акерманския уезд влизат 27 български села, в Бендерския 18 и гр. Комрат, а в Измаилския – 23 села и гр. Болград. Селата са големи – само 12 от тях имат повече от 100 и по-малко от 300 къщи, а всички останали – между 300 и 400 (27 села), между 500 и 1000 (27 села) и повече от 1000 (2 села); населението във всичките села е повече от 1000 души: 21 села с повече от 1000, 21 с повече от 2000, а останалите с повече от 3000 (16 села), от 4000 (8 села), от 5000 – 6000 (2 села). Тия цифри са по споменатата статистика от 1910 година, а сега са, без съмнение, по-големи.

Едни от селата носят имената на бившите татарски заселища, върху развалините на които са основани; други са задържали имената на изпразнените през времето на татарското нашествие молдовански села; трети носят нови имена, а четвърти, голяма част – имената на селата в България, от гдето са приселниците: Чийший, Вайсал, Дермен-дере, Твърдица, Пандаклий, Голица, Селиоглу, Камчик, Кортен, Исерлий, и пр.

Преселниците, основатели на Българска Бесарабия, са из разните места на Добруджа, Мизия и Тракия (Тулчанско, Бабадашко, Силистренско, Варненско, Свищовско, Русенско, Ломско, Оряховско, Видинско, Търновско, Шуменско, Разградско, Ловчанско, Севлиево, Тетевенско, Габровско, Трев-

ненско, Сливенско, Ямболско, Анхиалско, Бургаско, Котленско, Калоферско, Одринско, Лозенградско, Малко-Търновско и пр.). Някои руски писатели (Артемиев и А. Зашук) отбелязват преселници – “шопи” из Софийско, Берковско и Кюстендилско, както и “Черни българи” из Македония. Има тук-там и македонци, както и православни арнаути из Разградско, но компактна маса от преселници из Македония няма; също така и “шопи” из споменатите околии няма, а има такива из Видинско (Шоп–Тараклий).

В отбелязания район на Българска Бесарабия влизат, но вече като гранични, около 25 влашки и смесени с българи, 10-на руски и 15-на немски села, разположени край реката Прут, езерото и реката Кундук. Власите са преселници из Молдова; в Горна Бесарабия те са, ако не повече, не по-малко от Украинците (Малорусите) но в Онгъла по численост идат след българите, които са мнозинство, населяват най-вече селата край река Прут. Немците живеят в 25 села, разположени най-вече край двата бряга на р. Кундук (отбелязани в приложената карта със сини черти). Днес немците боят повече от 60 000 души; те са преселници от Прусия и Вюртемберг, емигрирали в Полша и Русия, откъдето през 1811 – 1816 г. бяха заселени в Онгъла – Бесарабия. По своето образцово стопанство, чистота на нравите и обществена дисциплина немците тук са, може да се каже, учители на всички други нации; българите, които живеят много добре с немците, са заимствали за подобрене на селското си стопанство много от тях. Русите в Онгъла са преселници от вътрешността; по численост са дори по-малко от немците, в компактни маси живеят на изток от българите – в тъй наречените “Държавни заселища” (“Казенния поселения”) около селото Чешма. В българските и немските села руси, както и други народности, няма, но се срещат около тях тук-там в някои колиби или в градовете. Повече от русите са сектанти: поповци, духоборци, молокани, шундисти, скопци и др. Като съседи на българите живеят в Онгъла и украинци (малоруси). Те са най-старите жители на Горна Бесарабия (на север от големия Аспарухов окоп) и Молдова: населявали са тия места преди да слязат там власите от Карпатите в края на XIII-то столетие. В Онгъла на Бесарабия украинците са малко, няма ги в компактна маса и са преселници от по-ново време. В Бесарабия живеят и евреи, които говорят на немски диалект; те са заселени най-вече в градовете, единично по селата, като търговци. Допреди 60 години в гр. Болград и българските села нямаше никак евреи, но сега само в гр. Болград има повече от 100 семейства. Има едно село – Шаба – до гр. Акерман, населено с французи-швейцарци, на брой по-малко от 1000 души, преселници от 1824 – 1828 г. Други народности, като не броят циганите, които са скитници-чергари, в Онгъла на Бесарабия няма.

И тъй, по етническия си състав, населението в Онгъла на Бесарабия (Божака), въз основа на официалните статистики е предимно, а в южната негова част изключително българско – едно мнозинство от 200 000 души, събрани на компактни маси в 68 села и 2 града, основани и заселени от българите – преселници из българското Отечество. Това мнозинство придава на целия край чисто българска физиономия; затова справедливо той бе назван от руския писател А. Скалковски “Нова България”, а от всички нации в Бесарабия – “Българска Бесарабия”. Това положение е най-силният аргумент, който дава, въз основа на споменатия прокламиран принцип за самоопределяне на народите, право на българската държава да се застъпва и уговорва в международните трактати културните, социално-стопански, па и политически съдбини на бесарабските българи.

IV. ХАРАКТЕРИСТИКА НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ.

Бесарабските българи отнесоха със себе си всичко свойствено на българина: език, вяра, носия, нрави и обичаи, поверия, песни, приказки и пр. Целият селски бит и духовен мир, които характеризират българина в Отееството му, легнаха в основите на неговия нов живот в Бесарабия. Намирайки се обаче при нови условия, при свобода и в съседство с други народности, бесарабските българи, не иска съмнение, с течение на времето, под влияние на културата, възприеха и нещо ново, което в някои отношения е заличило старото; но основата си остава непокътната и до ден днешен. Въздържайки се от собствена характеристика на бесарабските българи, ще приведем тук няколко откъслечи из отзивите на чужди писатели от по-старо и най-ново време. Професор Державин в споменатото свое съчинение “Българските колонии в Русия” дава едно подробно описание на българите в Новоруския край (Южна Русия), в това число и на бесарабските българи, – огромен материал от етнографски наблюдения, извършени лично през най-ново време (1897 – 1911 г.) и публикувани през 1914 г. Тоя материал отгръща както миналото, тъй и съвременното културно положение на бесарабските българи с обстойно изложение на техния селски бит и фолклор: селското стопанство, жилището, носията, храната и покъщината; народни имена, обряди, обичаи и празници; прокобавания и ярвания; народни умотворения и пр. Едно сравнение на фолклора у бесарабските българи, отбелязано от почтения руски професор, с оня у българите отсам Дунав, показва, че в средата на първите не само са запазени, незасегнати от чужди влияния, всички характерни за българина национални черти, но в процеса на своето етнографско развитие бесарабските българи са се оказали в много отношения по-консервативни, като са запазили някои обичаи, песни и пр., които тук са

се изгубили, напр. коледуването, коледарските песни, сватбените обичаи и пр.

А. Скалковски, един от първите руски писатели, които са писали за българите в Русия (1848 – 1853 г.), бележи: “Разглеждайки от по-близо това трудолюбиво и тъй неотколешно въдворение, статистикът не може да не забележи: 1) постоянно, значително нарастване на неговото население; 2) многолюдността на неговите семейства. Българите страшно обичат семейното единство, тъй че нерядко три или даже четири поколения живеят заедно, под един покрив и под ръководството на стареца – главата на своя род... Избата, където влиза чуждият човек или “светлицата”, по източен обичай, има широки канапки (одъри), понякога построени от пръст и всякога покрити с килими (черги); на тях при нужда могат да спят до 50 човека. Стените също са украсени с килими, с пешкири (работа и зестра на дъщерите – невестите), често с чинии, около които са разположени китки от изсушени цветя. От само себе си се разбира, че в “червения ъгъл” се намира изобилие от св. икони и пред тях, както и у всички руси, горят едно или няколко кандила. В търговско-индустриалните колонии и изобщо в къщите на търговците твърде често се срещат стаи, приспособени и натъкмени по европейски, с маси и столове”. **Г. Табаровски** така характеризира изобщо българите в Русия: “Българите са предимно земеделци, твърде трудолюбиви, разчетливи и пестеливи; поради това всичките предмети на своето облекло, на домашната покъщнина и храната, те произвеждат у дома си; те са хора твърде религиозни, но с някои суеверия”. **Ел. Майков** се отзовава със следните думи: “Българите съставляват твърде трудолюбиво и деятелно население; те се занимават предимно с хлебопашество и отчасти с виноделие; освен това мнозина от тях са запознати с разни занаяти, особено жените, които тъкат и боядисват платна, килими и разни принадлежности от народната носия. Българите се отличават със затвореността на характера си и малко се сближават с другите племена, вследствие на което са запазили своята народност”. Един от руските писатели, който най-добре и най-обстойно е писал за българите, колонисти в Русия, **А. Клаус**, дава, покрай други, и следните отзиви за българите в Русия: “Особена похвала заслужиха преселниците българи, които с пълна ревност се предадоха на земеделието във връзка със скотовъдството и виноделието като главен отрасъл на тяхното стопанство. Семейният им вид имаше патриархална основа: най-старият в семейството управляваше къщата и домочадието, особено женския пол, в твърда дисциплина. Мъжете и жените носят облекло от собствено произведена материя. В стаите за живеене, в къщата и двора се пазеше чистота и ред... Семейният живот и изобщо семейните добродетели между българите се уважават свято;

нравствеността у двата пола е висока. Вътрешният семеен бит на българина колонист, както и по преди, така в повечето случаи и сега (1869 г.) се представя патриархален. Главата на домочадието – бащата, понякога дядото или даже прадядото, запазва своята власт над домочадието през целия си живот. Изобщо семейните разделения не са обичай и българите дип не ги обичат. Чистотата на съпружеския живот и моминската скромност са светиня за тях, тъй че прелюбодеянието тук е крайно рядко явление и се среща обикновено само у гърците и представителите на другите нации. Обикновено домостроителството у българите-колонисти по своята външност е много сходно с хубавите малоруски къщи”. Същият автор по въпроса за стопанството на българите казва: “Средата между първобитното и новото или рационалното стопанство съставляваше тогава още малочисленото, но вече известното домоводство, което ние наричаме българско... Без да се гледа на източното недоверие, упорито с излишна разчетливост на българите, нито една новоруска община не усвои така бързо благите наставления по стопанството, предложени от правителството или забелязани от по-образованите съседи, както българските общини. Достатъчно е да се хвърли поглед на техните колонии, особено на бесарабските, за да се убедим напълно, че тяхното стопанство вече далеч е прескочило селската рутина на малорусите и ако още не се е приравнило, то не е далеч от немското рационално стопанство... Ако отзивите за цветущото състояние на новоруските българи могат да се видят за пристрастни, като от едностранен и етноплеменен писател, то за тяхното потвърждаване можем да приведем мнението на **Г. Демола**, швейцарец, който казва, че българите са най-добрите стопани в нашите степи. **Корнилович** и **Свинин** характеризират бесарабските българи така: “Трудолюбиви, непиещи и постоянни, но с лют характер и отмъстителни; мъжете са високи и красиви, но жеаните не са дип хубави (“непригожи”). Споменатият Скалковски, като се съмнява в атестацията на Корниловича и Свинина за лютия характер и отмъстителността на бесарабския българин, отбелязва: “Ще кажем, напротив, че видът на българските колонии, тяхното богатство, стопанство, трудолюбие, гражданска и семейна нравственост, не могат да не радват всеки истински русин. Даже румънски писатели, като **Крушеван** и **Арбуре**, характеризират българите като трудолюбиви, пестеливи, имотни и красиви. Мнозина други изследователи на бесарабските българи дават похвални отзиви за тях, но ние ще ги изоставим като намираме за необходимо да отбележим резултатите от етнографските проучвания на професор **Державин** с оглед към запазване на народността и денационализирането на българите в южна Русия – изучавания, както по-горе споменахме, направени и публикувани в най-ново

време (1914 г.). Професор Державин отбелязва следните фактори, които играят роля в културно-етнографското развитие на българите в Русия и могат, при съществуващите икономически, културни, социални и политически условия в Русия, да повлияят за денационализирането им: 1) **Съседство с културни центрове.** Близостта на селото до културния център се отразява върху бита и обществено-нравствения образ на селяните, като процесът в отпадането на националността е по-интензивен в по-близките до центъра села, и обратно. От бесарабските села Г. Державин отбелязва селата Табак и Българийка, съседни на гр. Болград. Как и с какво е повлиял гр. Болград върху селата Табак и Българийка не се казва, но във всеки случай това влияние не може да се отрази в денационализирането на българите от казаните села, защото в гр. Болград никакво друго население няма, освен българско, а и онова на същите села е пак чисто българско. 2) **Етническият състав на българските села.** В това отношение бесарабските села Г. Державин причислява към категорията на чисто българските, гдето народността на етническият състав способства за запазване чертите на националния бит. 3) **Съседство на по-културен елемент.** Селата, съседни на елемент с по-интензивна култура, са при условия по-неблагоприятни за запазване на националността, отколкото когато съседният елемент е с по-ниска култура. Към втората група професор Державин причислява българските села, съседни на влашките. 4) **Икономически фактор.** Селскостопанските нужди заставиха българина да влиза в общение със съседите и да тегли от тях културни придобивки. Освен това степента на икономическото благосъстояние се отразява, поне на външната културност на селото, в което отношение българските села се подразделят: на по-състоятелни, които се ползват в своя бит с някои културни удобства, и по-бедни, които се задоволяват с примитивните свои потреби. Бесарабските български села Г. Державин отнася към първата категория. 5) **Влияние на селскостопанската индустрия.** Повсеместното измиране на скотовъдството във връзка с развитието на земеделието и разширения площта на орната земя повлиява отслабване на домашната тъкачна индустрия, а заедно с това и промяна в народната носия. От тая гледна точка бесарабските села са причислени към категорията на ония, в които овцевъдството е запазено, а в зависимост от това, при наличността на вълна, е запазено домашното производство на шаяка и платната, та и на националната носия. 6) **Влияние на езика.** За пример на влиянието що езикът може да упражни върху процеса на етнографското развитие, проф. Державин привежда село Чешмелий, на пътя между Болград и Измаил: "Чешмелийският говор – шуменски по произхода си, дотолкова

рязко се отличава по своите фонетически, морфологически и лексически особености от всичките околни български говори, че чешмелийци постоянно служат за смешки у съседите си. Това положение се отрази върху етнографската и национална изолираност на чешмелийците: осмивани от съседите, те някак неволно се оградиха от тях и продължават да живеят със своя собствен национален запас. Особеностите на говора, по тоя начин, изиграха тук, в малкия пример, оная спасителна роля, каквато българският език изобщо изигра в исторически съдбини на целия български народ и каквато, ще добавим ние, същият този език изигра за запазване на бесарабските българи с течение на век и половина, до ден днешен.

За да допълним характеристиката на бесарабските българи в днешно време, нека цитираме още някои отзиви и наблюдения на проф. Державин. "От българска гледна точка, отбелязва г. проф. Державин, смесени сватби са недопустими" (с. 45), както и си е: редки са случаите на женитба между българин и българка с девойка или момък от друга нация.

За да характеризира съвременното културно, здравословно и нравствено положение на българите, проф. Державин привежда следните сведения от всеобщото преброяване в Русия за 1897 г. в сравнение със същото у русите и немците:

	Българи	Руси	Немци
Посветили се на наука,			
литература и изкуство.....	0,001 %	0,033 %	0,032 %
Лишени от свобода.....	0,004	0,007	001
Проституция.....	0	0,23	0,005
Слепи по рождение.....	0,023	0,039	0,024
Ослепели отпосле.....	0,071	0,084	0,043
Глухонеми.....	0,067	0,090	0,109
Неми.....	0,007	0,022	0,015
Умоповредени.....	0,075	0,098	0,128
Грамотност в Руския език..	208	194	315

Като привежда тая статистика, проф. Державин бележи: "Български вестници и книги до тях (българите в селата) не дохождат и мисля, че опитът да се достави в нашето българско село българска книжка, даже разрешено от цензурата, от каквато населението се твърде много нуждае, би срещнал противодействие от страна на администрацията... От всичко гореизложено относително съвременното културно-етнографическо положение на нашето българско население ние виждаме, че това мирно население, което живее всецяло със селската стопанска промишленост, запазило в своя вид традициите на своята народност и неприкосновеността на нравите, но лишено от просвета, е значително останало назад в своята културност" (52) – "Българите са твърде възприемчив народ и, когато работата е да уреди къщата си, той се ръководи от образците, що му дава неговият съсед – гражданинът или немецът-колонист... българинът проявява голяма любов към изящното, към декоративната красота и чистота на своите стаи, а стремежът да се китят стените с домашни килими, пешкири и кърпи е характерна черта на българския дом" (80). "Семейството у нашите българи колонисти е обикновеният тип на съвременно домочадие и се състои от родители и деца. Старците обикновено остават в семейството на най-младия син, комуто отпосле минава в наследство родното гнездо; всичките по-големи синове, като ги ожени, старецът ги отделя в самостоятелни стопанства... Главната роля в семейството играе жената. Ние не ще сгрешим, ако кажем, че тук на жената принадлежи решаващият глас във всичките семейни предприятия... Принципът на почит към по-старите, изобщо, има пълна сила в българското семейство (99).

У бесарабските българи има огромен материал от народни умотворения: приказки, поговорки, вярвания, гатанки и пр. За песните у бесарабските българи проф. Державин пише: "За песенното творчество и изобщо за народната литература на бесарабските българи може да се каже приблизително същото, що бе казано относително песенния репертоар у българите в Таврическата и Херсонската губернии", т. е., че "има огромен запас от песенно творчество, и имат прекрасни певци и музиканти". В бесарабското село Шекири-Китай, г. Державин пише, че слушал от певец "толкова юнашки песни, изпълнени с такъв жар и въодушевление и с такова своеобразно майсторство, че аз се забравях, аз дохождах във възторг, преживявах минути на най-висока наслада; у мене се набираха сълзи в очите, когато в селската тясна и душна изба, натъпкана с народ, който напрегнато

слушаше певица, тоя старец пееше песни из епохата на турското робство; когато под влияние на неговите песни ставаха живи и възкръсваха в съзнанието на слушателите мрачните картини на народния гнет и народната борба за свобода. Аз мислено се унасях към неотколешното минало на тоя народ; чинеше ми се, че аз преживявах заедно с народа неговите съдбини и страдания; аз прониквах в народната душа, аз по-близо подхождах към историческата психика на народа и по-добре почвах да разбирам неговия бит. Репертоарът на тоя певец е огромен и интересен: той пее за Дойчин войвода, за Страхил войвода, за падането на Цариград, песни от епохата на турското иго и народната борба, чак до песни за освобождението на България, за "пехливаните" богатири и т. н." (189). За друг един певец в българското село Вайсал проф. Державин бележи: "това не е само певец с обширен репертоар от песни, но заедно с това и импровизатор... Нито едно събитие в живота на селото и прилежащите му него окръжи не остава без неговото внимание и веднага влиза в песен. Селото се бои от неговите песни, с които певецът излиза като съдия в моралния живот на своите съселяни" (195).

И тъй цитираните отзиви и наблюдения на чужди писатели за миналото и сегашното културно и етническо състояние на бесарабските българи свидетелствуват, че те са верни, неизменни чедата на Българското отечество, които живеят с традициите и бляновете, със скърбите и радостите на своя народ, преживявайки в душите си и най-новата негова история. И нека се надяваме, че Българското отечество ще бъде трогнато от тая вековна непоколебима синовна вяност и ще простре своята спасителна ръка, за да се запази и в бъдеще от посегателствата на неприятелски нации.

У. УЧАСТИЕ ВЪВ ВЪЗРАЖДАНИЕТО И БОРБИТЕ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД. За да оправдаем твърдението, че бесарабските българи са живели винаги с пълно национално съзнание, ще си позволим да изнесем и някои сведения за тяхното участие във възраждането на своя народ и в неговите борби за духовно и политическо освобождение.

Обществената вълна, която отвлече духовното иго и подготви политическото ни освобождение, не можеше да не достигне до компактната българска маса с Бесарабия, съседна до Букурещ, Браила и Одеса, дето българската емиграция усилено работеше за възраждането на българския народ. На първо време бесарабските българи бяха, без съмнение, загрижени за своето настаняване и уреждане, което тръгна успешно едва от 1833 г.

При уредбата на гр. Болград и селата бе, както по-преди отбелязахме, предвидено построяване на училища във всеки заселен пункт. На 1858 година бе открита в гр. Болград българска гимназия, в повечето села имаше вече

училища, но тяхното благоустройство датира подир тая година, когато гимназията почна да изпуска младежи, пригодни за основни учители. Мнозина от тия младежи, родом из българско, се връщаха в своите родни места, и било като учители, било като свободни граждани, служеха за носители на пробуда и просвета. Когато бесарабските българи уредиха своите училища и осигуриха тяхното положение и успех, те отвориха пансион при гимназията, в който се приемаха като интернати, на пълна безплатна издръжка, българчета отсам Дунав. В първата година, при отварянето на пансиона, от 40 души ученици, приети в него, 35 бяха из Българско, а само пет из Бесараия; от 80-те пансионера през 1884 година повече от половината, всички приети на пълна безплатна издръжка, бяха родом от отсам Дунав. Тъй редица години Болградската българска гимназия и пансиона при нея дадоха образование на стотици младежи от поробеното тогава отечество. Тоя пансион се затвори в края на 1879 – 80 година, след освобождението на България, като се счете, че е изпълнил главното свое предназначение – да спомага за просветата на младежи из Българско. Независимо от това, в Одеската търговска банка бидоха внесени 30 000 рубли, от лихвите на които да се поддържат 4 стипендианта във висше учебно заведение, от които 2 да са родом отсам Дунав. Тия стипендии и до днес ги има. Нека отбележим забележителното обстоятелство, че всички директори на гимназията, от откриването ѝ до кръщаването ѝ в гимназия “Императора Александра III” (1882 – 1883 г.)” т. е. до порусването ѝ, бяха българи из българско: Сава Радулов от Панагюрище, Д. С. Мутев от Калофер, д-р Миркович от Сливен, д-р В. Х. С. Берон от Търново, Т. Икономов от Свищов, П. Теодорович от Лясковец и Г. С. Стаменов от Воденско. Родом от Българско бяха и повече от учителите: Д. Ямболов, В. Стоянов, Киряк Цанков, Д. Горанов, Ив. Салабашев, Н. Попов и пр. Освен мъжка, в Болград се отвори и пълна девическа гимназия, а подир освобождението и петокласно педагогическо училище, със занаятчийски отдели. В гр. Комрад също се отвори училище: първен IV-класно, мъжко, после реална гимназия, девическо професионално училище и основни училища.

Не липсват и щедри благодетели за народната просвета. Такива са например: отец Михаил Казанакли, бивш учител в гимназията, завещал 200 000 рубли за благотворителни и просветни цели; д-р Д. Начев, бивш учител в болградската гимназия и дългогодишен управител на окръжна болница, завеща целия си имот – мушия и дом – на болницата; Георги Ив. Цанко-Килчик е подкрепил с големи суми откриването на училищата в Комрад и внесе осемдесе хиляди лева в Б. Н. Банка за стипендии на ученици в българските гимназии и на студенти при университета в София; Ст. Д.

Увалиев, владетел на мушия в Бесарабия, завещава 20 000 рубли за училищата в родния си град Калофер и пр. През последните години на възраждането и през ония на революционните български движения гр. Болград представляваше един сравнително висок чисто български културен център. Освен гимназиите и др. училища, имаше и печатница (при мъжката гимназия) още от 1861 г. В тая печатница печатаха своите работи мнозина от тогавашните български писатели, от които някои живееха в гр. Болград като учители или свободни граждани: С. Радулов, д-р В. Берон, Т. Икономов, П. Кисимов, В. Чомаков, Р. И. Блъсков и др. В град Болград се издаваха и списанията “Пътник” от В. Запрянов, “Духовни книжки” от Р. Блъсков, “Общ труд” от Т. Икономов; а през дните на революционните движения и сръбско-турската война от 1876 г. в Болград излизаше и вестник “Български глас”, редактиран от учителя Ив. Иванов. Имаше, има го и сега, клуб-читалище и любителски театър, в който се представяха българските пиеси “Иванко – убиецът на Асена”, “Изгубена Станка”, “Геновева”, “Стоян войвода”, “Райна Княгиня” и пр.

И по отношение революционните борби на народа ни, както и към дейността на българската емиграция в това направление, бесарабските българи не са останали безучастни. Още от времето на първите преселения бесарабските българи са вземали живо участие в руско-турските войни, които в очите на българите се предприемаха за освобождение на православните християни, а следователно и на българите. Тъй във войната от 1769 – 1774 г. те участвуват в голям брой като доброволци в отделни опълченски отряди, какъвто е бил например отрядът на българина полковник Каразин. Такива доброволци е имало и през войната от 1787 – 1792 г., но още в по-голям брой през оная 1806 – 1812 г., когато те съставили особна милиция под началството на българина – родмистър Димитър Вотикиоти, отпосле пръв “попечител” на бесарабските българи. През следващата война 1828 – 1829 г., в състава на четата, водена от капитан Георги С. Момарчев-Боюклията, влизали множество бесарабски българи; но през Кримската война от 1853 – 1856 г., от тия последните е бил съставен в гр. Болград специален отряд, воден от капитан Павел П. Грамадов. За живото участие на бесарабските българи, материално – в пари, храни, работа и пр., както и с доброволци, те са получили Височайша благодарност на 26 август 1856 г., от която извличаме следните пасаж: “Вие не преставахте да носите доброволни помощи... Вие, по-младите заселници в Бесарабия, както и коренните жители, тичахте на помощ за светото дело, правотата на което вам най-добре е известна. По вашето положение до границите на империята, вие бяхте готови да посрещните неприятеля... В продължение на две години нашите войници

намираха в домовете ви радостно гостоприемство и горещо съчувствие... В паметта на Русия ще останат неизгладими: вашето усърдие и ревност, вашата любов към общото дело, вашата покорност на Провидението. Скромните ваши пожертвования и съчувствието Ви са тъй също близки до Нашето сърце, както и геройските подвизи на вашите братя и синове на бойното поле. С душа пълна от любов към вас, ние с това обявяваме тържествено Нашата искрена благодарност за жертвите, що принесохте към Русия". Спомените за Освободителната война са още пресни, участниците в нея са още живи, за да не става нужда да отбелязваме факти и имена на дейци, които вземаха участие в опълчението и в организиране армията на свободна България и Източна Румелия.

В революционните движения на българите, преди да се учреди "българския Централен революционен комитет" и след това бесарабските българи участвуват не само с материални помощи и с хора в редовете на борците, но и при самото организиране на революционните борби. Водителите на движението – Сава Раковски, Любен Каравелов, Христо Ботъв, Панайот Хитов, Филип Тотю и др. са бивали много чести гости в гр. Болград, намирали са винаги радостен прием и са бивали щедро подпомагани в тяхната обществена, революционна и книжовна дейност. В Букурещкото Българско Народно Събрание на 1867 г., свикано за обсъждане въпроса за участието на българите в създаване проектираното Югославянско Царство, като представител на бесарабските българи е бил българинът трудолюбец Шопов от гр. Измаил. Представител на бесарабските българи в събранието, свикано през април 1869 г. в Букурещ, което реши основаването на Българския Централен революционен комитет – е бил болградския гражданин Петър Фитов, близък приятел на Любен Каравелов, председател на комитета. В учредителното събрание, което реши на 1875 г. съставянето на II Български Централен Революционен Комитет, председателствуван от Хр. Ботъв, представител на бесарабските българи е бил болградският гражданин Николай Минков. Покойният офицер от българската армия Олимпий Гълаб (Панов), бесарабски българин, е бил във всичките централни български революционни комитети член-секретар, като близък другар на Л. Каравелова, Ботъва, Левски, Стамболова и др. дейци революционери. Един от апостолите на свободата, подир обесването на Левски и самоубийството на Ангел Кънчев, бе М. Греков, българин от Русия, другар на апостола Атанас Узунов. В гр. Болград през годините на революционните борби функционираше постоянен таен революционен комитет и две "Благотворителни

дружества" – мъжко и женско, с клонове в много бесарабски села. Задачата на тия "благотворителни" комитети бе да подпомагат народното дело. Споменатият вестник "Български глас" и театърът в гр. Болград тъй също имаха за своя задача да служат на същото дело, като будеха духовете. В навечерието на Априлското въстание и Освободителната война духовете бяха тъй възбудени, че Болградската гимназия осъмна един ден с изпразнени горни класове: учениците от VI, VII и дори V класове напуснаха и масово забегнаха, за да влизат като доброволци – едни в четата на Христо Ботъва, други в четите на Руско-българската бригада на генерал Черняев в Сърбия, трети в опълчението, което се формираше в Кишинев и Плоещ. Много бесарабски българи напуснаха домоначията и родителите си, за да вземат участие в освободителните движения на българския народ. Мнозина от тия участници са още живи.

За допълнение да добавим, че в най-новите национални движения и в последвалите от това войни – Съединението, Сръбско-Българската война 1885, прокламиране на независимостта, Балканската и Съюзническата войни – бесарабските българи са достойно представени от участници-дейци, както на общественото, тъй и на бойното поле. И в строитбата на Българската държава от III-то Царство бесарабските българи са не малко допринесли, като дейци по разни поприща – книжовници, учители, публицисти, законоведци, народни представители и пр. От освобождението на България до сега те са дали из своята среда седем души министри на Царството. А днес във великата борба за обединението на българския народ, те с гордоост могат да посочат на славните български полководци – генералите Иван Колев и Георги Тодоров.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЮ,

Насилията и посегателствата върху собствеността и правдините на бесарабските българи от страна на румънската власт в миналото, патилата на добруджанските българи в годините на влашкото иго, лишението от национална просвета на българите в Русия през царския режим – всички тия злочестини внушават страх за съдбата на бесарабските българи. Тоя страх ни налага повелителен дълг да молим, при евентуалното минаване на българска Бесарабия под чужда власт, за застъпничеството на българското правителство в предстоящите мирни преговори в Букурещ, да се уговорят и гарантират следните свободи и правдини за бесарабските българи:

1. Български народни общообразователни и специални училища – висши, средни и низши. Преподаването на учебните дисциплини в средните и низшите учебни заведения да е на родния български език. Управлението

на училищните имоти и назначаването на преподавателския персонал да са поверени на изборни училищни настоятелства;

2. Права за свободни културни и стопански учреждения и сдружавания: читалища, дружества, банки, кооперации, народен театър и др. подобни;

3. Пълна свобода на българския печат и книжовни предприятия;

4. Национални черкви – в управлението, богослужението и избора на свещениците;

5. Неприкосновеност на собствеността – частна, училищна, черковна и общинска;

6. Права за административно самоуправление: общинско, околийско и земско (колониално), своя полиция. Преписката между тия учреждения да е на родния български език.

Дълбоко уверени, че тоя ни позив ще намери горещ отзив у Вас, Господине Министър-председателю, у Вашите колеги, господа членовете на Министерския съвет – и господа народните представители, молиме Ви да приемете, Господин Министър-председателю, нашата дълбока почит и уважение.

ЦДА, ф. 176-к, оп. 3, а. е. 863 а, л. 128–143. Оригинал. Машинопис.

* Надпис – “Първият екземпляр е предаден на г. Министър-председателя. Приложенията се изпратиха тоже нему”, 16 март 1918 г.

** Изпуснатият текст представлява обширно изложение за “I – Миналото; II – Заселване на Бесарабия от българи”.

*** Позоваванията и цитатите от произведение на упоменатите автори са посочени в мемоара.

**** Мемоарът е подписан от: проф. Ал. Теодоров-Балан, Ал. Малинов, Д. Николаев, Й. Титоров, Вл. Дякова, Хр. Камбуров, Г. Калинков и Гавр. Занетов. Приложенията са: Йов. Титоров Българите в Бесарабия. С., 1903; Сборник за народни умотворения и народопис, кн. 29, С., 1914 – съдържа и публикацията на Н. С. Державин, Болгарския колонни в России. 1914.; Г. Фрайтаговата карта на Румъния, немско издание. Впоследствие мемоарът е издаден печатно, като е приподписан от още 37 души. Вж. Мемоар на бесарабските българи, граждани на царството. С., 1918, 29 с.

Протокол за учредяване на Софийското дружество
“Бесарабски българи”

София, 14 и 22 декември 1918 г.

ПРОТОКОЛ

С покана от 14. XII. 1918 г., публикувана в някои от столичните вестници, се призоваха живущите в София бесарабски българи и тези, родом от Южна Русия, да се явят в Университетската аудитория № 12 – София, днес 15-и същия месец, ден неделя, часа 10 преди обед, на общо събрание с дневен ред:

1) Организиране и разглеждане Устава на бесарабските българи в България, и

2) Съобщение за изготвяне мемоар на бесарабските българи в България до Мирната конференция в Париж.

В заседанието, което бе открито в 10 ½ часа преди пладне и продължено на 22. XII. с. г. в 10 часа преди пладне, се явиха: проф. Александър Теодоров-Балан, Димитър Ив. Николаев, полк. Александър Ив. Славов, полк. Кирил В. Радионов, Тодор Неделчев, Лазар А. Лалов, Петър Янев, Иван П. Радославов, Кристина Казанаклиева-Маринова, Иван Долгов, Стефан Попов, Димитър Н. Василев, д-р Димитър Киранов, д-р Георги Калинков, Кръстю П. Мисирков, Димитър Кралимарков, Александра Кънчева-Василева, Димитър Калозов, Петър А. Карагеоргиев, Яков Кирилов, Владимир И. Дякович и Петър К. Тивчев*.

За председател на събранието биде избран проф. д-р Александър Теодоров-Балан и за секретар Димитър И. Николаев.

След размяна на мисли взе се решение – живущите в България бесарабски българи да се организират в дружба с цели подробно изброени в изготвения проекто-устав.

Подир това, по доклад на председателя, и след разисквания се гласува и прие следния Устав на дружеството на “Бесарабски българин”.

Секретар: Димитър Ив. Николаев

Вярно. Председател на Управителния Съвет на Съюза на бесарабските Българи в България. Подписал проф. К. Иванов, и секретар Александър В. Дякович

Понеже оригиналният протокол на Учредителното събрание на Съюза на Бесарабските българи в България е изгубен, прилага се тук препис от преси на същия протокол, представен в Софийския областен съд при заявление на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България вход. № 41214 от 7. XI. 1934 г., по което заявление е образувано в Съда частно гражданско производство № 717-34-V от 27. VI. 1935 г.

Председател: (липсва подпис)

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 7, л. 58. Машинопис. Заверен препис от препис – пак там, л. 38.

* Оригиналният списък на присъствалите вж. пак там, а.е. 1, л. 97.

№ 3

Мемоар на бесарабските българи до Председателя на Парижката мирна конференция относно положението на българите в Бесарабия с искане за плебисцит и автономия*

София, 1 март 1919г.

Господин Председател,

Завладяването на Бесарабия от румънците през пролетта на 1918 г. създаде за българите, живеещи в тази страна, нови изпитания, които, причинявайки им твърде тежки морални, физически и материални страдания, зап-

лашват тяхното бъдещо съществуване, а и най-вече развитието им като народност с определен национален облик. Насилието и похищенията, които румънските власти си позволиха да извършат в миналото над имуществото и над правата на тези българи, се подновяват в настоящия момент с още по-голяма сила, въпреки че Румъния направи жертвени обещания да зачита свободите, правата, религията, нравите, обичаите на всички граждани на Бесарабия, както и на съществуващите институции.

Румънските власти започнаха да прилагат в тази област същата политика на преследвания срещу всички нерумънски елементи, каквато прилагаша доскоро по най-груб и произволен начин в цяла Добруджа. Последните новини, които стигнаха до нас и които представяме по-нататък в пета глава на този мемоар, потвърждават факта, че румънските власти търсят с всички средства, без да се отказват от каквото и да е насилие, да задушат националното съзнание на българите и на русите в Бесарабия и да поставят под съмнение тяхното съществуване като отделни националности.

Всички тези факти съвсем явно свидетелствуват, че румънските власти изобщо не са се отказали от своята традиционна политика на денационализация на нерумънските елементи с цел те да бъдат напълно асимилирани с масата на румънското население. Именно на нас, бесарабските българи, сегашните обстоятелства налагат мисията да представяме интересите, аспирациите, желанията и стремежите на българското население от Бесарабия. Наш върховен дълг е да посочим, доколкото е възможно, по какъв начин може да се изтръгне от тази нова опасност, застрашаваща националното му съществуване, това нещастно българско население, което толкова пъти смени господарите си, но никога не спечели от това.

Принципите, провъзгласени от великия американски държавник г-н Уйлсън и признати от великите сили като основа, върху която ще бъдат решени въпросите за отношенията между един и друг народ в световната конфедерация, могат твърде успешно да облекчат нашата задача. Тръгвайки именно от тези принципи, ние, представителите на бесарабските българи, считаме за свой дълг да застанем на страната на потиснатите народи, за да изразим желанията на нашите съотечественици, които се стремят към едно по-поносимо и по-добре организирано съществуване. Ние посвещаваме този мемоар тъкмо на изразяването на тези желания, които според нас са съвсем справедливи. Но преди да го представим подробно, смятаме за

необходимо да очертаем най-общо главните епохи на това, което заслужава интерес в миналото на българска Бесарабия и в сегашното състояние на нещата в тази страна. По този начин исканията ни ще бъдат по-обосновани и по-ясни..."

V. ОКУПАЦИЯТА НА БЕСАРАБИЯ ОТ РУМЪНЦИТЕ

През пролетта на 1918 г., когато руският народ преживява най-болезнената криза в своята история, неговият съюзник Румъния, поддържана от немците, нахлува в територията му и завладява насилствено и вероломно Бесарабия. Фактите, които представяме по-долу, ни са съобщени от депутати и от други видни личности (руснаци, българи, французи, евреи и др.), изгонени от Бесарабия. Ще посочим имената на някои от онези, които ни изпратиха тези сведения. 1) **Г-н Г. Савенко**, украинец, депутат в бесарабската "Диета", бивш министър на правосъдието в Бесараби, вицепредседател на Бесарабския народен съвет, живеещ понастоящем в Одеса; 2) **Г-н Пономарев**, руснак, депутат, бивш учител в Семинара в Кишинев, живеещ понастоящем в Одеса; 3) **Г-н Ф. М. Станевич**, руснак, бивш вицепредседател на Углавния съд в Кишинев, депутат, живее понастоящем в Одеса; 4) **Г-н Осмоловски**, украинец, депутат, ръководещ училищната комисия към Дирекцията по народното образование в Кишинев, бивш преподавател в училището за точни науки в този град, а сега прогимназиален учител в Одеския училищен окръг; 5) **Г-н Старенски**, украинец, депутат, живеещ понастоящем в Одеса; 6) **Г-н Борис Ф. Фаресов**, руснак, председател на "Лигата за разпространение на руската култура", редактор на руския вестник "Ла либр пансе" ("Свободна мисъл"), преподавател в колежа за точни науки в Кишинев, живеещ в Одеса; 7) **Г-н Курдесновски**, украинец, преподавател в Семирнара в Кишинев, депутат, твърде видна личност в украинското общество "Просвита" в Кишинев, живеещ сега в Одеса; 8) **Г-н Шишко**, евреин, редактор на вестник "Ла ви бесараб" ("Бесарабски живот"), живеещ понастоящем в Одеса; 9) **Г-н Борис М. Коган**, евреин, депутат, адвокат, понастоящем живее в Одеса; 10) **Доктор Копитов**, руснак, председател на Общинския съвет на Кишинев, живеещ също в Одеса; 11) **Г-н Косович**, руснак, управител на владенията на чуждестранните Атонски манастири в Бесарабия, живеещ понастоящем в Одеса; 12) **Г-н Мисирков**, българин, секретар и депутат в Бесарабския народен съвет, ръководещ българската училищна комисия към отдела по народното образование в Кишинев, директор на българските курсове по педагогическа подготовка в Болград, преподавател в първа гимназия в Кишинев, живеещ понастоящем в София; 13) **Г-н Воскресенски**, руснак, директор на гимназията в Белц, понастоящем преподавател в Одеския училищен район; 14) **Френският директор** на лица в Акерман, а сега преподавател в колежа в

Шерсон; 15) Много други видни личности от различни професии, намиращи се сега в Одеса, в Киев и в други градове на Русия.

Ще се задоволим да публикуваме следните извадки от сведенията, които бяха ни предоставени от всички тези заслужаващи доверие личности, както и от сведенията, пристигнали от вътрешността на Бесарабия:

1) Още в началото на руската революция в Бесарабия е организиран молдавски военен съвет в Кишинев. Този съвет успя да създаде Бесарабския народен съвет, наречен на румънски "Сфътул Църей"². В разрез с принципа за пропорционалност, молдавското население, което безспорно е малцинство, получи 70% от местата в Бесарабския народен съвет, макар че в никакъв случай нямаше да има право на повече от 47%, ако в случая не бяха използвани най-различни военни измами и насилие. Този Бесарабски народен съвет изобщо не може да се смята като представително тяло, изразяващо интересите и волята на бесарабското население.

2) Румънските войски нахлуха в Бесарабия въпреки тържествените обещания на румънското правителство да не изпраща войски. Това се извърши без съгласието и против волята на населението.

3) Румънските военни власти още с пристигането си в Кишинев упражниха силно давление върху Бесарабския народен съвет. Те арестуваха и убиха в затвора на града 7 депутати, лидери на селската секция и ръководни членове на третия селски конгрес в Кишинев. Ето имената на тези депутати: 1) **Которош**, молдован, депутат в Бесарабския народен съвет, бивш депутат в Учредителното събрание на Русия, председател на обединените комитети – на Централния изпълнителен комитет на правителството и на Молдавския централен комитет, председател на третия бесарабски конгрес на селските депутати, комисар на правителството в Кишиневски окръг; 2) **Морският лейтенант Прахнитски**, молдован, депутат в Бесарабския народен съвет, делегат на бесарабското военно министерство по въпросите на мореплаването и военното дело; 3) **Чумаченко**, украинец, депутат, държавен секретар в Министерството на земеделието в Бесарабия; 4) **Панцир**, молдован, депутат, секретар на Третия конгрес; 5) **Литвинов**, украинец, комисар на управлението в Белцкия окръг; 6) **Надежда Гринфелд**, еврейка, писателка, депутатка в Бесарабския народен съвет; 7) **Рудиев**, руснак, депутат, комисар на управлението в Сорокински окръг.

4) Румънските власти не се задоволяват с терора над Бесарабския народен съвет и с убийството на седемте депутати: те сеят ужас в цялата страна. Те избиват 17 цивилни жители от Кишинев и още толкова военни от молдавския полк. Г-н Савенко, за когото споменахме по-горе, притежава подробни сведения за тези действия. Той с удоволствие би ги предоставил на тези,

които се интересуват. (Адресът на г-н Савенко е: Одеса, ул. "Новоселская" № 100, жилище № 4). Румънците малтретираха жестоко г-н Георгиев, българин от Оргиевски окръг. По същия начин постъпиха и с българския свещеник от с. Горещи, Кишиневски окръг, който от бой загубва съзнание. Българският учител Ганчев бил арестуван и изчезнал безследно. – Разстреляни бяха много български и молдавски граждани и селяни, както и много жители на Измаил.

5) За да стабилизира своето положение в Бесарабия и за да може да анексира изцяло тази страна, румънското правителство чрез свой дипломатически пратеник посъветва притежателите на земи в Бесарабия да изпратят в Яш делегация, която да иска от правителството помощ и покровителство срещу аграрното законодателство на Бесарабския народен съвет и да моли за ускоряване анексията на Бесарабия към Румъния. Такава делегация наистина е била изпратена. Господата Крупенски, Синодино, Семиградов и други участваха в нея. Същевременно румънското правителство извести Бесарабския народен съвет за тази проява на земеделските собственици, обещавайки да реши въпроса в съответствие с желанията на Бесарабския народен съвет, ако той вземе решение за анексията на Бесарабия.

6) С тези насилствени мерки и с арестуването на лидерите на селската опозиция, на учители, на видни личности и т. н. румънското правителство упражни значителен натиск върху селската опозиция в Бесарабския народен съвет. Тази опозиция, вече сериозно застрашена и лишена от своите водачи, можеше да противостои на румънските шовинисти само посредством тайно гласуване.

7) Румънското правителство, което добре си даваше сметка за това, на 27 март 1918 г. предложи особено настоятелно, в присъствието на председателя на Министерския съвет г-н Маргиломан и на военния министър, анексирането на Бесарабия да се реши чрез открито гласуване. Предложението беше направено от твърде известния германофил професор Стере, агент на правителството. Голяма част от депутатите предварително бяха заплашени със смърт в случай, че не гласуват за анексирането.

8) За да протестират срещу това насилие над съзнанието на депутатите, представителите на всички националности, с изключение на молдованите, някои от които взеха страната на румънците, заявиха, че се отказват от гласуване, като смятат за единствено компетентно бесарабското Учредително събрание, избрано чрез всеобщо, тайно, пряко и пропорционално гласуване.

9) Правителството злоупотреби с въздържането от гласуване, позволявайки си да го разглежда като мълчаливо съгласие.

Два месеца по-късно Бесарабския народен съвет беше разпуснат от румънското правителство. Депутатите, които бяха гласували за анексирането, получиха доходни служби във вътрешното министерство. Правителството им се отплати с държавни земи, които им бяха отстъпени при твърде изгодни условия. Същевременно то назначи управител на Бесарабия. Това беше румънският генерал Войтояну.

За да неутрализира исканията на Бесарабския народен съвет и на Директорката(3), румънското правителство се съгласи да замени названието **Главен управител** с **Главен комисар** и в случай на нужда да изпраща друг румънски генерал на мястото на Войтояну.

Назначаването на румънски Главен комисар, което противоречеше на условията за анексиране на Бесарабия, изразени на 27 март 1918 г., беше "началото на края" за бесарабската автономия. Румънското правителство напълно пренебрегна условията от 27 март и започна да действа като в завоювана страна. След назначаването на Главен комисар бесарабското правителство управляваше страната само на книга. В действителност Главният комисар държеше цялата власт в ръцете си.

10) Действията на насилие, които изброихме, бяха последвани от разпускането: 1) на Общинския съвет в Кишинев, заместен от комисия, назначена от румънското правителство; 2) на официалното поземлено учреждение в Кишинев и на постоянното присъствие към него; 3) на руските съдебни инстанции, които бяха заменени с румънски институции, пряко зависими от Яш, респективно от Букурещ; 4) на националните училищни комисии на Управлението за народна просвета (руска, украинска, българска, немска и еврейска); 5) на различните общества за развитие на изкуствата, на науката и на културата, каквито са **Лигата за руска култура**, украинската "Просвета", Българското общество за просвета и култура и т. н., и т. н.

11) Нерумънските служители и чиновници бяха уволнени от всички държавни служби под предлог, че не знаят румънски език и че не са полагали клетва за вярност на правителството преди сключването на всеобщия мир; техните места бяха заети от румънски служители, назначени директно от Яш.

12) Правителството многократно е обещавало – както чрез кралски декрет, така и чрез декларации на румънския кралски комисар в Бесарабия генерал Войтояну и чрез директора на народната просвета в Бесарабия г-н Чобану – да запази в бесарабските училища преподаването на езика на различните националности, които изпращат ученици. Но то не позволи на националностите да се организират, нито да си доставят учебници от Русия, от Украйна, от България и т. н. То се възползва от така получената се липса

на учебници, за да румънизира националните училища. А всъщност учителските кадри и учебниците бяха съвсем достатъчни, за да продължи обучението.

13) Освен всички тези ограничителни мерки, румънското правителство предприе и специални преследвания срещу българите. Строги полицейски мерки бяха приложени в Измаилския, в Болградския и в Бендерския окръзи и навсякъде, където живеяха българи: под заплахата от смъртно наказание на българските села беше наложено да имат само румънски училища.

14) Правителството забрани отварянето на прогимназии в най-населените български области – Акерман и Болград.

15) Същото правителство посегна на правата на гимназията в Болград, която има историческо значение за целия български народ, както беше казано по-горе. Тази гимназия имаше статут, одобрен чрез декрет на принц Никола Конаки Богориди, каймакамин на княжество Молдавия. Декретът е от 10 юли 1858 г. и се титулова: *Hrisovul caimacamiei pentru scoalele din Bolgrad – Statutele colonilor bulgare din Bessarabia, București, Imprimeria Statului, 1863, pp. 65 à 76*. Точка 6 от първи параграф на декрета гласи: “Всички науки в това училище ще бъдат преподавани на румънски и на български, на които ще бъдат обяснявани чуждите езици. В началните училища, които ще бъдат открити във всички колонии, обучението ще се извършва на румънски език в селата, където мнозинството от населението е румънско, и на български език там, където мнозинството е българско; но в този случай изучаването на румънски език ще бъде задължително”. Съгласно първата част на параграф 3, ръководството на гимназията е поверено на училищното настоятелство от 3 члена, избирани от населението на колонии, посочени в алинея 2 на параграф 3; настоятелството заедно с директора и под председателството на управителя на колонии образува инспекционен комитет. Съгласно алинея 12 на параграф 9 учителите на гимназията, а също така и директорът, са препоръчани на Министерството на народната просвета от училищното настоятелство. След преминаването на цяла Бесарабия във владение на Русия вследствие на решението на Берлинския конгрес руското правителство, което отначало не признаваше националните права на отделните народи в империята, допусна изучаването на български език, литература и история в гимназията в Болград (Решения на Държавния съвет от 24. XI. 1879 г., ал. 1), потвърждавайки и разширявайки правата на колонии в ръководството на колежа; то призна правото на училищно настоятелство да надзирава дейността на педагогическия съвет на гимназията (Императорска заповед за превръщането на Централното училище в Болград в гимназия – от 13. III. 1884 г., ал. 1 – 16, параграф V) и постанови, че имуществото на гимназията

ще бъде нейна неотменима собственост (Позиция на настоятелствения комитет).

В началото на руската революция бесарабските българи, както и другите народности, придадоха чисто българска физиономия на своите училища, в това число и на гимназията в Болград, където българският език влезе в националните си права и където училищното настоятелство пое в свои ръце ръководството на гимназията. Но румънското правителство, което не искаше нищо да знае за шестдесетгодишното съществуване на гимназията, брутално наложи румънизиране на колежа, като въведе румънския език в обучението при основните класове на гимназията, а след това и във всички други класове, което бе последвано от назначаване на румънски учител за директор – беше назначен румънецът Валуца.

16) Бяха направени опити за денационализиране на църквите в Кишинев и в други селища.

17) Според обясненията на министъра без портфейл Янкулец, румънското правителство разглежда аграрния въпрос в Бесарабия като социален, а не като национален. Това схващане е основано на факта, че 29 % от собственостите на земя са молдовани, а 71 % принадлежат към други националности. Ясно е, че под претекст да се реши аграрният въпрос, се прави опит собствеността над немолдавските земи да мине в ръцете на молдовани. Според формулата на румънския министър-председател за Бесарабия Чугуряну немолдавските жители трябва да се смятат за чужденци, живеещи в Бесарабия. Чрез експроприацията на тези “чужденци” в полза на румънските селяни се цели да бъде обезоръжена тяхната опозиция и те да бъдат привлечени да гласуват за анексирането на Бесарабия.

18) Депутатите от опозицията в Бесарабския народен съвет многократно и енергично протестираха срещу всички тези насилия, които представляваха крещящо нарушение на членовете от договора от 27 март 1918 г., който уреждаше анексирането на Бесарабия към Румъния. Тези протести бяха отправени към парламентарните комисии на Бесарабския народен съвет и най-вече към конституционната комисия. Секретарят на Бесарабския народен съвет г-н К. П. Мисирков връчи на 9 октомври 1918 г. писмена жалба до председателството на Бесарабския народен съвет: в нея той излагаше нарушенията на правата на националностите в Бесарабия, извършени от румънското правителство и от бесарабския Директорат; същевременно той си подаваше оставката, запазвайки си все пак правото на член на конституционната комисия. Същите жалби щяха да бъдат формулирани по-решително и с повече тежест на общото заседание на Бесарабския народен съвет, който трябваше да се свика през ноември 1918 г. Но румънското правителство, което имаше интерес да провали протестите от този

род, за да осигури единодушно одобрение на акта за анексиране от 27 март 1918 г., изгони лидерите на опозицията, чиито имена ние цитирахме по-горе, и упражни груб морален натиск върху депутатите от опозицията, които останаха в Кишиневски окръг, както и върху цялото население на Бесарабия.

19) Депутатите и другите изтъкнати хора, които бяха експатрирани и лишени от всякаква възможност да служат на отечеството си, издигайки глас, за да протестират срещу произвола и срещу насилствените и несправедливи деяния на румънското правителство, ни молят да направим техните протести достойни на общественото мнение на Европа и на Америка и да се застъпим за правото на бесарабското население на плебисцит, за да се реши националната му съдба.

20) Ние получихме съвсем пресни информации за събитията, станали непосредствено след тези, които току-що изложихме.

Бесарабският народен съвет беше свикан на 27 ноември 1918 г. По предложение на правителството той гласува единодушно за пълното анексиране на Бесарабия към Румъния. За това гласуване се вдигна голям шум в цялата страна. В същото време общините, особено тези с българско население, бяха задължени да отправят към правителството благодарности, че страната им ще бъде присъединена към "майката родина".

21) За да остане този "славан" ден белязан завинаги в историята на XX в., в Кишинев, главният град на Бесарабия, беше извършен безпрецедентен вандалски акт. През нощта на 29 срещу 30 ноември ужасните жители чува нескончаеми детонации, които следваха една след друго от 10 ч вечерта до сутринта. С експлозивни, донесени специално от Яш, се разрушаваха всички руски паметници, между които статуите на Александър I и на Цар Освободител Александър II. В 5 ч сутринта от тези паметници бяха останали само жалки развалини, които в продължение на още два дена останаха в калта, тъпкани с крака от населението. На другия ден след този паметен акт новоназначеният кмет Херца приветствува военните, събрани със специална заповед около развалините, приблизително със следните думи: "Така трябва да бъде заличен всеки спомен от руснаците в тази страна!" и т. н. ...

По този начин румъните заплатиха традиционния си дълг на признателност към Русия, която бе изгонила турците от Бесарабия, която бе възстановила свободата във Влашко и в Молдавия, ликвидирала робството в Бесарабия и провъзгласила независимостта на Румъния.

22) Два дена след това жителите на Кишинев, събрани в театър "Орфей", протестираха срещу този варварски акт, акламирайки възторжено образа на Цар Освободител с викове като "Долу правителството на тираните! Да живее свободата на народите! Да живее братството между нациите!" Без

съмнение тази манифестация е предизвикала нови арести, преследвания и гонения.

В това се състои автономията, тържествено обещавана от румънското правителство на народа и на Бесарабския народен съвет.

Последните събития се развиха пред очите на френски консул в Кишинев г-н Саре.

От казаното дотук следва, че анексирането на Бесарабия към Румъния не е резултат от волеизявлението на бесарабския народ. То е по-скоро проява на военно насилие, проява на грубост и произвол. Чувствата на населението от тази страна ще намерят израз само в резултатите от един плебисцит, организиран под ефикасния контрол и под гаранцията на цивилизованите нации. Такъв преписцит не е мислим, докато румънската окупационна армия и полиция не бъдат заменени от международни войски и полиция. Без тези гаранции, изразяването на чувствата на народа пак ще бъде фалшифицирано от румънските власти, както това стана при обстоятелствата, за които говорихме. За румънското правителство ще бъде винаги много просто да получи от Бесарабския народен съвет вота, който то желае, упражнявайки върху депутатите морален натиск, като ги държи под постоянната заплаха от експулсиране и от още по-лоши неща. Същото това правителство ще може без много затруднения да изтръгне насила от бесарабските чиновници една клетва за вярност към краля и към румънската конституция. То вече разпространява между населението фалшици декларации, където всеки трябва да посочи родното си място и дали е румънски поданик, или не. Декларациите трябва да бъдат попълнени в срок от три дни под заплаха от глоба до 6000 франка. Те биха могли при удобен случай да бъдат използвани от румъните като документи от осъществен плебисцит, което би било една груба измама. Задължителното гласуване на депутатите от Бесарабия за румънското учредително събрание, гласуване, наложено с кралски декрет, би могло да бъде представено от румъните като спонтанен израз на волята на бесарабското население. И това също би било абсолютна измама.

Господин Председател,

Никой народ не би бил сигурен в своето развитие по пътя на прогреса и на цивилизацията, ако той не е господар на съдбините си, ако всичките му членове не са обединени в границите на една държава и ако не се подчиняват на разпорежданията на едно национално правителство. Принципите, които великият държавник, президентът на републиката на Съединените американски щати г-н Уйлсън формулира по толкова ясен и категоричен начин, оправдават

възжеленията на българския народ за национално обединение, възжеленията, които никога не са преминавали границите, очертани от етническите данни, а не фалшифицирани чрез груби и коварни маневри, възжеленията, които се явяват свободен израз на желанията на българското население, живеещо извън Царство България. Опирайки се на същите тези принципи, ние, представителите на бесарабските българи, си позволяваме да се обърнем към просветеното обществено мнение на всички цивилизовани страни и към правителствата на страните, които ще влязат в един Световен ареопаг, с молба да се намесят в решителния час в полза на българите, живеещи в Южна Бесарабия, наричана открай време Българска Бесарабия. Преобладаващо българският характер на това население, както и пълната идентичност на традициите, на духа и на културата му в сравнение с българското население отсам Дунав бяха подробно изложени в този мемоар. И тук, и там имаме същия език, същата религия, същите нрави, същите обичаи, същото национално съзнание, държано будно от общи исторически спомени, от националните борби, от освободителните тенденции и от възжеленията към етническо единство. Българска Бесарабия държи – и това е безспорно – да бъде съставна част от България, от българското тяло, от което тя е отделена само от устието на р. Дунав. Ако националните въпроси бъдат дискутирани и решавани по принципите на г-н Уйлсън, не може да има обосновано възражение срещу желанията на бесарабските българи.

Господин Председател,

Ако по една или друга причина това наше искане не бъде удовлетворено, бихме изразили желанието си Българска Бесарабия, т. е. територията, разположена на юг от Траяновия вал, да бъде обособена като отделно политическо тяло, една малка независима държава между реките Прут, Дунав, Днестър и Черно море с площ от 23 000 кв. км. Споменатият вал – в продължение на много векове е служил за граница на старото Българско царство, а в по-ново време – и на Татарското и Турското. Това искане беше вече формулирано от представителите на българските общини в Южна Бесарабия на общинските конгреси от 6 декември 1917 г. в Бендер и от 19 януари 1918 г. в Болград. (Последният конгрес беше разпръснат от румънските военни власти).

Скромните размери на тази територия не могат да представляват пречка за реализирането на този проект – държави с още по-малки размери са съществували и съществуват още. Етническото, историческото и географско единство на тази страна по отношение на Централна Бесарабия е факт, който е в подкрепа на образуването на независима държава, съставена

от Бендерски, Акермански и Измаилски окръзи. Така образуваната бъдеща държава ще разполага с морски бряг, с добри пристанища, които ще улесняват съобщенията с чужбина. Що се отнася до икономическото ѝ развитие, то е осигурено от обширни площи обработваема земя и пасища, от процъфтяващото състояние на земеделието, на лозарството, на животновъдството, на овощарството и т. н., както и от изобилието на риба, сол и каменни въглища (най-вече в околностите на Болград).

Бесарабските българи имат сериозни основания да искат да се отделят от останалата част на Бесарабия. Фактът, че жителите на цяла Бесарабия в продължение на много години са представлявали населението на една и съща руска провинция, не е основание твърде различни един от друг народи да бъдат принуждавани насилно да живеят заедно в най-тесно единство. Украинците от Буковина – за да посочим само няколко примера – не искат да останат под румънско господство и се стремят да се обединят с малорусите, а онези от Източна Галиция отказват да бъдат съставна част от Полша; румънците от Буковина желаят да се обединят със своите съотечественици от Румъния; сърбите и българите от Банат също се надяват да бъдат обхванати от Южна Славия (Югославия), а румънците от същата страна теглят към Румъния; датчаните от Северен Слесвиг искат, от своя страна, да бъдат присъединени към Дания. Гърците от Мала Азия настояват за анексиране към метрополията. Както се вижда, тенденцията е общовалидна и тя не може да бъде одобрявана при едни и осъждана при други.

Желанието на бесарабските българи да станат господари на страната, в която живеят, е естествено и съвсем оправдано. Същите тези българи са направили от тази страна това, което тя е днес: те са вложили своя труд и постоянство и са свързани с нея като с родна земя. Претенциите на румънците за тази част от Бесарабия са едни глупави фикции: румънското население тук представлява безспорно малцинство. Никога в миналото румънците не са обитавали тази страна. В историческата част на този мемоар ние установихме, използвайки дори свидетелства от румънски историци, че по време на първите две български царства и през цялото средновековие Бесарабия и цяла Дакия са населявани от същите славяни, от чиито среди излязоха българите, които щяха да се заселят в Балканския полуостров. Нещо повече, самите Влахия и Молдавия са били български княжества, подчинени на властта на българските царе, управлявани от българи, имащи като официален, църковен и литературен език българския, служили са си при писане с български букви, заместени едва в средата на XIX в. с латинската азбука. По време на турското робство южната част на Бесарабия е била населявана от татари. Веднага след тяхното заминаване българите се

настаняват там компактно и там си остават. Следователно тази територия не е овладявана от румънците — те никога не са пребивавали в нея. Ако може да става въпрос за румънски претенции към Бесарабия, тези претенции могат да бъдат считани за що-годе обосновани, само когато се касае за Северна Бесарабия и по-точно за Централна Бесарабия. Дори в този случай тези претенции трудно биха били оправдани с исторически и етнически данни. Защото в исторически план тази страна принадлежи на украинците или, най-общо казано, на северните славяни и на руснаците. Сегашните жители, т. е. молдованите, дошли през XIII в. от Карпатите и от Молдавия, намериха тази страна вече заета от украинците и се разпръснаха между тях.

В заключение ще кажем, че от етническа, географска и историческа гледна точка българите от Южна Бесарабия имат безспорното право да искат да им бъде позволено по законен път чрез плебисцит да изразят своите желания относно националното им бъдеще и да се организират въз основа на резултатите от този плебисцит в независима държава, в която малцинствата от други националности могат да живеят и да се развиват толкова свободно, колкото и самите те.

Господин Председател,

Никой не може да прозре в несигурните пътища на Провидението. Макар че то решава бъдещето на нашата страна, ние ще отстояваме неотклонно два пункта от нашите искания:

1) В случай, че противно на желанието ни, Бесарабия бъде анексирана, в разрез с принципите на президента Уйлсън, към друга държава, то в никакъв случай тази държава да не бъде Румъния.

Колкото и тържествени обещания да дава Румъния, ние не можем да поверим съдбата си на нея, на това правителство, което се опира на най-отживелия феодализъм и чиято завоевателна и враждебна към другите националности политика е до болка позната на нашите братя от Бесарабия и от Добруджа. Много често и много болезнено те са страдали от нея, за да се съгласят да станат отново нейни жертви. Тяхното съществуване като народ с определена национална физиономия, тяхното развитие като полезни и съзнателни членове на едно демократично общество, стремящо се към прогрес, биха били невъзможни. Те ще угаснат след една агония, пълна с унижения и с физически и морални страдания.

В това се заключава вековното желание на бесарабските българи. От 1860 г. те претендират за самостоятелно правителство. По онова време те бяха съгласни това правителство да бъде поставено под опеката на Турция: до такава

степен румънският режим им беше противен. С тази цел те изпратиха до правителствата на великите сили делегациите, за които говорихме по-горе.

2) На бесарабските българи да се гарантират условия за свободно социално, икономическо, интелектуално и религиозно развитие. Да им бъде разрешено да имат свои училища, свои книги на български език, своя национална църква, местни администрация, полиция и милиция, както и народен съвет, облечен със законодателна власт, която се простира във всички области на обществения живот, до всички клонове на културата и на интелектуалния напредък, до всички прояви на националното съзнание.

Ние имаме твърдата увереност, че нашето искане, което изцяло отговаря на единодушните тежнения на бесарабските българи, ще бъде взето под внимание и разгледано безпристрастно от Международната мирна конференция. Позволяваме си също така да вярваме, Господин Председател, че ще имате добрината да забележите фактите, които излагаме, и да подкрепите с вашия престижен авторитет каузата, за която ние пледираме пред Съда на всички цивилизовани нации.

Уверявайки Ви в безкрайната признателност на всички бесарабски българи, ние Ви молим, Господин Председател, да приемете този израз на нашето дълбоко уважение.

АЛ. МАЛИНОВ, бивш министър-председател и министър на външните работи и на религиозните култове, депутат.

д-р АЛ. ТЕОДОРОВ-БАЛАН, професор в Университета, председател на Съюза на бесарабските българи.

В. ДЯКОВИЧ, учител, член на Съюза на бесарабските българи.

Г. СГУРЕВ, бивш министър на правосъдието, член на Съюза на бесарабските българи.

д-р Г. КАЛИНКОВ, бивш пълномощен министър, кмет на гр. София, член на Съюза на бесарабските българи.

д-р ИВ. НИКОЛАЕВ, заместник-председател на Наказателния отдел при Министерството на правосъдието, секретар на Съюза на бесарабските българи.

П. О. ИВ. СТЕФАНОВ, митрополит на Софийска епархия.

КРЪСТЮ П. МИСИРКОВ, депутат, секретар на Бесарабския народен съвет.

Генерал Д. НИКОЛАЕВ, бивш министър на войната.

ЙОВ ТИТОРОВ, бивш министър на земеделието, председател на Сметната палата.

В. МАРИНОВ, председател на Касационния съд.

Генерал *Д. МЕТЕТЕЛОВ*, бивш началник на Военно-следствен отдел и главен прокурор.

ХРИСТО КАМБУРОВ, адвокат.

Г. САНЕТОВ, писател.

Генерал *ИВ. ЗЛАТАНОВ*.

Д. ИВ. КАЛОЗОВ, подпредседател на Цивилния отдел при Министерството на правосъдието.

Д. ИВ. НАЧЕВ, адвокат.

Д. ИВ. БЕРОВ, учител.

Н. ИВ. НИКОЛАЕВ, учител.

Н. Д. НАЙДЕНОВ, адвокат.

д-р *К. БАЧУРСКИ*, главен лекар към Дирекцията на железниците.

М. С. ТЕОДОРОВ, бивш кмет на гр.София.

АЛ. ДЯКОВИЧ, адвокат.

БОРИС ДЯКОВИЧ, археолог, директор на Националния музей.

М. ПУНДЕВ, писател.

ИВ. Г. КРАФТИ, прокурор към Съда за административни спорове.

С. БАРОВ, индустриалец.

ИВ. Д. ГОШЕВ, бивш директор н Комунални услуги.

П. БАЧУРСКИ, председател на камара при Касационния съд.

Д. КРАЛИМАРКОВ, бивш мирови съдия.

Полковник към Генералния щаб *Г. В. ДЕРМАНЧЕВ*, бивш адютант на Н. В. принц Батенберг.

Полковник *Г. ЯНКОВ*, адвокат.

Д-р *Г. КАРАКУЛАКОВ*, член на Касационния съд.

СТ. БАЛГАРОВ, банков чиновник.

СТ. КАРАДЖОВ, председател на Търговската и индустриална камара.

В. ВАСИЛЕВ, бивш учител на Н. В. цар Борис.

ИВ. ЖЕЛЯЗКОВ, адвокат, бивш помощник-кмет на София.

Т. ГЕОРГИЕВ, депутат.

Д. ТЕОДОРОВ, бивш председател на Апелационния съд.

Д. МАРИНОВ, подполковник.

СВ. П. ВЕЛЧЕВ, прокурор в Касационния съд.

Г. МИЛКОВ, бивш директор на училището в Прилеп.

ИВ. ВУЛПЕ, музикант, драматичен артист.

СОФИЯ генерал *КОЛЕВА*.

ЛЮБА полковник *КРАЕВА*.

ЛАЗАР А. ЛАЛОВ, дърводелец.

МАРИЯ РАДОСЛАВОВА, учителка.

СОФИЯ АНТОНОВА СТЕФАНОВА.

ИВАНКА НИКОЛАЕВА ЙОРДАНОВИЧ.

ОЛИМПИАДА д-р *БАЩАВЕЛОВА*.

МАРИЯ ПАРУШЕВА ТЕОДОРОВИЧ.

ЕКАТЕРИНА ПАРУШЕВА ПЛАКУНОВА.

АЛЕКСИ ЗАХАРИЕВ, свободна професия.

П. ПАЛАЗОВ, командир на полк, военен инженер.

НИКОЛА АЛФАТАРЛИЕВ, бивш окръжен началник.

АЛЕКСАНДРА КАНЧЕВА, зъболекарка.

НИКОЛА ДЯКОВИЧ, адвокат.

С. АТ. КУПЕНКОВ, инспектор в Министерството на финансите.

ИВ. КИРМИКЧИ, подполковник.

АЛ. СЛАВОВ, подполковник.

В. СТОЙКОВ, член на Апелационния съд.

ИЛИЯ Г. БОЖИЛОВ, дърводелец.

ИВ. АТАНАСОВ, бивш български дипломатически агент.

Д-р *Д. КИРАНОВ*.

Г. ДЕРМАНЧЕВ, учител.

СТ. ПОПОВ, бивш заместник-началник в Министерството на финансите.

ИВ. П. РАДОСЛАВОВ, учител.

ИЛИЯ КОНСТАНТИНОВ.

Д. МАРИНОВ, подполковник.

Д-р *АТ. С. ТЕОДОРОВ*.

МИХАИЛ С. ТЕОДОРОВ, инженер.

Д-р *А. ГОЛЕМАНОВ*

ТЕОДОРА РАДИОНОВА инженер *КАРАКУЛАКОВА*.

СОФИЯ АНГЕЛОВА

Д-р *НИНА БЕРОВА* д-р *ОРАХОВАЦ*.

МАРИЯ Н. НИКОЛАЕВА.

Д-р *ИВ. С. ТЕОДОРОВ*.

ТЕОДОР КИРОВ.

АЛЕКСАНДЪР КАНАЗИРСКИ, адвокат.

АТАНАС КИРОВ, адвокат.

БЕНЕДИКТ ПОПОВ, адвокат, депутат.

КИРИЛ РАДИОНОВ, полковник, адвокат.

П. Г. ЯНЕВ, свободна професия.

ТЕОДОР НЕДЕЛЧЕВ, свободна професия.

Д. Н. КАРАГЕОРГИЕВ, свободна професия.

П. К. ТИФЧЕВ, бивш окръжен началник.

КНСТ. КИСОВ.

Д. СИМОВ, лейтенант.

М. ФИЛИПОВ, подполковник.
ИВ. КИРПИКОВ, подполковник от Генералния щаб.
Н. КАРАСТОЯНОВ, полковник.
САВА КАРАСТОЯНОВ, полковник.
ИВ. МАЛИНОВ, подполковник.
ЛАЗАР МАРИНОВ, полковник, председател на Военния съд.
АЛ. КУЛЕВ, учител.
ЛАЗАР ПОПОВ, учител.
Д-р Н. ВАСИЛЕВ, адвокат.
Д-р АЛ. АНТОНОВ.
Г. МАРТИНОВ, адвокат.
НИКОЛА В. СПАСОВ, търговец.
НИКОЛА Д. СТОИЛОВ.
ИВ. Г. ЗАГОРСКИ, бивш окръжен началник.
Генерал АТ. НАЗЛЪМОВ.
Д-р ИВ. НАЗЛЪМОВ.
Д-р Д. НАЗЛЪМОВ.
ЯКОВ КИРИЛОВ.
МИХАИЛ Д. БОЖИЛОВ.
П. Т. БОЖИЛОВ, подполковник.
Г. Т. БОЖИЛОВ, подполковник.
ИВАН Т. БОЖИЛОВ, съдия следовател.
АЛЕКСАНДРА полковник МАРКОВА.
ОЛИМПИАДА В. СТОЯНОВА.
МАРИЯ ИСАК ГОРАНОВА
КАТЯ В. СТОЯНОВА, оперна певица.
АННА НАЧЕВА НОЖАРОВА.
ЕВДОКИЯ майор ВАКАЧЕВА.

НАДЕЖДА инженер ХАШНОВА.
ИВ. СЛАВОВ, адвокат, бивш началник на Статистиката.
Д. КАЗАНАКЛИ, адвокат.
М. КАМБУРОВ, адвокат.
Д. МАЛАМЕНОВ, адвокат.
Капитан СТОЯНОВ, военен прокурор.
Полковник Г. ПАНИЧЕРСКИ.
ПАНТ. ДЮЛГЕРОВ, мирови съдия.
ИВ. П. БОЖКОВ, бивш председател на съд.

* Превод от Memoire de Bulgares de Bessarabie, [Sofia], 1919, 38 p.

** Изпуснатият текст съдържа разделите: "I. Миналото на Българска Бесарабия"; "II. Колонизирането на Бесарабия от българите"; "III. Днешното положение"; "IV. Участието на бесарабските българи във Възраждането и в борбите за освобождението на България".

¹ Диета (фр. ез.) – областно събрание; тук – Бесарабски народен съвет.

² Сфьул Църей (рум. ез.) – букв. Съвет на страната. Бесарабският народен съвет е учреден на 8 ноември 1917 г. (по нов стил) в Кишинев от конгреса на представителите на Молдавските войнишки и офицерски съвети.

³ Директорат – правителството, сформирано от Бесарабския народен съвет.

№ 4

Писмо до председателя на Настоятелство "Бесарабски българи" в
София Ал. Теодоров-Балан от Йов Титоров относно необходимостта да
се проведе анкета за положението на българите в Бесарабия

София, 10 март 1919 г.

Уважаеми Господин Председателю,

Ако Вий и почтените членове от Настоятелството, които ще се
явяват пред френския Генерал Кретиен и пред представителите на
Америка, Англия и Италия по въпроса за правдините на бесарабските
българи, бихте споделили моето мнение, моля Ви, настояте най-
енергично, за да се произведе, една анкета на самото място, която да
види българското население в Бесарабия и да изслуша тежненията му,

както и да констатира всички неправди и насилия, извършени върху това население от ромънските власти.

С уважение: (п)

Архив на БАН, ф. 109, а. е. 644, л. 16–17. Оригинал. Ръкопис.

№ 5

Доклад от Ал. Теодоров-Балан до общото годишно събрание на Софийското дружество “Бесарабски българи” за дейността на дружеството през 1919 – 1921 г.

София, (без дата – вероятно 21 март 1920 г.)

Идеята за организирането на Бесарабските българи – граждани на царство България – и поставянето им във връзка с нашите братя в Българска Бесарабия, за да се крепи техният дух и народно чувство, както и за да се запазят народните им правдини, отдавна съществуваше помежду нас. Обаче, поради политическите обстоятелства, тази идея доби своето осъществяване едва в последно време.

По покана от 16. VII. 1918 г. нашите съграждани: Георги Калинков, професор Алек. Теодоров-Балан, Васил К. Василев, Йов. Титоров, Влад. Дякович, Гаврил Занетов, Николай Ив. Николаев, Симеон Купенков, Дим. Ив. Николаев и Димитър Кралимарков имаха на следния ден 17. VII. с. год. първа среща, при която се възприе окончателната идея и така да се каже туриха началото на организирането ни, като възложиха върху местния комитет да се погрижи за съставяне на проект на устава на дружеството и да изпълнява функциите му до неговото образуване. Изборът на този комитет се потвърди от Общо учредително събрание в заседанието му на 15. XII. 1918 г., което допълни състава му с лицата: протоиерей Иван Стефанов и Кръстю П. Мисирков*. По друга покана, на която бе дадена широка гласност в местните вестници, живущите в София бесарабски българи имаха на

това същото място общо събрание, в което се разгледаха уставът в свършена форма, 16 члена от проекто-устава, а останалите 14 члена се гледаха и гласуваха от същото събрание в заседанието му на 22. XII. с. г., за което заседание така също бе оповестено в местните вестници. В това последно заседание бе избрано и настоятелство на дружеството в сегашния му състав: проф. Алек. Теодоров-Балан за председател и Георги Калинков, Георги Сгурев, Вл. Дякович и Дим. Ив. Николаев за членове. Съгласно чл. 14 от устава, пълномощното настоятелство трае две години според чл. 40 от същия устав, докато се избере управителен съвет на дружеството “Бесарабски българи” в разни места на царството, длъжностите на този състав да се изпълняват от настоятелството на Софийското дружество “Бесарабски българи”.

Уставът не е напечатан до сега по липсване на средства.

През всичкото време до сега настоятелството се е ограничило да върши само това, което му позволяват извънредните обстоятелства.

Както ще да е известно на всички ви с даването на мемоарите до Букурещката и Парижката конференции, написани и двата от г-н Влад. Дякович, се искаше намесата да се гарантират на нашите братя – бесарабските българи политически и религиозни права и свободи.

С първия мемоар не се постигна нищо, тъй като нашата делегация в лицето на тогавашния първи министър не се интересувала и застъпила да стори това, като с втория мемоар се постигнаха известни резултати. Според нашите виждания, този мемоар, независимо от направените пред Парижката конференция постъпки от представители на българи от самата Бесарабия, е допринесъл не малко за да се внесе в мирния договор с Румъния клаузите за гарантиране правата на меншествата, като организациите Македонска, Добруджанска, Тракийска и Моравска, които в няколко срещи възприеха и организираха “Съвет на поробените и прокудените българи”. Като представители на нашата бесарабска организация в този съвет, чиято цел е да ратува за националните правдини и свободи на българското племе, е делегиран г-н Влад. Дякович.

По случай празнуването на 50-годишния юбилей на българската Екзархия дружеството взе участие в празненството наред с другите културни организации, въпреки упоритата съпротива, която по неизвестни причини му се правеше от комитета по уредбата на тържеството. Не беше успешно, обаче, да кажем от името на бесарабските българи своя реч пред почетния комитет в Народния театър.

Сега предстои да се отпразнува стогодишнината от основаването на гр. Болград. Това ще стане по нарочна програма, която предварително ще бъде оповестена. Празнуването ще стане на 4. IV. т. год., на Връбница, вместо на 26 март с. г., когато празникът ще е в бюфета на градската градина,

гдето преди обед ще се даде литературно-музикално утро и прочете исторически реферат върху преселването на бесарабските българи, основаването на гр. Болград и програма ще има в малкия салон на бюфета, интимна вечеря, изключително от бесарабци. Ако някой от присъстващите има да предложи нещо за допълване на програмата, да стори това, за да се има предвид.

Секретаря на дружеството ще ви докладва.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 1, л. 95–96. Ръкопис. Оригинал, с много зачерквания и допълнителни бележки.

* За Кръстю П. Мисирков вж. Нягулов, Бл. Кръстю Мисирков за българската кауза в Бесарабия – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том пети, В. Търново, 1996, 389–397.

№ 6

Изложение от ръководството на Софийското дружество “Бесарабски българи” до протоиерея Стефан Цанков, разпоредител на тържеството, станало на 14 март 1920 г. за 50-годишнината на Българската църква относно пренебрегването да има изложение от името на бесарабските и на моравските българи

София, 31 март 1920 г.

В програмата от местния Софийски комитет, издадена по случай нареченото тържество, по настояване от страна на настоятелството на Дружбата “Бесарабски българи” в София, биде прието да се даде място и на българите от Бесарабия, както и на българи от Моравско. Не се уважи обаче настояването, заявено вам лично от страна на същото настоятелство, да се даде място на представител от бесарабските българи в програмата за речите в Народния театър през почетния народен комитет.

Не се даде право на един дял от българското племе да изкаже и той своята радост и болка пред Комитета, който представяше Българската екзархия. Не се даде дума по тоя случай да се почете председателството и да му се възвиси значимост от името на 300 000 българи, които през течение на целия деветнайсети век са вардили своята българщина, работили и създали важни

културни институти, за тая българщина не само в Бесарабия, но и в цяла България с Тракия и Македония, и под всякакъв вид, веществени и нравствени, всякога са поддържали движенията на българския народ за негови национални права и свободи.

А извършеното пред почетния народен комитет в Народния театър показва, че тъкмо там е било мястото и за една реч от страна на бесарабските българи, както и на моравските. Защо не се допусна тя? Кой е виновникът да не се предвиди тя?

Българите от Бесарабия, граждани сега на българската столица, свикани на 21 март т. г. на общо събрание на дружбата “Бесарабски българи”, изслушаха с горест на душата си доклада на настоятелството за станалото с неговото настояване пред нас, Ваше ..., и изобщо за небрежното отношение на устроителите на тържеството от 14 март спрямо един добър дял от българското племе. И в огорчението си, тия българи натовариха настоятелството да ви предаде писмено това негово тежко и тъй незаслужено предизвикано чувство, за да не остане неотбелязан тоя официален грях спрямо българския народ.

Като изпълняваме това решение на своите съотечественици от дружбата “Бесарабските българи” в София, смеете да се препоръчаме най-почтително...

Председател: (п) проф. Ал. Теодоров-Балан
Секретар: (п) Д. Николаев

ЦДА, ф. 164, оп. 2, а. е. 17, л. 3. Ръкопис – чернова с поправки от стилистичен характер.

№ 7

Писмо от Софийското дружество “Бесарабски българи” до председателя на Българския църковно-народен събор, относно отказа на бесарабските българи в България да вземат участие в празненствата по случай 50-годишнината от създаването на Българската екзархия

София, 21 февруари 1921 г.

Ваше Високопреосвященство,
Господин Председателю,

Както ще да Ви е познато, по мотиви вероятно от политическо естество, на бесарабските българи биде отказано да вземат участие в тържествата при отпразнуването на 50-годишнината на Св. Българска екзархия. Това обстоятелство и съображения от тактически характер спряха представителство на бесарабските българи в страната, в лицето на дружеството "Бесарабски българи", да поднесе и изкаже велегласно през първите дни на тържественото откриване всенародния църковен събор чувствата на тяхното всегадно духовно единение с българската народна църква. Позволете ни, Господине Председателю, да сторим това сега, когато всякакви опасения минаха и когато в средата на Народния църковен събор е установена хармония, що дава и нам, на бесарабските българи, крепката надежда да намерим и ние у Българската църква оная утеха и духовна подкрепа, която е първото условие за успех във вековната ни борба за запазване народността си.

Господин Председателю,

Век и половина мина откак компактната маса от 300 000 българи, забегнали през усилените години на турското робство из разните пунктове на Добруджа, Мизия, Тракия и Македония, населява пределите на древния Онгъл (Буджак) в южната част на днешна Бесарабия, при устията на реките Дунав и Днестър, в същата оная земица, гдето първен се установи и тури началото на Българската държава Аспарух. Век и половина тия българи, събрани в 70, въздигнати от тях селища, живеят със своя чист български език в бащината си православна вяра, с нравите и традициите, с обичаите, песните и мирогледа на своя народ. На Провидението е било угодно, щото тая земица да послужи за театър на съдбоносни в историята на българския народ събития: там се тури началото на старата българска държава с пределите ѝ до Днестър, Карпатите и Тиса; от там почна генезисът на славянския български народ със сливането на прабългарите и първен на дакийските славяни; от там дойдоха дружините на Петър и Асен, освободителите на българския народ изпод 168-годишното византийско иго; там, най-после,

българската емиграция през времето на турското владичество, намери благоприятни условия за своята народополезна дейност, довела при движенията в метрополията до Възраждането, до духовното и политическо освобождение на българския народ. Градът Болград (Болгаргород), културния център на бесарабските българи и такъв на българската емиграция през турско време, е изиграл велика роля в пробуждането на народа ни със своята българска гимназия, първото българско пълно средно учебно заведение до освобождението.

Неизповедими са, Господин председателю, божиите пътища, та не можем да знаем дали не ще бъде съдено от Провидението, щото тая малка земица, която днес се зове "Българска Бесарабия", и в бъдеще да послужи на народа ни. Уроците от 15-вековното минало ни учат да го не забравяме.

Господин председателю,

Още от първите дни на своите присъствия (1763 г.) бесарабските българи, наред с активното си участие във всички национални движения на българския народ до най-последно време, са високо манифестирали своята племенна от българския народ неразделност и своето духовно единение с Народната българска църква, като през всичкото време водиха и до ден днешен водят борба да запазят своя национален облик. И напоследък те изнесоха чрез специални мемоари и депутации своята воля за просветно-културно и църковно единство с целокупния български народ преди конференциите в Берест-Литовск (респ. Букурещ) и Париж. Няма село в българска Бесарабия, в което да не са въздигнати църква и училище, чието съществуване да не е гарантирано със специални имоти и доходи. И винаги учителите и свещениците са бивали българи, а обучението в училищата и службата в църквата водени на български и църковно-славянски език. През руско време руският език в селските училища никога не е успявал да измести напълно родния български, а във влашко – романският език в училището се е изучавал само като учебен предмет, в църквата пък е употребяван само при изключителни тържествени случаи.

Днес, обаче, не е така – положенията на бесарабските българи в това отношение е като на добруджанските: с Височайш декрет е обявено, че не им е позволено да си служат с родния език в училището и църквата, а непосредствената власт преследва българското духовенство и учителство. Това положение биде изнесено пред Брест-Литовската (респ. Букурещката) и Парижка конференции, но натискът продължава усилено. И българското

население, което намираще по преди защита в лицето на Русия, днес е изоставено без всяка закрила.

В тия тежки времена бесарабските българи, паднали между два огъня, викат за помощ – не за глас на морална закрила; те зоват за застъпничество в прилагане Договора за покровителство на малцинствата, по който им е признато правото на самоопределение, на автономност в уредбата на училищата и на църковното дело; те искат да си останат българи, неделна в културно, национално и духовно отношение част от целокупното българско племе.

И в името на това Божествено право, бесарабските българи апелират към Всенародния български църковен събор щото наред с представителите на всички поробени българи, откъдето съдбата и да ги е изхвърлила, да бъдат допуснати и техни представители в самия събор, за каквито общото събрание на дружеството е определило: протоерей Иван Стефанов, професор д-р Александър Теодоров-Балан и Владимир Дякович.

Светата Българска църква не може да не има под своето лонно православието бесарабски българи; затова молим, Господин председателю, тоя наш апел да бъде отнесен за разглеждане и решение в Народния църковен събор.

Молим, Господин председателю, приемиете израза на нашата висока почит и уважение.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 17, л. 4–4^б. Оригинал, машинопис. Без подпис.

№ 8

Резолюция, приета на протестно събрание на емигрантските организации на българи от Добруджа и Бесарабия, против провеждания от румънските управляващи среди режим в двете области

София, 30 май 1926 г.

Днес, на 30 май 1926 г., публичното гражданско събрание, свикано от организациите на добруджанци и бесарабци в София, под председателството на зап[асния] генерал Георги Тодоров, след като изслуша ораторите –

зап[асния] генер[ал] Т. Кантарджиев, Вл. Дякович и д-р П. Вичев, с дълбока тъга констатира:

1. Че румънското правителство въпреки постановленията на мирните договори и ония за народностните малцинства и противно на общите правни принципи въведе в Добруджа и Бесарабия чрез законите за реорганизация на Добруджа от 1914 до 1922 г. и онзи за секвестрираните имоти на чуждите поданици от 1922 г. експроприацията на частна собственост;

2. Че със закона за поданството от 1922 г. отрече гарантирането с договора за малцинствата (чл. 2, 3, 6) право на румънско поданство за всички българи, родени и заварени на местожителството след окупацията на Добруджа и Бесарабия;

3. Че със закона за народното просвещение и изменението му от 1925 г. румънското правителство присвои всички селски и градски български училища, основи и класни, мъжки и девически гимназии и специалните училища в Болград, Комрат и Измаил, а на гимназиите в Силистра и Добрич се отнеха легалните права и като се въведоха задължителни държавни румънски забавачници във всички български села и градове, се установи един режим на системно денационализиране на българското население още от малка възраст;

4. Че с възбраната да се чете божие слово на майчиния език в отнетите български църкви още по-ясно се подчертава тенденцията към денационализирането на българите в Добруджа и Бесарабия.

5. Че с масовото избиване през 1922 г. на около 2000 българи в Южна Бесарабия и [на] повече от 3000 души в Добруджа през 1919 – 1925 г. – зверски изтезавани, горени, клани, разстрелвани и живи издавени в Днестър и Дунава, след като предварително са оковани във вериги, се очертава безогледната политика на изстребление на българите в тия нещастни земи;

6. Че с кланетата на българите в Бесарабия, край Днестър и в с. Татарбунар¹, през 1922 и 1924 г. и с предприетото напоследък насилствено тяхно изселване, насочвани масово към Америка, че с последните на 9, 10 и 11 май т. г. убийства, извършени от куцовлашката организация Aştiunea Românească* под командата на капитан Попески, на 25 души българи от [селата] Ключук акбунар, Кавурга, Денизлер, Попина, Гарван и др. в Добруджа и със зверското изтезание на други около 80 души, арестувани от десетина села из Добруджа, от които само за 7 души се знае, че са живи стигнали в Силистра, а съдбата на останалите е неизвестна – явно става, че румънското правителство безскрупулно следва решението да се обезбългарят Добруджа и Южна Бесарабия, като се настанят на изпразнените места изтеглените по склучени договори куцовласи от Македония.

7. Че с тая си политика на обявяване [на] българското население в Добруджа и Бесарабия извън законите румънското правителство съзнателно тъпче в краката си мирните договори и конвенцията за правата на малцинствата, бравирайки обществения морал и най-елементарните права на човека и гражданина;

8. Че Обществото на народите, виждайки всичко това, стои хладнокръвен зрител пред тази човешка касапница и не взема никакви мерки да се спре изстреблението на цял един народ в Добруджа и Бесарабия, както и във всички други поробени български крайнини.

Като взема всичко това предвид, събранието

РЕШИ:

1. Губейки надежда и вяра в Обществото на народите, високо протестира пред съвестта на човечеството срещу ограбването, денационализирането, насилственото изселване и изстребление на населението в Добруджа и Бесарабия, както и в другите поробени български земи;

2. Настоява пред българското правителство да издигне мощен глас на протест срещу безчовечния режим над нашите сънародници в Добруджа и Бесарабия, като се облегне на международните договори и конвенции за малцинствата;

3. Иска да се направи анкета за масовите убийства и безправния режим в Добруджа и Бесарабия;

4. Отправя горещ апел към всички организации на поробените за федериране в борбата за отстояване човешкото право за живот на осъденото на изстребление българско племе. Апелира за подкрепа и от всички други поробени народи;

5. Възлага на Бюрото [на събранието] съвместно с настоятелствата на добруджанските организации в София да състави и отправи до всесветското обществено мнение едно изложение за фактическото състояние на съществуващия режим в Добруджа и Бесарабия, апелирайки за защита.

6. Настоящата резолюция да се поднесе на българското правителство, на представителите на чуждите държави в България и да се изпрати на българската и чуждата преса.

От Бюрото на събранието

ЦПА, ф. 173, оп. 1, а. е. 156, л. 1. Оригинал. Документът е публикуван в: Извори за историята на Добруджа. Т. 2. С., 1993, 82–83.

¹ Татарбунарско въстание (11–19 септември 1924 г.). Въстанието избухва в Южна Бесарабия с център в с. Татарбунар. То цели премахването на господството на кралска Румъния, възстановяване на съветската власт и присъединяване на Бесарабия към СССР. Масово участие в него взема и българското бесарабско население. Въстанието е потушено с много големи жестокости.

* “Акциуна ромъняскъ” – екстремистка организация.

№ 9

Обръщение на членове на управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до бесарабските българи в България за свикване на конференция (втори събор)

София, 17 февруари 1927 г.

До бесарабските българи в България

Съобщихме чрез вестник “Свободна Добруджа” (бр. 13 от 9 февруари 1927 г.), че се свиква конференция на бесарабските българи в България с програма, в която ще се разгледат въпросите, обявени в същия вестник.

Тази конференция ще стане в София едновременно с конгреса на добруджанци – на 4, 5 и 6 март тази година.

Ако желаете да вземете участие в тази конференция и да пътувате с намалени цени по железниците, трябва да се запишете в най-близката до вас добруджанска организация, че ще посетите конгреса им, като гостенин. За целта ще получите от добруджанската организация специални уверения за пътуване и лични карти.

Умолявате се да съобщите веднага в комитета ще дойдете ли или не.

Сборен пункт Добруджанска орган. “Цар Освободител” 4.

Адрес за писма: Владимир Дякович, бул. “Хр. Ботев” 138.

Комитет: Вл. Дякович

Протоиерей Ив. Стефанов

Димитър Ив. Николаев

№ 10

Устав на Съюза на бесарабските българи*

София, 6 март 1927 г.

I. ЦЕЛ

Чл. 1. Българите от Бесарабия, граждани на Българското царство, основават национално-културен съюз под името *"Съюз на бесарабските българи"*.

Чл. 2. Целта на съюза е:

- а) Духовно единение на бесарабските българи в България и в Българска Бесарабия с българския народ;
- б) Обезпечена вътрешна свобода на тия българи за национално-културно развитие и напредък чрез църква, школа, книга, събрания и сдружения;
- в) Вътрешно общинско самоуправление и църковна независимост;
- г) Права за национално-обществена и частна собственост и неприкосновеност на тая собственост;
- д) Духовна и веществена взаимност и подкрепа между бесарабските българи и българите от Царството;
- е) Грижа за настаняване и обезпечаване поминъка на бесарабските българи – бежанци в България;
- ж) Взаимно подпомагане на бесарабските българи.

II. СРЕДСТВА

Чл. 3. Средствата за постигане целта на съюза почиват върху строгата законност и пълна гражданска и политическа коректност както в България, тъй и спрямо държавите, под чиято власт е Българска Бесарабия. Те са:

- а) Издаване вестници, списания, годишници, брошури, апели, мемоари, студии, карти и др.;

б) Уреждане на публични събрания, сказки и реферати по Българска Бесарабия и бесарабските българи; вечеринки, седянки, театрални представления, концерти, лотарии, екскурзии и други такива;

в) Откриване на бесарабски дружества в провинцията, гдето условията позволяват това;

г) Пропагандиране целите на организацията в средата на българския народ и в чужбина, като се влиза във връзки с разните културни, международни, национални и стопански организации;

д) Предприемане и подпомагане на исторически, етнографски, естествено-исторически, географски, езикови, стопански и други изучавания и описания на Българска Бесарабия и нейното население;

е) Уреждане библиотека и архива за история на бесарабските българи

III. СЪСТАВ И УПРАВЛЕНИЕ

Чл. 4. Съюзът се състои от дружества с членове: редовни, спомагателни и почетни.

Всяко дружество трябва да има свой отделен устав, утвърден отделно за всеки случай от М-вото на Вътрешните работи и на Народното здраве."

Чл. 5. *Редовни членове* са: а) българи от Бесарабия и потомци на тия българи (съпруги, синове, дъщери, зетове, снахи, внуци и пр.), граждани на Българското царство; б) българи от Бесарабия, живеещи в тая област.

ЗАБЕЛЕЖКА: За редовни членове могат да се приемат, по решение на респективното настоятелство, и българи от Южна Русия, както и по потекло от там.

Чл. 6. *Спомагателни членове* могат да бъдат всички други българи и чужденци, които съчувстват на съюза.

Чл. 7. За *почетни членове* се прогласяват от Събора всички ония българи и чужденци, които са принесли духовни и веществени услуги на делото от научно, морално или материално естество. Те се прадагат за такива от Управителния съвет на съюза.

Чл. 8. Всеки редовен и спомагателен член внася в касата на своето дружество най-малко пет (5) лева месечна вноска, – изведнъж за три месеца, за шест месеца или за година, срещу надлежна разписка.

Освен това, всеки член внася при записването си *основна вноска* не по-малко от 20 лева за резервния фонд (чл. 29).

Чл. 9. Задълженията и правата на членовете се определят от целите на съюза, от средствата за тяхното постигане, от решенията: на събора, на Управителния съвет и на настоятелствата.

Чл. 10. Член, който се провини във важно нарушение на устава или в постъпки, които го правят невъзможен за общата дейност, или пък е наказан със съдебна присъда за престъпление позорно и противодържавно, се заличава от списъците по решение на дружествено събрание, одобрено от Управителния съвет.

Чл. 11. Върховното управление на съюза се ръководи от *Управителния съвет*, който се състои от: председател, подпредседател, секретар, касиер, трима съветници и двама запасни члена.

Седалището на съвета е гр. София.

ЗАБЕЛЕЖКА: Управителният съвет може да иска от касиера определена гаранция, лична или материална.

Чл. 12. Задълженията и правата на съвета са: а) води общите дела на съюза; б) насочва и контролира дейността на дружествата; в) предприема, изяснява и ръководи всичко от името на съюза, съгласно с устава.

Чл. 13. Управителният съвет може да възлага на отделни лица и комисии изпълнението на една или друга работа, като може да се определя за това и плата, съгласно с бюджета на съюза.

Чл. 14. Всяко дружество се ръководи от *настоятелство*, състоящо най-малко от три члена, от които единият е председател.

Чл. 15. Дружествата се основават по административни окръзи със седалище предпочитано в окръжния град.

Пълномощието на настоятелството трае една година.

Чл. 16. Службата на председателя, подпредседателя и на съветниците в Управителния съвет и в настоятелствата са безплатни. Всички други служби – постоянни и временни, предвидени и непредвидени в тоя устав, са по принцип плащани в зависимост от нуждите и средствата и съгласно с бюджета.

Чл. 17. Всички членове на дружеството се свикват през първата половина на месец декември всяка година на *общо годишно събрание*, в което настоятелството дава отчет за своята дейност, приема се годишния бюджет, избира се контролна комисия за сметките на дружеството, вземат се решения по възникнали въпроси и се избират от редовните членове и измежду тези пратеници (делегати) за събора, по един за всеки десет (10) члена или дроб от това число.

Председателите на дружествата са по право пратеници на събора.

Дружества, които не са се отчетли пред касата на съюза, се лишават от право на пратеници.

Чл. 18. Освен годишното събрание, дружествата имат още редовни и извънредни общи събрания, свиквани от настоятелствата с определен дневен ред. *Редовните общи събрания* се свикват на всеки три месеца веднъж, а

извънредните общи събрания се свикват колчем стане нужда и когато 1/3 от членовете пожелаят.

Чл. 19. През първата половина на м. януари се свиква специално събрание, в което пратениците дават отчет за събора, а след това се избира от редовните членове и измежду тях ново настоятелство.

Чл. 20. Събранията се смятат за властни, ако присъствуват повече от 1/2 на редовните членове. Ако се явят по-малко членове, събранието се отлага за един час, след който се смята власто при колкото членове и да се явят.

Чл. 21. Настоятелствата държат Управителния съвет в известност за вървежа на дружествата си.

Чл. 22. От пратениците на дружествата се съставя *събор* (конгрес), върховното учреждение на съюза. Съборът се събира през коледната ваканция всяка година, обикновено в София.

Чл. 23. Членовете на управителния съвет са по право и членове на събора.

Чл. 24. Съборът работи по предварително изработена и разгласена от управителния съвет обща програма като в нея се включат и повдигнатите от дружествата питання. В програмата, преди всички други, влизат въпросите: отчет на съвета, избор на контролна комисия за сметките на съюза, приемане на бюджета и избор на нов съвет. Програмата се разгласява поне 15 дена преди събора.

Съборът избира под председателството на най-стария пратеник свое бюро, състоящо се от: председател, подпредседател и двама секретари, а също и разните, според нуждата, комисии.

Чл. 25. Изборът на управителния съвет става с тайно гласуване. При гласуването председателят се означава изрично, а останалите звания на членовете се разпределят между самите тях.

ЗАБЕЛЕЖКА: В случай, че председателското място се опразни, то се заема до избиране нов председател, от някого измежду членовете на Управителния съвет, по определение на последния.

Чл. 26. Ако не може да бъде свикан извънреден събор, когато от такъв се яви нужда, управителният съвет решава въпроса с допитване до

дружествата. По същия начин се постъпва и когато поради извънредни обстоятелства не може да се свика и редовен събор.

IV. ПРИХОДИ, РАЗХОДИ, БЮДЖЕТИ

Чл. 27. Приходите на дружествата са: а) от членските вноски; б) от дарове; в) от печатани издания; г) от вечеринки, сказки, лотарии и др. и д) непредвидени.

Чл. 28. Най-малко 1/2 от своите приходи всяко дружество внася всеки три месеца в касата на Управителния съвет за общите нужди на съюза.

ЗАБЕЛЕЖКА: В случай на крайна нужда, Управителният съвет може да наложи извънредни вноски, които дружествата са длъжни да събират от членовете си.

Чл. 29. Разходите са: а) за канцеларски потреби; б) за помещение; в) за заплати и хонорари; г) за библиотеки, предприятия и помощи съгласно чл. 2 и 3 от устава; д) за лихви и погашения; е) за резервен фонд и ж) безотчетни.

Чл. 30. Разходите по точка г стават по почин на съвета или с негово разрешение, а по точка ж – само по негов почин.

Чл. 31. Сумите, определени за резервен фонд на съюза (точка е чл. 29) всяко дружество внася към края на годината в касата на Управителния съвет.

Чл. 32. От излишека си за всяка година дружествата внасят 80 % за резервния фонд в касата на съюза. Управителният съвет държи целия резервен фонд с лихва в гарантирани от държавата кредитни учреждения или спестовни каси. Остатъкът от излишека 20 % дружествата вписват на прихода за следната година.

Чл. 33. Въз основа на отбелязаните приходи и разходи, Управителният съвет и настоятелствата съставят своевременно бюджетно-проекти, които внасят за разглеждане и приемане в събора и в годишните общи събрания (чл. 17 и 24)

Чл. 34. Извънредни *разходи* се разрешават от специални извънредни общи събрания.

V. ОБЩИ НАРЕДБИ

Чл. 35. В своята вътрешна уредба дружествата са самостоятелни, като си изработват за тая цел правилници в кръга на тоя устав, който е общ и задължителен за всички дружества от съюза.

Чл. 36. Всяко дружество има печат с надпис околоръст: “Бесарабско българско дружество 19..... г.”; в средата стои името на града – седалище на дружеството. Печатът на Управителния съвет носи надпис; “Съюз на бесарабските българи”. 1918 година, София.

Чл. 37. При Управителния съвет на съюза се устройва библиотека с архив и музей, гдето се прибират всякакви съчинения, документи, ръкописи

и др. предмети, които се отнасят до земите и населението на българите от Бесарабия и Южна Русия.

Чл. 38. Съюзът има своя празник – 29 декември (11 януари н. ст.) – ден на Царската руска грамота за учредяване на бесарабските български колонии.

Чл. 39. Тоя устав може да претърпи промени във всичките си членове – освен чл. 1 и 2. – по решение на събора, за което се иска мнозинство от 2/3 на присъстващите пратеници.

VI. ПРЕХОДНА НАРЕДБА

Чл. 40. Управителният съвет на съюза, до окончателната уредба на дружествата съгласно с тоя устав, може да изпълнява и функциите на настоятелство на Софийското дружество.

Тоя устав е приет от Първия учредителен събор на бесарабските българи, станал в София на 15 и 22 декември 1918 г., изменен и допълнен от II събор в София на 4, 5 и 6 март 1927 г.

Председател на събора: Д. Маринов

Секретар на събора: В. Пукалов

Управителен съвет:

Председател: Вл. Дякович

Подпредседател: Протойерей Ив. Стефанов

Секретар: Дим. Ив. Николаев

Касиер: Ал. Т. Николаев

Съветници: Ек. Парушева

И. Д. Кирпиков

Коста Купенков

* Подзаглавия: “Гласуван и приет от Първия учредителен събор в София, в заседанията му от 15 и 22 декември 1918 година.

Изменен и допълнен от II събор в София, в заседанието му на 6 март 1927 година.

Утвърден от Министерството на Вътрешните работи и на Народното здраве с № 4214 от 29 април 1927 година”. Брошурно издание. Вж: ЦДА, ф. 176-к, оп. 5, а. е. 430, л. 391 и сл.

** Тази алинея е прибавена от Министерството на ВРиНЗ при одобрението на устава.

Изложение до Министър-председателя и министър на външните работи и до Министерския съвет на България от името на Втория конгрес на Съюза на бесарабските българи в България (София, 4-6 март 1927 г.) относно необходимо застъпничество от България за интересите на българите в Бесарабия*

София, 30 март 1927 г.

Господин председателю,
Господа Министри,

Няма нито в една архива на царството, от освобождението до сега, регистрирана колективна молба от бесарабски българи. Настоящата е първа и може би последна.

Не е имало, от друга страна, групово преселване на бесарабци в България, нито пък случай – бесарабски селянин – земеделец да е напуснал селото и стопанството си в Бесарабия, за да се пресели в България. Всички бесарабци в царството са почти изключително от времето на освобождението и наскоро след него. Това са или участници в Освободителната война, техни чеда и внуци, или пък завършили средно, специално и висше образование и подирили простор за дейност в освободеното отечество на техните бащи, забегнали през дните на турското робство и заселили се из южноруските степи, най-вече в пределите на тъй назованата Българска Бесарабия, респ. на древния Аспарухов Онгъл.

Но ето че и там, като резултат на голямата война, настъпиха условия, дори по-тежки от ония през гръцко-турското иго, правейки живота им непоносим – не само за интелигента гражданин, но и за селянина, който и там, в Бесарабия, упорито носи своите отличителни български черти – трудолюбие, велико търпение и консерватизъм в традициите, нравите и дори в носията и в домашната си уредба, държейки здраво за езика, вярата и родната си книга.

От деня, когато румъните окупираха Бесарабия, българите, едва-що отървали се от большевишката напасть, са подложени под един изключителен режим и от 1918 година досега – под тежко военно положение. Всички български църкви и училища във всички села и градове са отнети, наедно с имотите им, и румънизирани, а учителите и свещениците – уволнени, прокудени, мнозина избити и удавени във водите на Днестър и Дунав. Българските средни и специални училища в гр. Болград, Комрат, Акерман, Рени и Измаил са отнети и преобърнати в държавни. Българското слово и книга са строго забранени не само в училищата и църквата, но и извън тях. Навсякъде по селата и градовете са открити, държавни по име, а общински

по издръжка, забавачници със задължително обучение на влашки език, за да се почне румънизирването на населението още от крехката детска възраст. Напоследък почна и заставянето на общините да откриват на своя издръжка класни училища, дори и гимназии, както и за възрастни от двата пола задължителни вечерни и неделни училища – пак, разбира се, за засилване румънизацията. Тъй и в родното село на генерала Иван Колев – Бановка, преименувано на Баняса (Baneasa), населението е заплашено с изстребване, ако не открие гимназия. Не е пощадена дори и историческата българска гимназия в Болград, открита с хрисовула на молдавския каймакам, княза Николай Конаки Богориди, на 10 юни 1858 година, като са унищожени всички наредби на хрисовула, зачетени и от царска Русия с постановление на Държавния съвет от 24 ноември 1879 година и с Императорски указ от 13 март 1894 година, като са и отнети всичките ѝ имоти (парична наличност, езера, земи, ханища и пр.), дарувани от самото българско население, пестени и пазени като народни светини в течение почти на един век.

От друга страна, посегнато е и върху поземлената собственост под благовидната форма на аграрни реформи. Както е пояснено и в мемоара на бесарабските българи, изпратен в Парижката мирна конференция на 1 март 1919 г., още от деня на румънската окупация жителите на Бесарабия не от румънска народност бидоха официално прогласени за “чужденци”, живеещи в Румъния. Като такива от тях се поиска да доказват своето поданство, а над имотите им се сложи секвестър. По този начин аграрната реформа от социален въпрос стана национален: земите на “чужденци” се отнемаха и се предаваха на заварените румъни, които до тогава владяха само 29 % от земите, а 71 % принадлежаха на “чужденците”, или се раздаваха на преселници от Трансилвания и на куцовласи от Македония. И като се използваша наредбите за секвестъра по Версайлските договори, аграрните реформи и закона за поданството, в Българска Бесарабия настъпи в това отношение един много по-жесток режим, отколкото е този в Добруджа, защото, докато за тази последната бди българското правителство и чрез него Обществото на народите, в Бесарабия, лишени от всякакво покровителство, царува пълен произвол под натиска на изключително военно положение. На всички български поданици, които имат в Бесарабия земи, тия последните са отнети. И докато на англичани, французи, италианци и немци отнетите земи се изплащат по костуметата стойност в златна чужда валута, на българите се предлагат съкровищни бонове, които на борсата се приемат с 30 % от номиналната стойност, при нищожната оценка средно девет лей на декар.

Освен това, никой български поданик не може да продаде своя, неподлежащ под удара на аграрната реформа, имот (напр. жилище, лозе и др.) без намесата на специална административна комисия. Тая последната участва

в продажбо-покупката, като действа за сметка на продавача и при негова издръжка; тя протака работата с години, докато изяде всичко, което би се получило от продажбата.

Не иска съмнение, че преследвайки своята колонизаторска и денационализаторска политика, в Бесарабия румъните, използвайки условията, изливат над беззащитното българско население своята, набрала се през течението на пораженията им от нашите войски по бойните полета, омраза към народа ни и специално към сънародниците в Бесарабия на генерал Иван Колев. Затова и родното село на Колева е преименувано, като и в него са избити множество първенци. И няма село, в което да не са изчезнали с десетки българи от по-будните безследно.

Този непоносим режим доведе до масови изселвания – българите от Бесарабия продават мило и драго за безценък и бягат. Има села, като напр. родното на г. Ал. Малинов Пандаклий, почти обезлюдени. Знаейки положението на България и на масата бежанци из поробените български крайнини, те заминават най-вече за Бразилия, подмамвани от специални агенти на параходни компании, които се улесняват от властите и сноват по селата.

Досега са се изселили повече от 10 000 семейства. Мнозина, не намерили отвъд океана условия за живот и работа, се връщат обратно, но вече окончателно разсипани, а други са измрели по пътя и в Бразилия от болести и мизерия.

Болшевишката вълна и непоносимият режим на румъните изтласкаха бежанци-българи из Бесарабия и Южна Русия и на нашия български бряг. Те не са много, не повече от 100-тина души, и не би създали никакви грижи на държавата, ако бъдат приети за български поданици. За жалост, тях властите посрещат не само като неканени гости, но и с обидното третиране като “чужденци”, не българи.

Господа министри,

Не е потребно да навлизаме в историята на българските колонии в Бесарабия. За справки, при нужда, тук прилагаме 12 екземпляра от съчинението “Българска Бесарабия”.

Ще си позволим само да наумим, че това са бежанци през времето на турското иго от Добруджа, Мизия, Тракия, Македония и дори от Мала Азия. Селата им носят обикновено имената на селищата, откъдето са избягали. Вярваме, че не ще ни се вмени в грях, ако напомним още, че бесарабските българи имат значителен пай на участие в делото на нашето Възраждане и в освобождението от турско иго, както и във всичките национални движения от 1 1/2 век насам. Доста, мислим, ще бъде да наумим, че първите български

училища в Бесарабия датират от 1820 година; че първата българска гимназия, в която са получили образование през времето на игото повече от 150 души българчета отсам Дунав, е Болградската; че едни от първите български книги, периодически списания и вестници (“Градинка”, “Духовен прочит” и “Духовни книжки” на Р. Блъсков, “Пятник” на Б. Запрянов, “Общ труд” на Т. Икономов, “Периодическо списание” на Българското книжовно дружество – (началните книжки), в. “Ялпук”, в. “Ехо на Болгард”, в. “Български глас” и др.) са излезли в Болград; че едни от първите наши дейци през епохата на Възраждането са работили в Болград (Д. Мутов, В. Чолаков, С. Радулов, П. Кисимов, д-р В. Берон, К. Цанков, С. Доброплодни, В. Д. Стоянов, Р. Блъсков и др.); че българските колонии в Бесарабия са жертвали огромни суми за стипендии за младежи, родом отсам Дунав, а немалко благодетели за народна просвета се явиха в тяхната среда (свещеник М. Казанакли, д-р Д. Начев, С. Д. Увалиев, Г. и Ив. Цанко-Килчик, д-р И. Селимински, Г. Шопов, дарители на Цариградската българска болница и на Солунската девическа гимназия и пр.). Затова бесарабските български колонии с чисто българския свой културен център гр. Болград са сложени в реда на първите двигатели на народното възраждане.

От друга страна, бесарабските и южноруските българи са достойно застъпени във всичките национални движения за политическо освобождение: в “свещения съюз” с румъните през 1866 г. те са представени с делегата си Д. Диаманди, в Народното събрание на 1867 година в Букурещ по съглашението за “Юго-славянското цартво” – от Г. Шопов, А. и П. Тулчанови, Д. Дабовски, П. Златанов, Д. Николаев и Д. Радионов; във всичките 5 тайни централни революционни комитети – от Олимпия Панов, П. Фитов, К. Цанков, Н. Минков, М. Паничерски, Ст. Атанасиев, а първият е бил неизменен член-секретар във всичките тези комитети. Не само в гр. Болград, но и в по-големите селища на Българска Бесарабия, са действували до самото освобождение “благодарителни дружества” с централен таен комитет в гр. Болград, чиито основи слага сам Васил Левски. Всички водачи на

движението – Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Христо Ботъв, както и войводите П. Хитов, Ф. Тотю, Дядо Желю и др. – са намирали често и широко гостоприемство и подкрепа в Болград, Измаил и Кубей, а Хр. Ботъв е учителствал в Комрат, с. Задунаевка (1865 – 67) и в Измаилското класно училище (1870 – 71). А един от апостолите на свободата отсам Дунав, наред с Атанас Узунов, след обесването на В. Левски и Д. Община и след самоубийството на Ангел Кънчев, бе Бердянският българин М. Греков.

Не е минала нито една руско-турска война до Освободителната включително, в която бесарабските българи да не са вземали масово участие, организирани в български доброволчески отреди, напр. – на подполковника българин Каразин (1769 – 74), на ротмистъра Димитра Ватикиоти (1806 – 1812), на капитан Г. С. Мамарчев-Буюклията, на капита Василев и на Бойчов войвода (1828 – 1829), на Павла Грамадова (1853 – 56) и др. Тези живи участия са регистрирани и със специален манифест – благодарност към бесарабските българи от император Николай I на 26. VIII. 1856 година.

Априлското въстание и Ботъвата чета също броят в редовете на борците си бесарабски българи, а в руско-българската доброволческа бригада на генерал Черняев през Сръбско-турската война на 1876 г. и в българското опълчение през освободителната – тяхното участие е дори масово. Даже горните класове на Болградската гимназия се изпразниха, защото учениците бяха забегнали, за да вземат участие в тези борби за освобождението. След него пък – при Съединението, в Сръбско-българската война на 1886 г., при обявяването на независимостта и в последните войни за обединението на българския народ из средата на бесарабските българи се проявиха дейци със завидна военна слава, като напр. генерал Дончо Николаев, Олимпи Панов, генерал Георги Тодоров, генерал Иван Колев и др.

Най-после нека ни бъде позволено да напомним, че и в редовете на строителите на държавата ни и в онези на българските общественици, държавници, учители, професори, магистрати и пр. бесарабските българи са дали имена, които се ползват с почит и уважение: бившите министри – Д. Греков, Д. Агура, Г. Згурев, Й. Титоров, Ал. Малинов, споменатите Олимпи Панов и генерал Д. Николаев, д-р Г. Калинков и П. Калинкова (основател на статистическото бюро), митрополит Григорий Русенски, юристите В. Маринов, генерал Г. Агура и полковник Краев, професорите, учени и учители, д-р Ал. Теодоров-Балан, Иван Славов, Г. Попов, Ст. Георгиев, Борис Дякович, Васил Василев, Георги Дерманчев, Н. Николаев, професор Стефан Балаземов и пр. и пр.

Господа министри,

Ако си позволим да отегчим вашето внимание с горните наумования, сторихме всичко това, за да обосновем своята мисия пред почитаемия Министерски съвет като делегати на току-що закрилия се II конгрес на бесарабските българи.

Считайки, че бесарабските българи, които ето вече век и половина, откъснати от България, живеят в пълно национално съзнание, отстоявайки своето културно единение с целокупния български народ, имат своя пай на принос пред олтара на отечеството, и че може би незнайната съдба ще отсъди на древния Онгъл пак да изиграе благотворна роля в живота на българския народ, каквато изигра при създаването на I и II български царства, при възраждането и в борбите за освобождението изпод турското иго – конгресът моли българското правителство:

1) да се приемат за български поданици и бежанци из Бесарабия и Южна Русия наред с всички други българи-бежанци;

2) в проектираната спогодба на Българи с Румъния по имотите на българските поданици в последната, респ. в Добруджа, да се включат и имотите на българските поданици из Бесарабия;

3) при третиране въпроса за българските малцинства пред Обществото на народите или при евентуалните спогодби с Румъния да не се забравят българите в Бесарабия, които на брой до 300 000 населяват в компактни маси 114 чисто български селища, 112 села и два града (Болград и Комрат), а в гр. Акерман, Измаил и Рени съставляват голямото мнозинство.

Съюзът на бесарабските българи, напълно съзнавайки затрудненото международно положение на племето и държавата ни, дължи да декларира пред почитаемото правителство на България и да Ви увери, господа министри, че той е далеч от мисълта да се намеси в обсъждането на големия въпрос – кому трябва да принадлежи Бесарабия, и че е решен строго да се придържа към чл. 3 от устава си както и да не излиза извън рамките на просветно-културната си задача, отбелязана в чл. 2 на същия устав.

Молим, господа министри, да приемете уверението в нашата преданост и дълбока почит.

Председател на събора: Д. Маринов

Секретар на събора: В. Пукалов

Управителен съвет:

Председател: Вл. Дякович

Подпредседател: Протоиерей Иван Стефанов

Касиер: Ив. Николаев

Секретар: Дим. Ив. Николаев

Съветници: И. Д. Кирпиков, Ек. Парушева

* Получено в Министерския съвет на 2 май 1927 г., вх. № 325.

№ 12

Изложение на Съюза на бесарабските българи в България до бесарабските българи относно решение на Втория конгрес на съюза (София, 4-6 март 1927 г.), да се запознаят с новия устав на организацията и да членуват в нея

София, 5 септември 1927 г.

Безпомощното положение, в каквото изпадна голямата част от българския народ след злополучната война, налага на една национална организация, каквато е нашата, да поеме единствено останалия път – оня за поддържане народния дух и съзнание чрез културно-просветни средства, гарантирани ни и от мирните договори. Отричането и от това ще бъде една непростима пред подрастващото поколение и осъдителна пред историята на народа ни безразличност.

При това съзнание и с убеждението, че всеки българин – интелигент, отгдето той и да е, има големия дълг да подпомага, доколкото може, на народните български маси, гдето те и да обитават, в свойствения им стремеж да пазят народността си и да се държат в духовно единство с целокупното българско племе – свикана на 4-6 изтеклия март конференция на бесарабските българи, прогласила се за II конгрес, преработи в казания дух приетия от учредителния събор на 15 и 22 декември 1918 г. приложения устав на съюза – тъй, както е напечатан и одобрен от МВР с № 4214 от 29 април 1927 г.

Както се ясно чете в устава, основните положения, върху които се слага организацията, са: 1) национални задачи от чисто културно естество, целящи духовното единение на бесарабските българи в Бесарабия с българския народ и взаимната между тях и българите от царството подкрепа в това направление; 2) също такива културно-просветни и благотворителни средства, почиващи върху строгата законност и пълната гражданска и политическа коректност както тук, в България, тъй и спрямо държавите,

под чиято власт е Българска Бесарабия. От казаното следва, че всякакви акции от страна на организацията, които би засенили чистотата на целите и коректността на средствата, са изключени, а за грижи с големия въпрос – кому трябва да принадлежи Бесарабия – и дума не може да става.

Емиграцията на всички културни народи е винаги играла съдбоносна роля в техния исторически живот. И в миналото на нашия народ, далечно и по-близко, историята на неговата емиграция обхваща значителен брой златни страници, от Аспарухов Онгъл – що те обитават от 1 и 3/4 век насам, оставайки неизменно предани на своя народ. През полувековния живот на свободната българска държава, покрай грижите за нейната уредба и за съдбата на останалите под робство български крайнини, духовното общение между българите от царството и тия в Бесарабия се прекъсна, та за тия последните младото поколение почти нищо не знае. А може би пред незначителните съдбини пак да е отсъдено – бесарабските българи да упражнят благотворно влияние за нормалното развитие на онова културно национално единение, което единствено остава като общ стремеж на българския народ. Та че и чувства се вече това влияние, откак съдбата отреди бесарабските и добруджанските българи да образуват една компактна маса от 1 мил. и повече българи в една и съща държава.

За да съдейства в това високо благородно дело, съгласно с целите и средствата, определени в т. 2 и т. 3 на устава, организацията на бесарабските българи се явява като една национална необходимост.

С пълна вяра, че Вие, Госп., с готовност ще се отзовете на този висок дълг, като станете член на организацията, Управителният съвет на съюза има чест да Ви съобщи, че Ви е внесъл в списъците си за такъв и Ви моли да попълните и ни изпратите обратно приложения тук въпросник.

Дължим да Ви явим, че в изпълнение на конгресните решения, Управителният съвет има честта да поднесе на Министерския съвет една петиция за уредба на въпросите по поданство, имотите и покровителството на българските малцинства в Бесарабия. Петицията биде благосклонно приета и Управителният съвет – обнадежден. Затова умолявате се, ако сте, лично Вие или Ваш близък заинтересовани по т. т. 24–28 на въпросника, да бъдете възможно по-ясни и точни в отговорите си.

По наша молба, г-н министър на Народното просвещение, г. Н. Найденов, възложи на Управителния съвет да вземе грижата за едно изложение дейността на бесарабските българи във възраждането и в националните движения за освобождението на българския народ. Това изложение ще бъде поместено в готвещия се юбилеен сборник по случай 50-годишнината от освобождението. За проверка и попълване на събраните материали са потребни сведенията по т. т. 6 – 21 на въпросника, от който Ви

се изпращатекземпляра – за Вас лично и за Ваши познати. Умолявате се да се попълнят, доколкото е възможно, след което да ни ги изпратите бързо на адрес: Вл. Дякович, Булев. Хр. Ботев № 138 (нов 12), заедно с припадащите Ви се парични суми по чл. 8 на устава (най-малко 5 лева месечна вноска) – изведнъж за 3, за 6 месеца или за година, и основна вноска (не по-малко от 20 лева), считайки от 1 март н. г.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 5, л. 179–179 гръб. Оригинал. Печатно.
№ 13

Отчетен доклад от председателя на Управителния съвет на Съюза на
бесарабските българи в България Вл. Дякович, четен на
Третия събор на организацията*

София, 14 юни 1929 г.

Почитаеми господа,

Днешният Трети редовен събор трябваше, съгласно с чл. 22 от устава, да бъде свикан ако не през коледната ваканция на 1927 г., то на изтеклата 1928 г. Управителният съвет обаче, въз основа на чл. 26 от устава, намери за възможно и оправдано да не свиква събор, докато не се разрешат някои въпроси от съществено значение без знанието на събора, както и допитването до членовете би било само спазване на формата, което не оправдава нито харченето на средства – с каквито сме твърде оскъдни, нито вашето излишно разтакане. А разрешение на въпросите, както ще чуете, се забави не по вина на Управителния съвет.

Съгласно с решението, взето от втория събор, още на следващия ден подир закриването му, т. е. на 31 март 1927 г., отредената делегация, състояща се от Бюрото на събора и новоизбрания му Управителен съвет, се яви лично пред Министър-председателя, г. Андрей Ляпчев, и му поднесе мотиварана петиция, с която замоли българското правителство: 1) да се приемат за български поданици и бежанците – българи от Бесарабия и Южна Русия наред с всички други българи-бежанци; 2) в подготвената спогодба на България с Румъния по имотите на българските поданици, в последната, респ. в Добруджа, да се включат и имотите на българските поданици из Бесарабия; 3) при третиране въпроса за българските интереси пред ОН или при евентуалните

спогодби с Румъния, да не се забравят и българите в Бесарабия, както е било досега.

Г. Министър-председателят изслуша делегацията и обеща своята подкрепа пред Министерския съвет и, ако дотрябва, пред Народното събрание.

Делегацията намери за полезно да се яви пред Министъра на външните работи г. Буров и на Народната просвета г-н Н. Найденов. И двамината тези господа министри приеха делегацията любезно, накрая ѝ те и обещаха своята подкрепа, като освен това министър Найденов – да участва в проектирания юбилеен сборник по случай 50-год. на освобождението (на България – б. м. П. Т.) специална статия за участието на бесарабските и южноруските българи в народното Възраждане и в политическите движения на българския народ след освобождението.

Делегацията се яви още и пред заслужилия бесарабски българин, стария генерал Дончо (Данаил) Николаев, поднесе му поздравите на неговите съотечественици от името на събора, и го замоли да ходатайства пред военния министър г. генерал Вълков за подкрепа на съборните искания. По болест, г-н. Николаев не можеше да ходатайства самолично, но направи това писмено.

Многократно след това Управителният съвет има случай да направи постъпки било лично пред г. г. министър-председателя и министъра на външните работи, било пред техните главни секретари, за ускоряване решението на въпросите, повдигнати в петицията на събора. Постигнатите чрез това резултати са следните.

1. Г-н Министър-председателят и Министър на Вътрешните работи внесе в Народното събрание на последното, в своята Първа редовна сесия, 55-то заседание, на 13. III. 1928 г., вотира и прие, а Негово Величество цар Борис III с Указ № 189 от 16. III. 1928 г. утвърди Закон за допълнение на чл. 33 от Закона за заселване на бежанците и обезпечаване поминъка им, обнародван в Държавен вестник бр. 293 от 28. III. 1928 г. Този закон гласи: ...¹. След това Дирекцията издаде следното окръжно до окръжните управители на Царството № 38/936 от 6. VI. 1928 г.

Тук дължим да дадем някои пояснения. Когато председателят на Управителния съвет е отишъл да благодари на г. Министър-председателя за прокарването на закона и го запитал защо е сложена в него добавката, за да се ползват от облагите на този закон, г-н Министър-председателят му отговорил в смисъл, че не е от общонационален интерес, нито от такъв на бесарабските българи, да поощрява тяхното изселване; те трябва да стоят на местата си, да отстояват правата си, гарантирани от Парижкия договор за анексията на Бесарабия и от онзи за малцинствата. Тук, в България, те, при този наплив на бежанци от всички страни, никога не ще намерят условие за

сносен земеделски живот, какъвто закона за бежанците обещава на последните в "облаги", които обаче липсват фактически в задоволителен размер. Най-после добавя г-н Министър-председателя, ако не дойдат, без наши покани, такива бежанци-селани, за каквито се отнасят "облагите" по закона, ще се потрудим и тях да задоволим, доколкото условията ни позволяват.

2. По втория въпрос – за имотите на българските поданици в Бесарабия – Управителният съвет е още по-засилено действал, като е искал нееднократно застъпничеството на правителството и онова на международни институции и конгреси. Въпросът стои тъй, че надали би било в интереса на самите бесарабски българи да се смесва той с добруджанския само защото и бесарабци, и добруджанци днес са в пределите на една и съща държава – Румъния. Защото Южна Добруджа е отнета по силата на Ньойския договор, който дава права на румънското правителство да секвестрира имотите на българските поданици, дори да ги експроприира, за да обезпечи своите тъй наречени репарационни земания от България, определени ѝ от репарационната комисия по силата на същия договор, който пък, от друга страна, задължава българското правителство да обезщети тези си поданици. Бесарабия не е дадена на Румъния по Ньойския договор, а въз основа на специален такъв, сключен между великите съюзни сили (Англия, Франция, Италия и Япония) от една страна, и Румъния от друга, на 28. X. 1920 г. в Париж. Ал. 4 на т. 3 от този договор отрежда, че лицата, които в течение на две години не са оптирали за румънско поданство, са "освободени да запазят своите недвижими имоти, каквито те притежават върху румънска територия. Те могат да изнасят своите движими имоти от всякакво естество – не може да им се правят за това никакви отстъпки". Ако българското правителство рече да усвои румънското искане, щото тези български поданици във въпросното отношение да се третират наред с добруджанци по Ньойския договор, независимо от обстоятелството, че по този начин България косвено признава анексията на Бесарабия към Румъния, което тя не може да стори преди всички велики сили, които са подписали надлежния договор, да са го ратифицирали – това не ще бъде в интереса на бесарабските българи, защото ангажиментите по Ньойския договор са твърде комплицирани и затова бавно разрешими, когато, напротив, по онзи за анексията на Бесарабия и по договор за малцинствата е и по-изгодно, и по-бързо, както това е станало от английски, френски и италиански поданици, собственици на недвижими имоти в Бесарабия. От друга страна, и специалният румънски закон за аграрната реформа от 12. III. 1920 г. (т. е. 1921 г. – б. м. П. Т.) противоречи не само на договора за анексията, но и на онзи за малцинствата, който изрично разпорежда: "Никакъв закон, никакви правилници и никакви официални разпоредби не могат да бъдат поставени в противоречие или несъгласно с тия постановления, и никакъв закон,

правилник или официална разпоредба не могат да имат по-голяма сила от тях". Затова българското правителство, като ни обещава да се застъпва за правата на бесарабските българи, специално на засегнатите български поданици, препоръчва ни да действваме непосредствено, дори пряко пред румънското правителство за изпълнението на договорите.

3. По общите българо-бесарабски въпроси – онези за техните културни и граждански, лични и публични права и свободи, както и за правата им на собственост – по тези и други, свързани с тях и отбелязани в споменатите договори за анексията и за малцинствата въпроси – Управителният съвет е не само действал чрез правителството, но и най-вече чрез нашите международни корпорации. За тази цел нам се наложи да влезем като колективен член на нашия Всебългарски съюз "Отец Паисий" – от една страна – и като такъв в Българската секция на Международната асоциация на дружествата за мир и ОН, който има седалището си в Женева.

На съюза "Отец Паисий" дължим да обърнем внимание върху неговите цели и средствата за постигането им. Глава 1 от Устава на този съюз гласи: ...Ясно е, че тъкмо тази е организацията, чрез която ние можем да изнесем пред общественото мнение у нас и в чужбина своята кауза и да дирим неговата подкрепа. За своите цели Всебългарският съюз "Отец Паисий" разполага с два свои печатни органа – сп. "Отец Паисий" и френското "Ла ревю булгар". Затова ние не само сме колективен член на този съюз, но имаме и пряко участие в неговото създаване, в изработването на устава му и в управлението му. Ние използваме и неговите печатни органи чрез участие на наши членове в тяхното списване. Нашият председател г-н Владимир Дякович е един от подпредседателите на съюза, а негов заместник като член в Управителния съвет е г-н проф. К. Иванов. Трети наш член – г-н проф. С. Баламезов – е редактор-уредник на списание "Отец Паисий", като взема живо участие в уредбата и на списание "Ла ревю булгар", бидейки член в редакционния му комитет.

Международният съюз на дружествата за ОН е най-важната организация, която ратува пред всесветското обществено мнение за правата на малцинствата. Чрез българската секция ние сме, както казахме, колективен член и в този съюз, наред с други такива членове, като представители на своите страни. Най-видните европейски общественици участват в него и във всякогодишните си конференции, изнасят гледища на своите страни по разните въпроси от международен интерес и специално по въпроса за правата на малцинствата. Когато този международен съюз има през октомври 1927 г. своята конференция тук в София, ние се отнесохме към него със следния апел, връчен лично от специална делегация (Вл. Дякович и Е. Парушева) на

председателстващия секцията на малцинствата сър Уилгби Дикенсон: ... Каза ни се, че за да се даде ход на този наш апел, както и за да имаме в бъдеще подкрепата на тази голяма международна организация, ние трябва да станем чрез българската секция неин редовен член. И ние се записахме за такъв на 1. XII. 1927 г.

Както се обосновахме в споменатия свой апел, ние издадохме французка брошура "Льо бюлгар дьо Бесараби", която със специален втори апел изпратихме на 10 март 1928 г. в конференцията, що през това време този съюз има в Брюксел. Същото извършихме и през конференцията в Хага, станала през юли 1928 г. В Брюкселската конференция румънската делегация е поискала да се отложи за допълнително разглеждане българо-бесарабският въпрос, понеже не била подготвена да отговаря, не знаейки съдържанията на изпратения апел и брошура. В Хагската пък конференция, която е имала повече организационен характер, нашият въпрос е бил сложен на дневен ред заедно с оня за другите български малцинства в Румъния, Гърция и Югославия, за следващата специална конференция, която е била отредена да стане в Прага през октомври 1928 г. Освен поискването ни на анкета по българо-бесарабския въпрос, на тая конференция ние можахме вече да изпратим свой делегат, а именно г-н проф. К. Иванов, който заедно с добруджанския делегат г-н д-р Пенаков, можаха бляскаво да защитят нашата кауза, като е предизвикал самопризнанието на румънската делегация, която е замолила насаме г-н професора да не излагаме престижа на Румъния чрез печата, а да отидем в Букурещ, за да се разберем. В този смисъл и ген. секретар на Съюза за ОН, г-н проф. Рюисон, ни съобщава с писмо от 22. XI. с. г., адресирано до името на нашия секретар г-н Дим. Николаев:...

Преди да получим това писмо, ние поискахме да използваме поканата на румънската делегация, за да изпратим пратеници в Букурещ, които да влязат в разговори по въпросите, що ни интересуват, с румънските власти и общественици. Но намерихме за добре преди да сторим това, да сондираме мнението на бесарабските българи в София, та ги свикахме със специална покана на частично събрание, състояло се на 25 ноември с. г. в салона на прогимназията "Граф Игнатиев", като изрично отбелязахме в поканата, че нашият делегат в Прага г. проф. К. Иванов ще направи съобщение за своята мисия в Прага. Събранието стана, но за жалост посетено от 10-на души, а поканите бяха повече от 100. В това събрание се възприе да бъде изпратена делегация в Букурещ, като се съберат необходимите за това парични средства. Няколко дни след това получихме и споменатото по-горе писмо от г. проф. Рюинос, което ни още повече окуражи да реализираме взетото решение. За целта Управителният съвет отреди 3-членна комисия от г-да Абаджиев,

Папазов и Ив. Парушев, да събере помощта. За жалост комисията ни съобщи, че на повече от 6000 лева не можем да разчитаме, а са потребни за целта не по-малко от 30 000 – 40 000 лева, тъй като се проектира един от членовете да заобиколи гр. Болград, Измаил, Кишинев, Комрат и Яш. Тъй и до сега тази мисъл не може да се осъществи по липса на средства, а би било, от всяка страна взето, извънредно полезно да проучат въпросите на самото място.

След споменатата конференция в Прага, на 11. II. 1929 г. се свика такава в Брюксел. В нея нашият въпрос бе застъпен, развит и защитаван от г-н д-р Ив. Пенаков, делегат на добруджанци. Опитът, почнат в Прага, по инициативата на сър Уилгби Дикенсон и повторена тук за едно пряко споразумение на балканските държави по въпроса за малцинствата – и тук, като в Прага, не сполучи да постигне резултати – пак поради отклонението от въпроса на югославянските делегати, с други думи поради тяхната системна обструкция за отнемане на времето.

През изтеклия месец март на текущата година в ОН се сложи, по искането на канадския делегат г-н Даджоран и на германския г. Шреземан, за пръв път на дневен ред обсъждането на въпроса за малцинствата. По този случай една наша делегация, състояща се от г. г. Вл. Дякович, Ив. Кипиков, проф. К. Иванов и Бояджиев, се яви пред г-н Министъра на външните работи и му поднесе следното изложение:.... Г-н Министъра обеща да стори възможното, като ни препоръча да действаме и самостоятелно, одобрявайки идеята за преки наши разговори в Букурещ.

Вам е известно, че в тази сесия на ОН се избра тъй наречения комитет на тримата, състоящ се от сър Остин Чембърлейн (Англия), граф Адачи (Япония) и Кинолес де Леон (Испания). Управителният съвет не изпусна случая да се отнесе с едно изложение на българо-бесарабския въпрос и до този комитет; той изпрати следното изложение направо до отредения рапортър в съвета на ОН г-н Адачи:.... Същевременно Управителният съвет се отнесе и до г-н министъра на външните работи със следната си молба:.... Своевременно получихме от миноритарната секция при ОН следното писмо:....

През изтеклия месец юни съветът на ОН се събра в Мадрид, за да изслуша доклада на тримата. Комитетът бе възприел да не се изменя процедурата по разглеждането на оплакванията, да не се създава специален комитет на малцинствата при ОН и пр. – искания на Данджоран и Шреземан, подкрепени от всички малцинства, а да се допусне само обнародване на оплаквания. Обаче съветът на ОН в своето мнозинство отхвърли и това предложение на тримата. В това именно време падна кабинетът на Балдуин в Англия и се замени от онзи на Макдоналд, по чието искане въпросът се отлага за разглеждане в септемврийската сесия на ОН в Женева.

Както виждате, Управителният съвет изпълни според силите си и средствата, своя дълг, като постигна едно задоволително решение на въпроса за поданството на бежанците -българи от Бесарабия и южноруските губернии. Въпросът за имотите на българските поданици в Бесарабия стои неразрешен и Управителният съвет мисли, че една делегация в Букурещ, притежавайки препоръката от Международния съюз на дружествата за ОН, ще може да постигне добри резултати, ако преди всичко самите заинтересовани в случая спомогнат материално.

Въпросите пък за правата и свободите на българите в Бесарабия, като квалифицирано по договорите българско малцинство, Управителния съвет успя да ги сложи, наред с ония на всички други заинтересовани малцинства, в дневния ред на международните конференции и в институциите, които работят по тези въпроси, а което е от ценно значение – да ги сложи за разглеждане и пред самото ОН.

Почитаеми Господа,

От отчета, що ще ви се прочете от г-н касиера, Вие ще чуете с какви средства е разполагал и разполага Управителният съвет, за да изпълни своето назначение. Ние имаме по списък бесарабските българи в дружеството – ... души, доколкото ни са известни, на които съобщихме с позива си от 3. IX. 1927 г., че ги считаме за редовни членове. През периода от закриването на събора – март 1927 г., до сега, т. е. в течение на 2 години и 8 месеца, са се записали още ... души, та всичко ... души, колкото, може да се каже, е и броят на българите по произход от Бесарабия в България. Може да има и други, но те не ни са се обадили, нито пък ги знаем. Има и ... души от южноруските губернии, приети за членове въз основа забележката към чл. 5 от устава, та всичко стават ... редовни членове. Съгласно с чл. 8 от устава всеки редовен член внася най-малко 5 лева месечна вноска и 20 лева при записването си – основна вноска. Въз основа на забележката към чл. 20 от устава, управителния съвет установи да се плаща за всяко уверение по 100 лева, а за дубликат по 50 лева. Тия са единствените редовни ресурси, с които управителният съвет посреща своите потреби. Но как се събират тези оскъдни приходи, с какви неприятности е свързано – това само секретарят и касиерът знаят! А между туй нам, както чухте, се наложи и общение с разни корпорации, наши и чужди, да влизаме, апели и брошури да издаваме и пратеници в чужбина да испращаме. Естествено ще запитате отгде вземаме средства за това.

От благодетели, които не желаят да им се съобщават имената, но на каквито, разбира се, не може винаги да се разчита.

Обаче, което е още по-тъжно от материалната оскъдност, то е, че се срещаме и със спънки от морално естество. За наша изненада, намериха се

българи, които в достатъчна степен са използвали и продължават да използват “Отечеството”, но които по един или друг предлог отказват да внесат своите минимални членски вноски, нямайки смелостта да се откажат писмено от членството си. Едни от тях мотивират отказа си с това, че нямали пари, ако и да са домовладелци, други – че със своето членство в съюза, щели да се “компрометират” пред румънските власти или да изложат своите роднини в Бесарабия, макар нашата национално-културна организация, както личи от нейната цел и както изрично е отбелязано в чл. 3 от устава, да е напълно легална, почиваща “върху строгата законност и пълна гражданска и политическа коректност както в България, тъй и спрямо държавите, под чиято власт е Българска Бесарабия”. Най-нерадостното е, че се натъкнахме и на “българи”, чиито български произход наистина е твърде съмнителен, които минават дори за големи български родолюбци, но които се опълчавт срещу съюза и неговите цели като твърдят, че бесарабските българи нямали нищо общо с общото българско отечество, че те ще се разберат с румъните сами, без нашето застъпничество, че следователно съюзът ни е повече пакостен, отколкото полезен, та трябва да се закрие. Разбира се, че срещу съюзни членове, като отбелязаните по-горе, особено “българи” от категорията на последните, Управителният съвет би могъл да прибегне към санкциите, предвидени в чл. 10 от устава, като ги изключи из съюза и ги изложи на публичен укор пред общественото мнение, но доброто реноме на бесарабските българи и вярата, че лицата, за които ни е думата, ще се вразумят, е въздържал до сега Управителният съвет да прибегне към тия санкции. Утешителното в случая е, че това са единични личности.

Има обаче и нещо нерадостно, което характеризира един значителен брой от бесарабските българи в България. Това е, че мнозина от тях като че се срамуват от своя бесарабски произход. Това поне е впечатлението от изявлението на едного – “аз съм бесарабец, аз съм от ямболско!”. В средата пък на южноруските българи се натъкнахме на личности, за които впечатлението ни е, че са станали членове единствено за да използват съюза – да получат от него уверението, че са от български произход, за да придобият българско поданство. При тези обстоятелства, сред които е сложен да работи Управителният съвет, вам ще стане ясно защо по другите свои уставни задължения, той е твърде много спънат.

Тъй: 1. Точка а. на чл. 3, определя, като средства за постигане целта на съюза: “издаване и пр. ...” Освен споменатите апел и брошура, както и мемоарите до Букурещката конференция през март 1918 г и до Версайлския конгрес през март 1919 г. съюзът не е можел да издаде друго, а което е издал дължи това на благодетели. Би било обаче от голямо значение и полза издаването поне на един годишник или на един бюлетин.

2. Точка б. от същия член 3 на устава предвижда: "Уреждане и пр. ..." Опитът със свикването на споменатото събрание от 25. XI. 1928 г. в София, а тъй също на няколко пъти и преди Втория събор, ни обезкуражават, рискувайки да изложим публично не само своята немощ, но което е по-осъдително – своята индиферентност. Поради това съюзът не може дори да отпразнува годишния си празник, отреден по чл. 38 от устава за 29. XII. ст. ст. – 11. I. нов стил – ден на царската грамота за учредяване на бесарабско-българските колонии.

3. Точка в. на член 3 предвижда "Откриване и пр. ..." Ломският делегат във Втория събор съобщи, че ще тури началото в Лом, гдето имало повече бесарабски и южноруски българи, но и до сега дружество в Лом ние нямаме. Най-добри условия за създаване такова дружество има в София, но ако Управителният съвет и да е подканял, не се отзоваха енергични и предани на идеята дейци, за да сторят това.

4. Точка г. на член 3 гласи: "Пропагандиране и пр. ..." В това направление, както чухте, Управителният съвет намери, съобразявайки се с въпросите на деня, за наложително да прояви най-вече своите грижи. И той счита за свой дълг да изкаже тук своята дълбока признателност и благодарност към Всебългарския съюз "Отец Паисий" и към българската секция на Международния съюз за ОН, които подкрепиха със своето авторитетно застъпничество каузата на бесарабските българи – както тук, в България, тъй и в чужбина.

Тук дължим да отбележим, че съюзът ни държи връзки, в кръга на своите уставни положения, с всички легални организации на поробените братя – добруджанци, тракийци, македонци и ония от западните покрайнини на нашето отечество, намирайки се с тях в контакт, като колективни членове във Всебългарския съюз "Отец Паисий" и в българската секция на Международния съюз за ОН. В тези организации ние си взаимно подпомагаме в избраната на поробените и притеснени български малцинства. Ще ни се позволи по този случай да Ви явим, че идеята за съвместна работа на прокудениците от родните ни огнища българи-бежанци за защита на отсъденото на ограбване, прокуда и насилствена денационализация българско племе извън границите на българската държава – тази идея, която днес групира всички българи в съюза "Отец Паисий", е подета по наша и на добруджанци инициатива още през 1923 година, когато бе организиран от всички споменати организации "Съвет на поробените българи", които по случай кланетата от румъните в Татар-Бунар² излезе със специален позив за протестен митинг срещу непоносимите насилия над българи под властта на съседите, не можа да се състои, защото осъмнахме с преврата от 9 юни. Ето го този позив:...

Като българи, неизменно предани на националния идеал за единство на българското племе, бесарабските българи остават напълно коректни и легални граждани спрямо държавите, в които живеят, и искайки да се намират в духовно-културно единение със своя народ, не могат да не симпатизират в стремежите и борбите на своите поробени братя за същото това единство. В миналото те са дали много доказателства за своето живо участие във възраждането на народа ни и в борбите му за свобода и независимост. Затова и днес, когато това племе е осъдено на изстребване, те не могат да стоят индиферентни към народната кауза. Затова Управителният съвет намира при някои извънредни случаи да изкаже своите симпатии към борците за народната кауза.

Затова през дни на всенародни тържества Управителният съвет е намирал за свой дълг да изразява участието на бесарабските българи, нямайки друга възможност, чрез делегации или писмени изявления. Тъй през големия общонароден празник – отпразнуване 1000-годишнината на цар Симеон Велики – Управителният съвет отправи до Негово Величество царя на Българите следната телеграма: ... На това наше приветствие Негово Величество благоволи да ни удостои със следния отговор: ...

Точка д. на член 3 предвижда: "Предприемане и пр. ..." На това отношение съюзът, като колективно тяло, не е можел да предприеме до сега нещо не само по липса на средства, но поради неблагоприятните политически условия. Обаче отделни наши членове са внасяли и продължават да внасят влогове от този род в българската книжнина.

Точка е. на член 3 и във връзка с нея и чл. 37 предвиждат: "Уреждане и пр. ..."; "При Управ. съвет и пр. ... (чл. 37)" В това отношение е сложно само началото с подарените от неколцина бесарабски българи старопечатни книги, снимки и портрети. В споменатия позив от 5. IX. 1927 г. е казано: ... В приложения пък към този позив "въпросник" стои отбелязано: ... Обаче много малцина изпратиха отговори по въпросника, а почти никой, освен споменатите дарители на книги, снимки и портрети, не се отзова с исторически материали.

Което обаче е твърдо скръбно, то са 3–4 печални факта на присвояване исторически материали, предадени там, за да ги донесат и предадат на българското правителство. Едното от тия лица, а именно покойният д-р Ив. Д. Шишманов, наистина публикува в "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина" (Год., кн., стр.) предадения му за тази цел документ от БЦРК въ ..., но оригиналът, както писмено ни съобщи, предал в Академията на науките. Други две лица, родом от Болград, притежават много и твърде ценни материали от дейността на Българския таен революционен комитет преди освобождението и от ония на бесарабските българи по Възраждането

и Освобождението. На два-три пъти поискахме, ако не да повърнат тези документи, то поне да ни се дадат да използваме в юбилейния сборник по 50-годишнината от Освобождението. Обаче и двете тези лица не благоволиха да се отзоват на нашата молба. Има и четвърто едно лице, наследник на виден българин от бесарабски произход, което притежава скъпоценни исторически материали, но и то, подканено да ги продаде на държавния архив при Народната библиотека в София, е както се научаваме, отказало за сега, очаквайки, види се, дни, когато може да ги продаде по-скъпо. Управителят съвет, като съобщава за тези печални случаи, очаква да чуе решението по тях на конгреса.

По другите уставни задължения, свързани с прихода, разхода и бюджета, ще чуе от отчета на касиера и от това, що Контролната комисия ще Ви докладва.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 5, л. 151-157. Машинопис.

* Подробна информация за събора вж. в сп. "Отец Паисий", кн. 15 и 16 от 31 август 1929, 251-254.

¹ Туки при следващите многоточия авторът е цитирал текстовете от съответните документи.

² Татар-бунарското въстание става на 11-19 септември 1924 г. – явно авторът има предвид друго събития.

№ 14

Резолюция-апел на Третия събор (14 юли 1929 г.) на бесарабските българи относно положението на българите в Бесарабия с призив за защита на техните права и свободи*

София, 14 юли 1929 г.

Третият събор на бесарабските българи в България, свикан на 14 юли 1929 г. в София, след едно подробно и всестранно проучване положението на своите сънародници в Бесарабия, с тъга се вижда принуден да излезе пред общественото мнение с настоящата си резолюция.

Съборът, като обръща вниманието върху обстоятелствата:

Че българите в Бесарабия, бежанци из своето поробено отечество през XVIII и XIX столетия, се заселиха, под покровителството на руската

държава, не по заварени населени места, а из степите на някогашния пуст татарски Буджак, и след многолетни страдания, със свои собствени средства и усилия, го обърнаха в цъфтяща богата житница, в средата която си създадоха собствени селища, днес на брой до 90 села и 2 града (Болград и Комрат), населени с не по-малко от 350 000 компактна българска маса;

Че в течението на един период от 1 и 1/2 столетие (1735 – 1919 г.) те си въздигнаха и издържаха, със свои средства, без абсолютно никаква помощ от страна на руското и румънското правителства, по всички свои селища национални църкви и училища, банки, болници, кооперации и др. културни институти, като гарантираха успеха им с движими и недвижими имоти;

Че през течението на този период техните граждански, политически, духовно-просветни и културни права им се гарантираха както през руския режим с императорските укази от 29. XII. 1819 г. и 13. III. 1884 г., тъй и през молдаво-румънския – с прокламацията от 4. II. 1857 г. на княза Т. К. Балш, с хрисовулите от 6. VI. 1858 г. и от 10. VI. 1858 г. на княза Н. К. Богориди и с декрета от 2. VIII. 1861 г. на княза Ал. Куза;

Че по силата на румънския "Закон за организирането на държавната собственост в Бесарабия" от 8. VI. 1874 г., усвоен и от руското правителство, всяко българско домочадие изплати до 1900 г. напълно земята, що по императорския указ от 29. XII. 1819 г., т. 6, му се отпусна в пустия Буджак уж "безплатно", като по този начин се прогласи за "пълнен собственик на своята земя";

Че анексирането на Бесарабия към Румъния с Парижкия договор от 28. X. 1920 г. завари българските училища и църкви напълно национализирани, по силата на прогласената от Кишиневския конгрес на 20. X. 1917 г. автономия на Бесарабия, при изричната наредба: "право за всяка народност да прокара просвета на своя език";

Че договорът от 28.X.1920 г. за анексирането на Бесарабия към Румъния, сключен между нея, от една страна, и Британската империя, Франция, Италия и Япония – от друга, изрично повелява:

"Румъния се ангажира да съблюдава и да застави да се съблюдават строго върху визираната в чл. 1-и територия на Бесарабия постановленията на договар, подписан на 9 декември 1919 г. в Париж от главните сдружени и съюзни сили и от Румъния, и особено да осигури на жителите, без разлика на раса, на език или на религия, същите гаранции за свобода и правота (justice) като на другите жители от всички други територии, съставляващи част от кралство Румъния" (чл. 3);

“Те (лицата, оптирали за чуждо поданство) ще бъдат свободни да запазят недвижимите си имоти, що владеят на румънска територия. Те ще могат да изнесат своите движими имоти от всяко естество. Не ще им бъде наложено от това обстоятелство никакво износно мито (*droit de sortie*)” (чл. 5);

“Румъния припознава за румънски поданици с пълни права и без всякакви формалности поданиците на бившата Руска империя, които са родени в територията на Бесарабия, показана в чл. 1-ви, от родители, имащи там своето жителство, макар че до датата на туряне в сила настоящия договор те сами да не са били там заселени” (чл. 6).

Като от друга страна, в противоречие с горните обстоятелства, Съборът констатира:

Че при всички уверения на румънското правителство и на румънските делегации в международните конференции, какво изключителният режим в Бесарабия е временен и подлежи да бъде вдигнат, и до днес, подир изтичането на 10 години, българите в тази област са лишени от придобити в миналото и гарантирани в настояще от споменатите договори права и свободи;

Че всички техни църкви и училища до едно, без изключение, са отнети и румънизирани, българската реч и книга изхвърлени и заменени с румънски, свещениците и учители-българи отстранени, а училищните и църковни имоти конфискувани;

Че обществените права – свободата на мисълта, словото и печата, на събранията и сдружаванията, дори с просветни и благотворителни цели, гарантирани от конституцията и законите на кралство Румъния за всички граждани, по отношение на българите са суспендирани, щом те имат вид и някакъв, ако и напълно коректен, национален характер, като българската книга и българският вестник са под строга възбрана, а българското живо слово в събрания е недопустимо;

Че дори гражданските и човешки права и свободи – тия на личната и жилищна неприкосновеност, както и оная на кореспонденцията, свободата на движението из околността и страната, на труда и професията са под съзволението на полицейските власти;

Че под разни предлози – доказателства за поданство, доказателства с нотариални и други документи за собственост и наследство, отнесени в съветска Русия, участие във войните, многобройни формалности, разни административни комисии, адвокати, неканени посредници, аграрна реформа и пр. и пр. – имотите на българите и специално за българските поданици се произволно секвестират, конфискуват или експроприират при едно нищожно

обезщетение, далеч несъответно на онова, що се дава на чуждите поданици от друга народност.

При това, докато на последните земята, що им се експроприира, се изплаща по действителната ѝ пазарна стойност с чужда златна валута в ефективен, на българите – български поданици се предлагат съкровищни бонове, на които пазарната стойност е 30 % от номиналната, като един хектар земя се оценява за 130 лей или 22 фр. франка, когато под наем за година той се дава за 1500 – 2000 лей и носи приход годишно не по-малко от 4000 лей. На ония пък български поданици, които притежават имоти, неподлежащи под аграрната реформа (къща, фабрики, лоза и пр.), тези имоти се секвестират, не могат да се използват, нито да се ремонтират, да подлежат на разрушение и опустошаване;

Че също така третирането на бесарабските българи, поданици на България и собственици в Бесарабия, по клаузите на Ньойския договор е противно както на споменатия договор за анексията, тъй и на договора за малцинствата от 9. XII. 1919 г., в който начело стои отбелязано, че “никакъв закон, никакъв правилник и никакво официално разпореждане да не бъде в противоречие или в несъгласия с тия постановления, и никакъв закон, никакъв правилник и никакво разпореждане да няма по-голяма сила от тях”.

Като констатира всичко това и като взема предвид: че българското население в Бесарабия през течението на своя вековен живот под руска и румънска власт с нищо не се е провинило пред тях; че то никога не е дори и помислювало да се намиса в разрешението на международния спор кому да принадлежи Бесарабия, и да е мечтало за присъединяване към българската държава, съзнавайки абсурдността на подобни идеи; че единственото негово желание е било и е, при строго зачитане законите и при пълна гражданска и политическа коректност спрямо държавите, под чиято власт се намира, да се остави спокойно в своя мирен земеделски живот и да отхранва и възпитава децата си в родната своя вяра и на майчината си реч – като взема това предвид, за Събора, за българския народ и за всекиго незаинтересуван става ясно, че изключителното положение, на каквото са подложени българите в Бесарабия, не е вследствие само на произвол от страна на недобросъвестна администрация, а е средство и резултат на една усвоена от румънската държава политика на насилствено порумънчване българите в Бесарабия. Тази политика проличава не само в незачитането на споменатите договори, в отбелязаните мерки и в румънизирането на българските църкви и училища, но и в натрапването на българските общини, да издържат задължителни румънски забавачници за децата си до 6 годишна възраст, задължителни вечерни и неделни румънски училища за възрастните и дори

на класни училища по селата. А ако всички тези средства не постигат гонимата цел, то се прибегва до *прокудването* – насилствено и чрез поощряване и подкрепа на разни преселнически компании. И за пръв път ние се натъкваме на небивалото до сега явление: български селяни от Бесарабия да напушат своите бащини огнища и масово, с хиляди семейства, да скитат немили-недраги, като просяци, по чуждите страни, дори в Португалия, както се изнесе в румънския парламент, и да гинат масово от болести и лишения из пустинните и маларични степи на Бразилия!...

Насилственото денационализиране, прилагано с най-жестоки средства, не само над българите в съседните на България държави, но и над ония в Бесарабия, която няма никаква политическа връзка с българската държава, при хладнокръвното съзерцание на великите държави – творителки на договорите, та дори и при насърчителни изявления в самото Общество на народите, води всеки българин до убеждението, че неговите сънародници, неговото племе, извън пределите на българската държава са отсъдени и предоставени на насилствено отродняване, на прокуда и изстребване. Подобно убеждение, проникнало у цял народ, не може, естествено, да води към толкова желаното от всички успокояване и мир; то възбужда инстинктите за самосъхранение и отбрана, то подхранва озлоблението и мъстта, то руши престижа и устоите на Обществото на народите.

Съборът на бесарабските българи в България, единственият свободен изразител на положението, в което днес се намират неговите сънародници отвъд Дунав, като високо декларира тяхното духовно единство със своя народ и неизменното им желание да си останат българи,

РЕШИ:

Апелира преди всичко към румънското правителство и румънското обществено мнение да се откажат от непостижимата задача – да денационализират бесарабските българи, а да съдействат заедно с тях към онова мирно съжителство, което тъй щастливо съществуваше и за двата народа в далечното и близко минало преди войните;

Апелира към Обществото на народите да наложи, щом липсва добрата воля за разбирателство, повръщането на отнетите, придобити в миналото, културно-социални и стопански придобивки на българите в Бесарабия и изпълнението на международните договори от 9. XII. 1919 год. и 28. X. 1920 г.;

Апелира към общественото мнение на културните нации да подкрепи каузата на българското племе, като се опълчи срещу великото

престъпление на XX век, безподобно в историята на народите – да се отсъди на изстребване цял един народ – малък, наистина, на брой, но велик в своите страдания и жизнеспособност, който в миналото си, през течение на 15 столетия откак се появи на историческата сцена, преживя две вековни робства – византийското и турското – и оцеля сред бурите и пороите на вековете, отнесли и затрили цели народи и велики държави; народ, който има значителен влог в европейската реформация в началото на новата история, който създаде славянската писменост и приобщи в христовата вяра и книжнина руси, сърби, румъни и албанци; народ, който и сега дава достатъчни доказателства за своя стремеж към мирен прогрес по пътя на европейската култура и цивилизация.

Съборът възлага на бюрото и Управителния съвет на Съюза, да поднесат настоящата резолюция-апел: на българското правителство и на представителите на чуждите държави в София, да го изпратят в септемврийската сесия на Обществото на народите и да го обнародват в българската и чужда преса.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 5, л. 3–4. Оригинал. Печатано пак там – машинопис, с незначителни поправки.

* Резолюцията-апел в превод на френски език с редакционни поправки (без критиката на ОН във връзка със защитата на национално-малцинствените интереси) е изпратена на 21. 08. 1929 г. до ОН. Текстът с подходящ коментар е публикуван от Нягулов, Бл. Българските малцинствени интереси в Бесарабия пред Обществото на народите. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 6. В. Търново, 1997, 342–346.

№ 15

Окръжно до Бесарабските и южноруските българи в България от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България относно решенията на третия редовен събор (София, 14 юли 1929 г.) на организацията*

София, 27 юли 1929 г.

Управителният съвет на Съюза, разпращайки до всички бесарабски и южноруски българи в България резолюцията на III-я събор, намира за потребно да я придружи с едно общо изложение на стореното в този събор:

I. Съборът се откри на 14 т. м. часа 9 1/2 пр. пл. в прогимназията "Граф Игнатиев" от най-стария присъстващ член г. Д. Кралимарков, и единодушно прогласи за свой председател генерала от запаса г. Георги Тодоров, а за секретар отреди Вл. Дякович.

II. Изслушаха се, изпратени възторжено, *приветствията* – устни, чрез делегати, от Добруджанската и от Тракийската организации, писмени – от Македонския национален комитет, от Върховния комитет на Западните покрайнини, от Всебългарския съюз "Отец Паисий", от Българския женски съюз, и телеграфически – от отделни лица. Твърде ободрителни и в същото време високо поучителни са тези приветствия, та ще цитираме някои изрази от тях: "Всички заробени българи се нуждаят от морална подкрепа, за да се борят за извоюване свободата си. Дерзайте! Вашата дейност намира съчувствие у всички родолюбиви българи, а най-много у нашата емиграция, която се бори за цели еднакви с вашите" (Мак. нац. к-т); "За Б. Ж. С. е скъпа всяка борба за свободи и правдини и особено тая за национални свободи и правдини, защото в постигането и зачитането на последните е най-сигурният залог за истинския мир – крайната цел на световното женско движение, частица от което представлява Българският женски съюз" (Б. ж. с.); "Вашата и нашата съдба е най-ярък показател за тая на племето ни... Ние изпитваме особена радост от вашата борба, която по най-ефикасен начин осигурява общия ни успех" (В. к. на З. п.). В същия дух на единодушие, сплотеност и правата на поробените и потиснатите наши братя се изказаха добруджанските и тракийските делегати, като подчертаха и еднаквите в миналото и днес съдбини на добруджанци и бесарабци, както и близкото роднинство на бесарабските българи с ония в Добруджа и Тракия, откъдето те най-вече водят потеклото си. Всебългарският пък съюз "Отец Паисий", като пожелава на събора "да крепне и мощно да съдейства за културния напредък и благото на българския народ" призовава: "В такива усилни дни, каквито преживява българският народ, върховен отечествен и човешки дълг на неговата интелигенция е да подеме отбраната на народа си, да повдигне духа и затвърди вярата му в тържеството на правдата".

Председателят на Събора изказва устно и писмено, от негово име, дълбоката негова благодарност и насърчителни приветствия и пожела ползотворна дейност, единодушие и сплотеност.

III. Избраха се *комисиите* – контролна и за резолюцията на Събора. В първата вляхозна г. г. Д. Кралимарков и Кир. Радионов, а във втората – д-р Д. Киранов, Б. Кисимов и проф. К. Иванов.

IV. Прочетоха се от съюзния секретар г. Д. Ив. Николаев и от съюзния касиер г. Ал. Т. Николаев, *отчетът на Управителния съвет* за състоянието и дейността на Съюза за периода от II до III събор (6. III. 1927 – 14. VII. 1929 г.) и онзи за съюзните приходи и разходи за същия период. Дейността на съюза е била устремена най-вече: а) по *въпроса за придобиване на българско поданство* на бежанците-българи из Бесарабия и Южна Русия; б) по имотите на българските поданици в Бесарабия и в) по отстояване на отнетите свободи и права на българите в Бесарабия. Първият от тези въпроси се разреши с пласуването от Народното събрание на "Закона за допълнение на чл. 33 от закона за заселване бежанците и обезпечаване поминъка им" от 16. III. 1928 г. *Въпросът за имотите* в Бесарабия на българските поданици стои открит. Неговото разрешаване би се улеснило и ускорило от една съюзна делегация в Букурещ за непосредствени разговори, към каквато Управ. съвет е подканен от румънските делегати в конференциите на Международния съюз на дружествата за ОН и от Главния секретариат на този съюз – ако Управ. съвет бъде улеснен за тази цел с необходимите парични средства преди всичко от самите лично заинтересувани. По третия въпрос – националните културно-просветни, социални, граждански и стопански права и свободи на българите в Бесарабия – Управителният съвет е действал и успя да го изнесе за обсъждане пред българското правителство, пред Международния съюз на дружествата за ОН, пред самото ОН и пред общественото мнение у нас и в чужбина, като можа да изпрати и свой делегат в лицето на г-н проф. К. Иванов в Пражката конференция (октомври 1928 г.) на Международния съюз за ОН.

V. Председателят на Съюза г. В. Дякович държа реферат – "*Днешното положение на българите в Бесарабия*". Подир едно най-общо изложение по изселването на бесарабските българи в дивия татарски Буджак, в реферата се изтъкнаха: големият влог на тези българи в културата на бившата руска, а сега румънска Бесарабия, с преобръщането на южния ѝ край от пуста и напусната буренясала степ в богата и заселена житница; придобивките им в културно-просветното, социално и стопанско отношение; узаконяването на тези придобивки в миналото, през руския и молдаво-румънски режими, и гарантирането им по договорите след последната европейска война – като се изтъква всичко това, в реферата се характеризира грозното и непоносимо днешно положение на българите в Бесарабия, на които са отнети всички придобивки в миналото, а узаконенията и договорите – напълно суспендирани.

VI. След пладне от 3 1/2 до 8 ч. станаха *разисквания по отчетите и по доклада* на контролната комисия, като се взеха следните решения: а) одобряват се отчетите и се освобождава Упр. съвет от отговорост; б) за засилване дейността на съюза, възлага се на Управ. съвет да уреди специален *Изпълнителен комитет* за туряне в изпълнение на неговите решения и точките б и в на чл. чл. 3, 5, 6, 8, 9 от устава.

VII. За изпълнението на т. т. а, д и е чл. 3 и на чл. 37 от устава (издания, изучавания и описания на Бълг. Бесарабия и населението ѝ, уредба на библиотека с архив и музей) се взема решение да се уреди съответен *научен комитет*, като се поканят, от името на събора, г. г. професорите А. Теодоров-Балан, Ст. Баламезов и К. Иванов да поемат грижата за това.

VIII. Прие се предложеният *бюджетопроектът*, като се гласува минимума членската месечна вноска да бъде 10 лева.

IX. Прие се единодушно представената от комисията *резолюция-апел* (Приложена)

X. Прие се единодушно да се оповести следната *благодарност*:

III-ят събор на бесарабските българи в България, след като изслуша отчета на Управителния съвет, трогнат от проявата на съчувствие към каузата на българите в Бесарабия и на подкрепване съюза в неговите легални и коректни просветно-културни задачи – изказва своята дълбока благодарност:

1) към народното представителство и българското правителство за гласуването на “Закона за допълнение чл. 33 от Закона за заселване бежанците и обезпечаване поминъка им”, с който се приемат за български поданици и бежанците-българи от Бесарабия и Русия;

2) към благодетелите, пожертвали влогове за Съюза;

3) към Всебългарския съюз “Отец Паисий” и към Българската секция от Международния съюз на дружествата за Общество на народите – за тяхното застъпничество пред ОН и пред общественото мнение у нас и в чужбина в полза на нашите сънародници в Бесарабия.

Възлага на бюрото и на Управителния съвет да изразят тази благодарност на Събора: пред господин Министър-председателя, г-н А. Ляпчев, и пред Председателя на Народното събраание г-н Алек. Цанков; пред благодетелите; пред Председателя на съюза “Отец Паисий”, Негово Високопреосвещенство Митрополита Софийски г-н Стефан, и пред председателя на Българската секция от Международния съюз на дружествата за ОН г-н проф. Ст. Киров.

XI. Избира се нов *Управителен съвет*, в състав: Вл. Дякович, Ив. Кирпиков, Д. Ив. Николаев, Ал. Т. Николаев, проф. К. Иванов, Бор. Кисимов, д-р Киранов, Д. Танов и С. Греков.

Накрая председателят обяви събора за закрит, като призова бесарабските българи в България към по-енергична дейност, към

единодушие и сплотеност в отстояване правата и свободите на сънародниците ни отвъд Дунав и в задружна борба с всички обществени сили за отбрана на българското племе.

От Управителния съвет
Председател: Вл. Дякович
Секретар: Дим. Ив. Николаев

Н. В. Използвайки случая, Управителният съвет поканва ония бесарабски българи, които притежават имоти в Бесарабия, секвестирани или конфискувани, да изпратят точни сведения за тези имоти: где се намират, пълно описание, тяхната пазарна стойност и сегашни приходи, оценката от румънските власти, както и мотивите, поради които се конфискуват или секвестират. *Само за ония*, които са дали тия сведения, Управителният съвет ще действа пред Обществото на народите и пред румънското правителство, гдето се искат поименни и точни списъци.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 5, л. 1 –2. Печатно.

* Текстът е публикуван в сп. “Отец Паисий”, бр. 15 и 16, 1929, с. 251–254.

№ 16

Съпроводително писмо от Съюза на бесарабските българи в България до генералния секретар на ОН сър Ерик Дръмонд за изпращана резолюция (петиция)

София, 21 август 1929 г.

Господин Генерален секретар,

Имаме честта да Ви изпратим тук приложена една резолюция-апел, гласувана от III-ия събор на Съюза на бесарабските българи в България, молейки Ви да благоволите да я предадете на Съвета на Обществото на народите, за да бъдат подложени на проучване оплакванията, които тя съдържа относно нарушаване на договора за малцинствата, що се отнася до

населението с български произход, живеещо в Бесарабия, с цел да бъде подобро положение.

Благоволете да приемете, Господин Генерален секретар, изрази на нашето истинско уважение.

(печат)

Председател: (п.) В. Л. Дякович

Секретар: (п.) Д. Ив. Николаев

Публикувано от Бл. Нягулов в: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и документи. Том шести. В. Търново, 1997, с. 341.

№ 17

Изложение от Светослав Поменов, управляващ българската легация в Букурещ, до Ат. Буров, министър на Външните работи и на изповеданията, София, относно интереса на управляващия английската легация в Букурещ за решенията на третия събор на Съюза на бесарабските българи в България и идеята за обединяване на всички българи в Румъния*

Букурещ, 21 февруари 1930 г.

Господин Министре,

Преди няколко дни управляващият тукашната английска делегация г. Ноуе ме попита дали мога да му услужа с резолюцията на III-ия конгрес на Съюза на бесарабските българи в България, който се е състоял през миналия м. юли в София. Имах екземпляри от резолюцията и дадох един от тях на г. Ноуе.

Няколко дни след това г. Ноуе дойде при мен и надълго се информира върху положението на българите в Бесарабия: числото им, настроението им, желанията им, причините на недоволството им. Мисля, че успях да му дам почти всичките сведения, които го интересуваха. По всичко се виждаше, че от Форейн Офис са поискали един доклад на Легацията в Букурещ по този въпрос. От сведенията, за жалост непълни, с които разполагам, виждам, че наистина българите в Бесарабия, макар и положението им да е значително

по-добро от това на ония в Южна Добруджа, не са доволни и се оплакват. Оплакванията им са основателни.

Като се оставят настрана общите причини за недоволството на населението на Бесарабия – корумпирана администрация; прекалена строгост на военните и административни органи и днес, след премахването на военното положение в тая област; няколко лоши реколти, а последната, макар и добра, не намира задоволителни цени; липса на пазари за бесарабските плодове и вина (Русия, която е била главният им консуматор, е затворена за тях, Полша, към която се насочва износът им, още не иска да ги възприеме напълно, защото не може да добие желаните от нея улеснения за вноса на произведенията ѝ в Румъния), бесарабските българи са недоволни и поради специални причини. Макар и значително малцинство, правата им като такива не се респектират – няма нито едно българско училище в тая провинция, а в църквите, които служат на славянски, се заменят с румънски свещеници. Целите на румънските власти са ясни. Те очакват, че чрез тия средства ще успеят да румънизират бесарабските българи.

Сведенията от Бесарабия обаче говорят, че усилията на румънските власти ще отидат напусто. Защото, докато през време на руското владичество, много българи, поради близостта ни с русите, постепенно са се русифицирали, днес българското им чувство надделява и румънизирането им изглежда изключено.

Един отраден резултат на това българско чувство се явява движението всред бесарабските българи, което цели групирането им като народностно малцинство за извоюването на гарантираните му като такова права. Начело на това движение, което засега е само в Акерманския окръг, е застанал един адвокат в този град, сега Четата-Алба – г. Узунов¹. Аз още не го познавам. Сведенията ми за този господин са противоречиви: едни го рисуват като извънредно симпатичен човек, други му приписват немалко пороци. И едните и другите обаче го представляват като извънредно амбициозен човек, а това е една гаранция, че ще продължи започнатото добро дело.

Много пъти съм говорил с българските първенци от Южна Добруджа за големия интерес, най-напред за самите тях, от сближението на всичките българи в Румъния. Една подобна маса, около 500 000 души даже според румънската статистика, сплотена и организирана, ще представлява една сила, за която управниците на Румъния ще държат сметка. Тя, много по-лесно отколкото сега, ще може да работи за подобрието на положението на българите в Румъния. Препоръчвал съм им да влязат в контакт с бесарабските българи, да настояват за образуването на български културни дружества и в тази провинция и после тия дружества да си подадат ръка с ония в Южна Добруджа. По този начин те ще могат да увлекат със себе си

и българите в Северна Добруджа, които се показват най-пасивни и като че ли примирени с днешното си положение. Резултат ще бъде образуването на един общ съюз на българите в Румъния, представителят им в борбата им като народностно малцинство.

Все за същата цел на няколко пъти имах намерението да изпратя инспектора при Легацията г. Кръстев да обиколи градовете, в които предимно живеят българите в Бесарабия – Исмаил, Болград, Комрат и Чеатя-Алба, да потърси в тях първенците за осъществяването на тая хубава идея. В последния момент все се спираха, страхувайки се да не би една подобна обиколка, вместо да изпише вежди да извади очи, като създаде неприятности на българите, с които Кръстев ще се среща.

Ето защо избрах друг един път. В Парламента има трима българи от Южна Бесарабия – един сенатор г. Авдутов, и двама депутати – г. г. Ананий Нанков и Георги Станев. Първият е земевладелец, а другите двама народни учители. Познавам само г. Нанков, но у него намерих голямо колебание по въпроса за създаването на един съюз на българите в Румъния. Може би защото говореше с представителя на една чужда държава. Говорих тогава с българите, депутати и сенатори от Южна Добруджа, и настоях щото те, чрез колегите си от Бесарабия, да пропагандират тази идея сред бесарабските българи. Онзи ден г. Цонко Пенков, Добричкият сенатор, дойде и ми съобщи, че е говорил с тях и намерил пълно разбиране за ползите от едно подобно обединение на българите в Румъния. Решили били даже щото през великденските празници г. Пенков да обиколи Южна Бесарабия, за да се срещне с тамошните по-първи българи и размени мисли с тях по този въпрос. Очаквам прочее, че тази обиколка ще бъде една голяма крачка към осъществяването на желаното обединение.

(п.) С. Поменов

ЦДА, ф. 176-к, оп. 6, а. е. 70, л. 25–27. Машинописен препис с оригиналния подпис на С. Поменов.

*Документът е постъпил в политическото отделение на МВРИ на 26. 02. 1930 г.

¹ За Федор (Тодор) Узи (Узунов) и миноритарното движение в Бесарабия повече вж.: Нягулов, Бл. Прояви на организирано малцинствено движение сред българите в Бесарабия (1929 – 1930 г.) – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том трети. В. Търново, 1994, 229–242.

№ 18

Отчет от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до Четвъртия редовен събор на организацията

София, 7 септември 1930 г.

Почитаемо събрание,

Известно Ви е, че целта на създаването на Съюза на бесарабските българи в България бе преди всичко да се поддържа духовното единение на бесарабските българи в България и живущите в Бесарабия българи с българския народ, като се цели народно-културното издигане на нашите братя отвъд Дунав. В тази именно насока Управителният съвет се е старал да действа.

Най-първата задача на Управителния съвет през изтеклия отчетен период, както и на предишните управителни съвети, бе да се запознаят по-широките кръгове на българския народ, а също и чуждестранните меродавни фактори, със самия факт на съществуването в Бесарабия на едно 350 000 българско малцинство с неговата история, преживявания в миналото и неособено радостно положение в настоящето.

Може да се покаже чудно, че се явява необходимост да се информира българското общество за съществуването на българи в Бесарабия. Това толкова повече може да се покаже чудно, че както вам ви е добре известно, бесарабските българи са били в миналото едни от най-будните българи; че в Бесарабия преди Освобождението се е развивала широка българска народна културно-просветна дейност, която е целила издигане на националното българско самосъзнание; че българите в Бесарабия са създали първото по време средно учебно заведение в Болград; че Бесарабските българи, особено в първите години след създаването на третото българско царство, са дали на България редица дейци в разните области на политическия и обществен живот на България; че имената на мнозина проявили се и заслужили за България бесарабски българи, с почит се произнасят в България – въпреки всичко това, може с тъга да се констатира, че българите в Бесарабия като че ли са позабравени. Никак не се споменаваха за тях в страство, много често се забравяше за тях и тук в България, когато се говореше за поробените

българите. Ето защо, като първа задача на Съюза на бесарабските българи, Управителният съвет смяташе и смята, изнасянето и напомнянето за съществуване на едно внушително българско малцинство в Бесарабия. Членовете на Управителния съвет не пропускаха ни един подходящ случай да правят това, особено при лични срещи с меродавни лица и тук, в България, и в чужбина. Управителният съвет се счита щастлив да доведе до вашето знание, че нему се удаде, с помощта на един благодетел, който пожела да остане неизвестен, да издаде посмъртната книжка на Вл. Дякович "Българите в Бесарабия", която несъмнено ще изиграе голяма роля в постигането на оная цел, за която се говореше по-горе. Можем да констатираме във всеки случай, че и в средата на българското общество, и в пресата, и в публичните събрания, дори и в международните конференции, третиращи въпросите за малцинствата, в последно време все по-често и по-често споменава и за българите в Бесарабия.

Все в пътя на същите цели, Управителният съвет изпрати резолюцията на III редовен събор на бесарабските българи в България до Главния секретариат на Съвета на ОН. Освен това, Управителният съвет изпрати едно изложение-апел по повод положението на българите в Бесарабия до Комитета на тримата: Чембърлейн – Англия, граф Адачи – Япония и Кинонес де Леон – Испания, избран и натоварен от ОН да проучи и докладва на самото ОН. Така също Управителният съвет даде едно изложение за положението на българите в Бесарабия до Международния съюз на дружествата за сдружение на народите¹, за да се помести в общия сборник, за положението на всички малцинства в Европа, който поменатият съюз възнамерява да издаде на английски, френски и немски езици.

Досежно ония членове на Съюза, които идваха в България от Бесарабия и Южна Русия и които желяха да станат български поданици, Управителният съвет им се притичаше на помощ, съгласно закона, по силата на който те стават по право български поданици.

Много по-безпомощен бе Управителният съвет да стори нещо ефикасно за разрешаване въпроса, свързан със секвестрирането имотите в Румъния и частно в Бесарабия на българските поданици. Наистина, Управителният съвет направи известни постъпки пред българските меродавни за този въпрос кръгове, но по-нататъшното развитие на въпроса е свързано с разрешаване на редица други въпроси от международен характер.

Миналогодишният конгрес избра една културна комисия в състав: професорите д-р Тодоров-Балан, д-р Баламезов и К. Иванов, на която главната задача е събиране и издаване материали из миналото на бесарабските българи. Досега комисията не можа да направи нещо съществено не само

за това, че една година е много къс срок, но и главно за това, че както събранието ще види от отчета на касиера, липсваха на Съюза необходимите за това средства.

Управителният съвет счита за необходимо изобщо да изтъкне, че липсата на средства в най-голяма степен спъва дейността на съюза. Въпреки това че всичките лица, които са работили и работят в съюза, дават своя труд безвъзмездно, срещат се мъчнотии в посрещане дори и на най-елементарните разходи.

Управителният съвет с тъга констатира, че мнозина от членовете не проявяват редовност в изплащане членските си вноски.

С толкова по-голяма благодарност Управителният съвет смята за свой приятен дълг да изтъкне, че се намериха двама родолюбиви благородни българи, които улесниха Управителния съвет на съюза да ликвидира някои стари дългове на Съюза и да издаде книгата на покойния Вл. Дякович.

В състава на Управителния съвет станаха промени. Тези промени са предизвикани от печалното за всички нас, бесарабски българи събитие – смъртта на непрежалимия основател на нашия Съюз и негов несменен председател Вл. Дякович. Излишно е да се напомня какво той представляваше от себе си като политически, обществен и културен деец: на всинца ви е известно добре какво беше той за Съюза на бесарабските българи в България със своите големи познания из областта на историята на бесарабските българи, със своето основно и сериозно проучване на всеки въпрос, който засягаше българите в Бесарабия, със своята енергия, трудолюбие и висок патриотизъм, със своя морален авторитет.

Съгласно забележката към чл. 25 от съюзния устав, Управителният съвет на съюза избра за председател на съюза за останалото до IV конгрес време подпредседателя професор К. Иванов; за подпредседател се избра члена от управителния съвет г. д-р Дим. Киранов, а мястото на седмия член от Управителния съвет се зае от запасния член Симеон Греков.

Бесарабските българи никога не са се смятали като нещо отделено в духовно и национално-културно отношение от българския народ и винаги са вземали присърце неговите радости и тъги. Съюзът на бесарабските българи и през изтеклата година е вземал участие в акциите, насочени към облекчаване положението както на онеправдана България, тъй и особено на поробените български малцинства. В най-последно време съюзът ни подкрепи пред съвета на ОН акцията на всебългарския съюз "Отец Паисий", като от своя страна замоли поменатия съвет да уважи петицията на тримата представители на македонските българи – господата Шалев, Илиев и Атанасов.

Това е, което управителният съвет на Съюза на бесарабските българи в България можа да направи в ония рамки, които му налагаха обстоятелствата, средствата и политическото положение на България.

Въпреки това, че тези рамки се оказваха досега доста стеснителни, Управителният съвет никак не споделяше скептицизма на някои наши бесарабски българи тук и смяташе и смята, че има почва за работа и струва да се работи.

Доколко Управителният съвет си е изпълнил дълга и е оправдал доверието, оказано му от III редовен конгрес, има да се произнесе думата днешния IV редовен конгрес.

Председател: (п.)
Подпредседател: (п.)
Членове: (п.)

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 6, л. 5–6. Машинопис.

¹ Има се предвид Международния съюз на дружествата за ОН. Повече вж: Нягулов, Бл. Добруджанските българи и конгресите на европейските национални малцинства. – В: Добруджа, Варна, № 7, 1990, 87–101.

№ 19

Покана от Изпълнителния комитет на Съюза на просветно-благотворителните дружества “Добруджа” до председателя на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България за участие в съвещание на представители на българските емигрантски организации в България относно идеята за федерирането им*

София, 30 юни 1931 г.

Господин председател,

Във Върховния комитет на Съюза “Отец Паисий” инцидентно бе подигнат въпрос за необходимостта от федерирането на братските емигрантски организации.

ИК на Съюза винаги е гледал благосклонно на тази идея. Нещо повече: XIV добруджански конгрес гласува специална резолюция, с която вмени в дълг на Комитета да работи в тази посока.

Като намира, че е от голямо политическо значение за поробения български народ неговите емиграции в лицето на своите управителни тела да координират дейността си в името на известни общи задачи, ИК в своето заседание на 23. VI т. г. реши да покани на съвместно заседание изпълнителните комитети на емигрантските съюзи в страната.

Най-учтиво Ви молим, господин председателю, благоволете да присъствате наедно с членовете на председателствувания от Вас комитет на съвместно заседание в Дома на изкуствата на 12 юли, 10 часа пр. об. за обсъждане на въпроса: трябва ли и по какъв начин емигрантските организации биха могли да се федерират.

С братски поздрав:

Председател: (п.)
Секретар: (п.)

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 9, л. 26. Машинопис.

* “Приложение 1 резолюция” – липсва.

№ 20

Отчет на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до Петия редовен конгрес на организацията за периода 7 септември 1930 г. – 10 януари 1932 г.*

София, 10 януари 1932 г.

Съгласно решението на IV редовен конгрес на Съюза на бесарабските българи в България, взето в заседанието му от 7 септември 1930 г., днешният V редовен конгрес на Съюза трябваше да бъде свикан през месец септември 1931 г. Решението да се свикват конгресите през месец септември, а не през коледната ваканция, както повелява чл. 22 от съюзния Устав, бе взето още в III редовен конгрес и се диктуваше от желанието да се даде възможност на

ония съюзни членове, които живеят в провинцията и които биха желали да присъстват на конгреса, да могат да осъществяват това свое желание. Обаче, както показва практиката на двата минали конгреса, такива членове, с много малки изключения, не се явиха. Поради това отпаднаха мотивите да се премества времето на свикването, предвидено от Устава. От друга страна, Управителният съвет имаше основание да мисли, че през месеците октомври и ноември ще може да получи добър информационен материал досежно положението на българите в Бесарабия, който материал и се надяваше да представите на днешния конгрес. Ето защо Управителният съвет в заседанието си от 10 юли 1931 г. реши: V редовен конгрес да бъде свикан днес.

През отчетния период Управителният съвет се е старал да действа в насоката към постигане целите, за които се създаде съюзът ни, а именно: да се поддържа духовното единение на бесарабските българи в България и на българите в Бесарабия с българския народ и с каквото е възможно в духа на най-голяма легалност и зачитане държавното достойнство на България, чиито граждани сме, и на Румъния, чиито граждани са нашите братя отвъд Дунава – да се помага на народностно-културното издигане и просперирание на българите в Бесарабия.

За осъществяване на тази цел Управителният съвет, според възможностите, които му се представляваха, се е считал задължен да взема участие в ония публични събрания, в които се е застъпвал въпросът за положението и правата на българските малцинства изобщо или в които се е определяла линията на поведението, която трябва да се държи от всички българи за защита на правата на българите в Бесарабия и да привлича вниманието и да информира както чужденците, тъй и българското общество върху тяхното положение – на българите в Бесарабия. Трябва да се констатира, че не само чужденците малко са осведомени относно положението на българите в Бесарабия, но дори и в просветеното българско общество тук, в България, доста смътно се рисува това положение, въпреки голямата работа, която вършеше в това направление в течение на редица години незабравимият основател на съюза Владимир Дякович.

Издиган глас в защита каузата на българите в Бесарабия Управителният съвет на съюза осъществяваше най-вече чрез Всебългарския съюз “Отец Паисий” и Българската секция от Международния съюз на дружествата за сдружение на народите. Управителният съвет на съюза не е пропускал нито един случай било в публични събрания, които организираше Всебългарският съюз “Отец Паисий”, било в заседанията на Върховния изпълнителен комитет на този съюз, да дава осветление върху положението на българите в Бесарабия

и да предизвиква застъпничеството на “Отец Паисий” и за каузата на тези българи.

Бесарабските българи в България приемат винаги присърце тежкото положение на българските малцинства, гдето те и да се намират, и изобщо на целия български народ. Управителният съвет е радостен да констатира, че както през последните години ония български съюзи и български обществени дейци, които ратуват за каузата на българите извън границите на България, не изпускат от полето на своето зрение и българите в Бесарабия. Това особено ярко се прояви в конгресите, станали през изтеклия период в конференциите: едната – на Международния съюз за сдружение на народите, станала през месец август 1931 г. в Женева; другата – на Съюза на малцинствата, станала през месец октомври с. г. в Перуджия, Италия; третата – Международна конференция за мир и приятелство на народите чрез Църквите, станала през август 1931 г. в Кембридж, и най-последно, в неотдавнашната Цариградска конференция за балканска федерация. Всички тези конференции, в които вземат участие видни представители на международния политически и обществен свят, между които има и отлични приятели на българския народ, са от голямо значение за защитата на българската кауза. Но нашият съюз само еднаж има възможност да участва в подобна конференция, а именно в конференцията на Международния съюз на дружествата за сдружението на народите, която се бе събрала в Прага през октомври 1928 г. От тогава насам нито в една международна конференция, гдето по един или друг начин се застъпваха правата на българските малцинства, Управителният съвет на съюза ни не можа да изпрати свой делегат единствено по липса на средства. Толкова повече, с чувство на удовлетворение Управителният съвет констатира, че във всичките отбелязани по-горе конференции каузата на българите в Бесарабия не остана незащитена. В Женева това беше сторено от представителя на българските малцинства в Румъния, добричкия адвокат г. Теодор Тошев; в Перуджия – от Софийския адвокат, г. д-р Борис Дяков; в Кембридж – от Негово високопреосвещенство митрополит Стефан и в Цариград – от г. Андрей Тошев. Сведения за тяхната дейност се намират отчасти във вестниците: “Зора”, броеве 3651 – 3/IX, 3655 – 7/IX, 3685 – 14/X и 3693 – 23/X 1931; “Утро”, брой 6616 – 6/IX с. г.

Управителният съвет смята за свой приятен дълг да благодари на всички тези лица, както и на други, които не са пропускали подходящия случай да изтъкнат положението на българите в Бесарабия. Между последните Управителният съвет особено отбелязва професора Г. П. Генов и дейците на Добруджанския съюз в България.

Що се отнася до положението на българите в Бесарабия, Управителният съвет трябва да отбележи, че надеждите му, за които се говореше в началото на този отчет, да получи от Бесарабия по-обстойна и по-основателно документирана информация досежно днешното положение на българите в Бесарабия, за жалост не се сбъднаха по причини, независещи от Управителния съвет. Дори обикновените пощенски сношения като че ли станаха през последната година затруднителни. Но от разни източници може да се констатира, че никакво подобрене в положението на нашите събратя отвъд Дунава не е станало. Въпреки международните договори, с които се призна анексията на Бесарабия към Румъния, и които гарантират народностно-културните права на всички малцинства, живеещи в Бесарабия, в това число и на българското малцинство, нашите събратя в Бесарабия и до сега нямат нито едно българско училище, не чуват в църквите езика на техните прадеди, а като граждани често пъгви виждат нахвърнение на техните граждански права.

Тежкото положение на българите в Бесарабия във връзка и с изобщо тежкото международно положение на българската държава се отрази зле върху интересите на онези българи – български поданици, които притежават имоти в Бесарабия. Тези имоти, попаднали – едните под удара на секвестъра, другите – под удара на аграрния закон, който несправедливо се прилагаше към собствениците – български поданици, фактически бяха отнети от собствениците. Днес, когато въпросът за секвестра на имотите на българските поданици в Румъния е разрешение между българската и румънската държави, има известна надежда имотните права на българските поданици да бъдат възстановени. (Виж в. „Мир“, бр. 9427 от 9. XII. 1931 г.).

Бесарабските българи в България, в лицето на своя съюз, през отчетния период се отекваха, както винаги и по-рано, на всичките по-важни събития в живота на българския народ както тъжни, тъй и радостни. Между последните събития несъмнено най-крупното бе женитбата на Негово Величество Царя. По тоя случай, председателят на съюза отправи до Негово Величество поздравителна телеграма със следното съдържание:

“Двореца, София – До Техни Величества.

Ваши Величества,

“Историческите съдбини на българския народ са оставили една негова значителна част в Бесарабия, вън от границите на България. Откъснати териториално от България, бесарабските българи, запазили своето българско съзнание и вземали в миналото видно участие в национално-културното възраждане на българския народ, винаги възприемаха радостта и тъгите на този народ като свои радости, свои тъги. А пък гордото съзнание, че те са синове на един народ, който не прекланя глава пред историческите изпитания

и има несъкрусима воля към честит живот, и днес крепи бесарабските българи в техните надежди за по-добри времена. Всяко щастливо събитие в живота на българския народ радостно се отеква и в сърцата на бесарабските българи.

Съюзът на бесарабските българи в България, който обединява заселилите се в България бесарабски българи, се счита за щастлив да поднесе на Ваши Величества своите най-сърдечни честитки по случай бракосъчетанието на Ваши Величества и своите най-горещи благопожелания за дълъг и щастлив живот, за дълго и щастливо царуване.

Като се сливат в своите чувства с целия български народ, който ликува от радост да вижда своя обожаван цар задомен, бесарабските българи в България от все сърце извикват:

Да живее Негово Величество Борис III, цар на Българите!

Да живее Нейно Величество Йоанна, царица на Българите!

30. X. 1930.

Председател: Проф. К. Иванов”

На тази телеграма Негово Величество благоволи да отговори със следната телеграма:

“Царицата и аз сърдечно благодарим вам и на бесарабските българи за трогателните приветствия и благопожелания. Царят”.

По случай настъпилия скоро след сватбата на Техни Величества имен ден на Нейно величество царицата, председателят на съюза поздрави Нейно величество със следната телеграма:

“Двореца – до Нейно величество царицата.

От името на Съюза на бесарабските българи в България и от свое име, щастлив съм да поднеса на Ваше величество, по случай на именния Ви ден, нашите най-почтителни честитки и най-сърдечни благопожелания.

31. X. 1930.

Председател: Професор К. Иванов”

Резолюция на Петия редовен събор на Съюза на бесарабските българи в България до живеещите в България бесарабски и южноруски българи

София, 10 януари 1932 г.

Петият редовен събор на Съюза на бесарабските българи в България в заседанието си на 10 януари 1932 г. в София след размяна на мисли по реферата на професор Константин Иванов – “Текущите задачи на Съюза”, взе следната

РЕЗОЛЮЦИЯ

1) Българите в Бесарабия, поставени географически в условия, които изключват възможността при каквито и да са обрати на историческите съдбини да бъдат те корпорирани в границите на българската държава, ще остават винаги малцинство в небългарска държава. Но трябва да се работи, щото това българско малцинство в Бесарабия да получи онези национално-културни права, които то е имало по-рано в Румъния и на които има право по силата на международните договори, с които е задължена Румъния пред държавите признали анексията на Бесарабия към Румъния, и без които права българите в Бесарабия не ще могат да се издигнат до онова културно ниво, което може да им гарантира достоен човешки живот.

2) Предвид на това, че историята на бесарабските българи още много малко е разработена, съборът, загрижен за събиране на материали и документи, които могат да бъдат на ръце у бесарабските и южноруските българи в България, апелира към последните да ги представят на Управителния съвет на съюза за временно поне ползване или да ги предават в Народната библиотека в София, где то могат да бъдат и заплатени от бюро на събора.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 5, л. 157. Печатно.

Окръжно от Управителният съвет на Съюза на бесарабските българи в България до бесарабските и южноруските българи в България относно решенията, взети на Петия редовен събор на организацията.

София, 10 февруари 1932 г.

Управителният съвет на съюза съобщава на бесарабските и южноруските българи в България, че състояният се в София на 10 януари т. г. Пети редовен събор, след свършване на дневния ред и изслушване на реферата на професор Иванов – “Текущите задачи на Съюза”, взе следната резолюция:

1) Българите в Бесарабия, поставени географически в условия, които изключват възможността при каквито и да е обрати на историческите съдбини да бъдат те корпорирани в границите на българската държава, ще остават винаги малцинство в небългарска държава. Но трябва да се работи, щото това българско малцинство в Бесарабия да получи онези национално-културни права, които то е имало по-рано в Румъния и на които има право по силата на международните договори, с които е задължена Румъния пред държавите признали анексията на Бесарабия към Румъния, и без които права българите в Бесарабия не ще могат да се издигнат до онова културно ниво, което може да им гарантира достоен човешки живот.

2) Предвид на това, че историята на бесарабските българи още много малко е разработена, съборът, загрижен за събирането на материали и документи, които могат да бъдат на ръце у бесарабските и южноруските българи в България, апелира към последните да ги представят на Управителния съвет на Съюза за временно поне ползване или да ги предават в Народната библиотека в София, где то могат да бъдат и заплатени.

3) Предвид на това, че през последната година са констатирани случаи, когато във връзка с преживяваната криза, някои от членовете на Съюза изпадат в тежко материално положение, Съюзът апелира към членовете за по-голяма сплотеност и взаимно подпомагане.

При това, съгласно чл. чл. 11 и 25 от съюзния устав, съборът наново избра г. професор К. Иванов за председател на Управителния съвет и вместо излезлите по жребий членове на съвета: Иван Д. Кирпиков, Борис П. Кисимов

и Александър Т. Николаев, за такива избра: Иван. Н. Николаев, Александър Вл. Дякович и Димитър С. Златев.

За запасни членове бихода избрани: Борис П. Кисимов и Димитър Танов, а за членове на контролната комисия се преизбраха досегашните такива: Кирил Д. Радионов и Димитър Кралимарков.

В заседанието си от 24 януари т. г. Управителният съвет се конституира така: Председател – професор Константин Иванов, подпредседател – д-р Димитър Киранов. Членове – Димитър Ив. Николаев, Иван Н. Николаевич и Симеон Греков. Секретар – Александър Вл. Дякович. Касиер – Димитър С. Златев.

При този случай Управителният съвет наново апелира към господа членовете на Съюза да си изплатят своите задължения към съюзната каса като ги приканва в бъдеще към изправност спрямо касата.

Адресът на председателя професор К. Иванов е: София, IV, ул. "Генерал Гурко", 74.

На секретаря Александър Вл. Дякович – София, VIII, Булевард "Евлоги Георгиев", 81.

На касиера Димитър С. Златев – София, IV, ул. "Граф Игнатиев" 34.

Председател: професор К. Иванов
Секретар: Ал. Вл. Дякович

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 169. Печатно

№ 23

**Позив към бесарабските и южноруските българи в България от
Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България
относно събиране на информация за бесарабските българи в България и
тяхната дейност**

София, 10 февруари 1932 г.

Познаване своето исторично минало е дълг на всяка нация, която мисли за своето бъдеще, която иска да прогресираща, която се смята за достойна да

се вреди в редицата на културните нации. Познаване историчното минало на една нация ще позволи на всеки син от тази нация да осъзнае себе си, да прецени своите творчески възможности, да повярва в своите творчески сили, защото чрез живите действат мъртвите, защото живите продължават делото на мъртвите.

Има един интересен къс от българската история от епохата на Българското Възраждане, който още сравнително малко е осветлен. Това е историята на бесарабските българи. Особен интерес представлява историята на живота и на дейността на бесарабските българи през времето от 1856 г., когато южната част на Бесарабия мина под румънска власт, до 1878 г., когато тази област наново се върна под руска власт. Този 22-годишен период в самото навечерие на българското освобождение е ознаменуван с интензивна национална културно-просветна дейност сред българите в Бесарабия. През това именно време там, в Болград, в 1858 г. бе основано първото българско средно учебно заведение (Болградското централно училище), там добиха образованието и възпитанието си редица бъдещи български народни дейци от разните краища на България, там намираха подслон и подкрепа мнозина ратници за българското освобождение, там с ентузиазъм се тачеше българското устно и печатно слово. Но всичко това не е намерило още достоен израз на страниците на българската история. Наистина, ние разполагаме за сега с три книги върху историята на българите в Бесарабия: това са книгите на Йов Титоров, Владимир Дякович и на Гаврил Занетов. Но те са само едно начало в онова голямо дело, което още предстои да се извърши. Това най-добре съзнаваше самият основател на Съюза на бесарабските българи в България покойният Владимир Дякович. Именно по негово предложение Четвъртият събор на Съюза на бесарабските българи в България в 1929 г. взема решение да се избере една комисия, която да се нагърби преди всичко със събиране материали и документи, отнасящи се към миналото на бесарабските българи. Тези материали имат да се дирят и в архивите на новоросийското генерал-губернаторство в Одеса, и в архивите на разни румънски държавни учреждения. Кога ще стане възможно да се използват тези архиви, за сега не може да се предвиди. Но има и още едни материали твърде ценни, които могат да се събират тук, в България. Между бесарабските българи в България и изобщо между българите, получили образованието си в Бесарабия или живели там по-дълго време, има немалко лица, които знаят и добре помнят епохата 1856 – 1878 г. Те са ценни живи свидетели на посочената епоха и могат да разкажат много такова, що не се е отразило в никакви официални документи. Съюзът на бесарабските българи в България апелира най-горещо към тези почетни хора да напишат своите спомени за

онова време. Колкото незначителна понякога да им се представлява тяхната обществена роля, нека те вземат под внимание, че от дребни бележки се рисува в края на краищата една голяма картина. Всичко на що те са били свидетели, представлява интерес: основаване на училище, църкви, читалища, народни празници и увеселения, обществени и семейни нрави и бит, народностни стремежи, надежди и копнежи, участие в революционни борби, съдействие на борците на българската свобода, взаимоотношения между румъни, респективно руси и българи, между румънската, респективно руската власт и българското население, отделни характерни епизоди, стопанска дейност и търговия, всичко това представлява интерес. Наистина, на повечето от тези живи свидетели годините вече тежат. Затова Съюзът на бесарабските българи в България апелира и към техните млади близки и приятели да им улеснят работата и да дадат своето благородно съдействие за записване спомените им. Никакво литературно обработване не се изисква. Затова ще се погрижи специалната комисия при Съюза – освен това Съюзът апелира към всички лица, които притежават някакви документи, писма, книги, вестници, фотографии, които могат да представляват дори най-малък интерес, да ги предоставят на архивата на Съюза поне за временно използване.

На всички лица, които биха благоволили да се отзоват на този апел на Съюза на бесарабските българи в България и биха му оказали своето ценно съдействие в събирането на материали, отнасящи се към историята на българите в Бесарабия, Управителният съвет на съюза отнапред изказва своята голяма благодарност.

От Управителния съвет на съюза.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 172. Печатно. Втори екземпляр, пак там, а. е. 5, л. 113.

№ 24

Писмо от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до столичното полицейско коменданство със сведения за ръководството и целите на съюза

София, 3 април 1932 г.

Чест имаме въз основа нареждането Ви да Ви представим исканите сведения за организацията ни:

1. Управителният съвет на съюза има следния състав:

Председател: професор Константин Иванов, живущ на ул. "Турко", № 74;

Подпредседател: д-р Димитър Киранов, лекар, живущ на ул. "Пряспа", № 6;

Секретар: Александър Вл. Дякович, журналист, живущ на бул. "Евлоги Георгиев", № 81;

Касиер: Димитър С. Златев, търговец, живущ на ул. "Капитан Андреев", № 10;

Членове: Симеон Греков, агроном, живущ на ул. "Чумерна", № 3

Димитър Ив. Николаев, пенсионер, живущ в Княжево;

Иван Н. Николаев, чиновник, живущ ул. "Тулово", № 5.

2. Седалището на Съюза е в столицата, адрес – този на председателя проф. К. Иванов, ул. "Турко", № 74;

3. Броят на организираниите редовно при Съюза членове е 293, от които 168 души живеят в столицата, а останалите в провинцията.

4. Целите на съюза съгласно устава са:

а) Духовно единение на бесарабските българи в България и в Българска Бесарабия с българския народ;

б) Обезпечена вътрешна свобода на тия българи за национално културно развитие и напредък чрез църква, школа, книга, събрания и сдружения;

в) Вътрешно общинско самоуправление и църковна независимост;

г) Права за национално-обществена и частна собственост и неприкосновеност на тази собственост;

д) Духовна и веществена взаимност и подкрепа между бесарабските българи.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 150. Машинопис. Без подпис на изпращача.

№ 25

Придружително писмо и изложение от секретаря на Съюза на бесарабските българи в България Ал. Дякович до И. Пенаков¹ относно положението на българите в Бесарабия

София, 20 май 1932 г.

Уважаеми г. Пенаков,

По нареждане на г. проф. Иванов, председател на нашия Съюз, и в отговор на писмото Ви от 10 т. м. до Съюза във връзка с искането на д-р Ивалд Аменде², имам да Ви изпратя тук приложено едно кратко изложение за положението на нашите сънародници в Бесарабия.

Прилагам и едно изложение по въпроса за положението на тия българи в Румъния, отпечатано тази година на френски език.

Моля, приеми моите почитания.

секретар: (п) Ал. Дякович

Положението на нашите сънародници — бесарабски българи под румънска власт, въпреки постановленията на договора от 20 октомври 1920 г., с нищо не се е подобрило и до днес. С болка трябва да се констатира, че българите в Бесарабия днес са третираны като граждани в една държава, лишени от елементарни права и че положението им днес там е много по-лошо, отколкото е било преди 70 години при първото румънско владичество над Бесарабия.

Политическите им и граждански права са поставени под доброволните удари и ограничения, писани или неписани, на всички държавни чиновници. Всевъзможните притеснения, под които е поставено мирното българско население в Бесарабия, са започнали вече да привличат и вниманието на известни румънски политици, които наддават своя глас на протест срещу безправиято.

Така, г. Й. Миреску, румънски депутат, избран в Исмаил, пише във в. "Диминеатца" от 11 януари м. г. следното за режима в Бесарабия.

"Цели 13 години са изтекли вече от присъединяването на Бесарабия към Румъния, а терорът в тази област се поддържа все със същия ужас и същото постоянство..."

В същия брой на вестника г. Миреску изброява страданията на българското население там и специално в Южна Бесарабия и Исмаилския окръг, где то българското население е мнозинство. "Безкрайни legionи от селяни и граждани, се казва там, кръстосват пътищата на Бесарабия, вързани едни за други, обиждани, разкарвани от място на място и малтретирани..."

Най-тежкия удар, обаче, който се нанася върху нашите сънародници в Бесарабия от страна на румънските власти, то е ударът върху родния език и религията. Днес в цяла Бесарабия няма нито едно българско училище. Родният български език днес е изгонен даже от първоначалните училища.

Черковно-славянският език (стариет български език) също така е прогонен и заместен от румънския, език чужд на това население. Всичко показва, че румънската власт се старае с всички средства да разсипе морално и икономически българите в Бесарабия, да ги превърне в аморфен пролетариат, от който подир това да може леко да се създават румъни.

Бъдещето ще покаже до где ще се стигне в това направление. Във всеки случай, в течение на последните 12 години по отношение правата на малцинствата там и специално правата на нашите сънародници не е спечелен никакъв съществен резултат.

Така г. проф. Константин Старе, професор по конституционно право и бивш министър на Бесарабия в Румъния, пише във в. "Адевърул":

"Това, което нашите правителства направиха през последните 12 години в Бесарабия, я отделя от нас много повече, отколкото това бе постигнато в същия смисъл от руския режим през течението на цял век. Режимът, практикуван в Бесарабия, руши даже основите на нашия държавен организъм..."

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 136-138. Машинопис.

¹ Ив. Пенаков, деец на освободителните борби на добруджанските българи

² Председател на Съюза на лоялните малцинства.

№ 26

Пощенска картичка до Димитър С. Златев, член на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България с предложение да се създадат местни клонове на съюза

Варна, 19 април 1933 г.

Искрено желая съборът ни да бъде добре посетен и да има добри успехи. Бих желал да се повдигне на събора въпросът за образуване на клонове на нашия Съюз в по-големите градове, особено във Варна, където има много бесарабски българи, които не са организирани.

подпис (не се чете)

ЦДА, ф. 164, оп. 1, а. е. 2, л. 83. Ръкопис. Оригинал. Лицето не може да присъства на събора.

**Отчет от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в
България за действията му от 10 януари 1932 до 23 април 1933 г. пред
Шестия редовен събор на съюза.**

София, 23 април 1933 г.

По силата на чл. 22 от съюзния устав, Управителният съвет на съюза бе задължен да свика настоящия Шести редовен събор на съюза през коледната ваканция в началото на текущата година. Редица причини обаче попречиха на Управителния съвет в точност да се изпълни това предписание на устава и свикването на събора бе насрочено за през втората половина на месец април т.г. Както показва опитът на миналите години, зимното време в много отношения се явява неудобно за свикване събора на нашия съюз; ето защо Управителният съвет реши да се впише в дневния ред на събора и специална точка, отнасяща се до изменението на устава и по-специално до онзи пункт, който определя свикването на съборите.

През целия повече от 14-месечен отчетен период Управителният съвет на Съюза се е старал спроти силите си и възможностите при днешните извънредно трудни за обществена дейност времена да преследва целите на Съюза и да изпълнява длъжностите си, които му налага уставът.

Първата и най-главна задача на Съюза ни е да осветляваме всички меродавни фактори тук и в чужбина върху положението на нашите събратя в Бесарабия и Южна Русия и най-напред непрестанно да напомняме за самото съществуване на една голяма компактна маса българи в Бесарабия.

Тази информационна работа се вършеше чрез всекидневната преса, като се поместваха статии, фотографии, забележки досежно живота или миналото на бесарабските или южно-руските българи, чрез лични беседи с онези наши общественици и чужденци, които живо се интересуват от живота на нашите братя.

Понеже Съюзът не разполага със средства, за да може да изпраща делегати, които да пледират каузата на бесарабските българи пред онези международни институти и конференции, които трактуват за положението на националните малцинства в Европа, Управителният съвет поддържаше тясна връзка с онези организации тук, в страната, които, проникнати от родолюбиви стремежи, за най-важната своя задача смятат защита на правата на българските малцинства в съседните с България държави. Такива са най-вече организациите: "Отец Паисий" и Българската секция от Международния

съюз на дружествата за мир и за Обществото на народите. Управителният съвет с чувство на задоволство констатира, че поменатите организации отделят достатъчно внимание и на бесарабските българи; можем дори да констатираме, че между сериозните български общественици и политически дейци почва да се утвърждава убеждението, че каузата на бесарабските българи не е един само локален въпрос, но че той се преплита с групата въпроси, които засягат съдбините на целия изобщо български народ.

За целта да се запознават чужденците с положението на българите в Бесарабия бе навремето си публикувана брошура на френски език "Les bulgares de Bessarabie". Понеже изданието бе вече изчерпано, яви се нужда от второ издание. Такова издание Управителният съвет можа да осъществи само благодарение на това, че се намери благодетел, който пожела да остане неизвестен и който подари за целта 8000 лв. Управителният съвет горещо му благодари. Благодарност дължим и на г. Ж. Ато, който любезно прокоригира цялата брошура и направените в нея изменения в езиково отношение.

Съзнавайки колко е важно въпросът за бесарабските българи, техният произход, история, ролята им в българското Възраждане да бъде осветляван научно от учени, чиято компетентност и безпристрастие от никого не могат да се оспорват, Управителният съвет се отнесе до добре познатия на всички културни българи проф. Державин с молба да напише някоя по-компактна от неговия известен голям труд "Болгарскія колоніи в Росіи" книга специално върху историята и положението на българите в днешна Бесарабия, но до сега отговор от него не е получен. Може би причината да е много мъчното кореспондиране със Съветска Русия.

Толкова с по-голяма радост трябва да отбележи Управителният съвет, че от бесарабските българи се интересува такъв виден чужденец, какъвто е г. полковник Леон Ламуш, който при това не крие своите симпатии към румънския народ, но който има благородните качества да се възмущава от несправедливостите, които се вършат от по-силните спрямо по-слабите и който смята за свой човешки дълг да издигне глас в защита на слабите. Като издание на "Action Internationale de noctatiefue pour la Paix" – "La question des Minorite's" III – Леон Ламуш публикува една книжка "Les Bulgares en Roumanie", гдето засяга положението на всичките българи в Румъния. За пръв път се е заговаряло от виден чужденец за бесарабските българи. Макар в книжката на г. Ламуш да е отделено на бесарабските българи само 9 страници, и тези страници са ценни. Управителният съвет искрено благодари на г. Ламуш.

Непосредствено към първата задача на Съюза – информация и пропаганда – приляга втората задача на Съюза: събиране материали от всякакъв вид, отнасящи се до историята на българите в Бесарабия и до днешното им положение. Тази история – това отбелязват учените

специалисти – много малко е разработена, тепърва да се разработва. Наистина, най-главните материали са официалните документи, които трябва да се дирят из архивите в Букурещ, Яш, Кишинев, Одеса. Но като се вземе предвид колко мъчно са достъпни тези архиви и колко би изисквало използването им материални средства, с които Съюзът не разполага, става ясно, до колко важно е да се приберат на едно място – било то библиотека на Съюза, било то Народната библиотека в София – пръснати в ръцете на отделни лица – българи от Бесарабия документи, макар на пръв поглед и маловажни. Управителният съвет направи апел до г. г. членовете на Съюза да предоставят на съюзната архива поне за временно ползване намиращите се у тях документи, писма, книги, вестници, фотографии и пр. За жалост, трябва да се признае, че малцина се отекнаха на този апел. Това бяха г. г. старият опълченец Ст. Попов, д-р Големанов, д-р Тодоров, Бор. Дякович и др., на които Управителният съвет изказва и тук своята благодарност. Някои от дадените спомени бяха напечатани в сп. “Отец Паисий”, а другите като сведения, снимки и пр., намериха място във всекидневния столичен печат.

Литературата, която се отнася до бесарабските българи, е твърде бедна и от тази оскъдна литература Съюзът ни притежава много малко книги поради причините, че Съюзът съществува едва 15 години, средствата му се засилиха малко нещо само през последните две години, а повечето от интересующите ни книги са отдавна библиографическа рядкост. Толкова по-приятно е за Управителния съвет да отбележи, че Съюзът се снабди с някои ценни книги. Това са: споменатият по-горе труд на проф. Державин “Болгарскія колоніи в Росіи”, подарен от Българската академия на науките; “Българска Бесарабия” от покойния Владимир Дякович, подарена в няколко екземпляра от семейството на непрежалимия наш пръв председател, и “Les Bulgares en Roumanie”, подарена в няколко екземпляра от автора г. Л. Ламуш.

Като представител на обществена организация Управителният съвет е смятал за свой дълг да проявява своето отношение към едни или други поважни събития в живота както на българския народ, тъй и в живота на Върховния вожд на българския народ, обичния цар Борис и неговата августейша съпруга. От страна на Техни Величества Съюзът ни винаги е бил удостоен с най-ласкави отговори. В другите обществени организации най-близки връзки Съюзът ни е поддържал със сродните нам български емигрантски организации. От тези най-голямо внимание винаги са проявявали към нас и към нашата дейност представителите на Добруджанската организация.

Управителният съвет се замисляше и върху въпроса да се уреждат почести срещи между самите бесарабски и южноруски българи, гдето в непринудена приятелска атмосфера по-добре биха се развивали и заякчавали връзките помежду самите членове на Съюза ни. Една такава, в ресторанта “Чучулига”, въпреки че не бе особено добре посетена поради лошото време

и грипната епидемия, показва, че има основание да се вярва, че срещите, ако пък и материалните обстоятелства се изменят в добра посока, ще се развият повече. За вечеринки, концерти или балове нямаше възможност да се организират.

Още в миналогодишния отчет Управителният съвет обърна вниманието на членовете върху едно ново в живота на бесарабските българи в България и печално явление – появяване на голяма материална нужда и безработица. Понеже нямаме средства за даване парични помощи, Управителният съвет се принуди да открие подписка за доброволни помощи, фонд-помощ на бедни, от който се даде на семейството на заболялия Константин К. Генчев, изпаднало в крайна мизерия, 500 лв. Мъчеше се Управителният съвет да намери и работа на някои безработни членове.

През отчетния период в Съюза ни са членували редовно записани и редовно изплатили членските си вноски всичко 94 члена. От тях 56 живеят в столицата, а останалите 38 в провинцията. Излишно е да се говори, че тия цифри са извънредно малки, като се има предвид, че в списъка на членовете на Съюза ни се числят над 200 души, а само в София живеят повече от 500 души бесарабски и южноруски българи. Мнозина си спомнят за Съюза само тогава, когато им потрябва някой документ от Съюза или някаква помощ. Налага се дълг на всеки член на съюза ни да се старае да привлече в редовете на съюза по възможност всички будни и достойни българи от Бесарабия и Южна Русия. Само тогава Съюзът ни ще може по-здрав да стъпи на краката си.

През отчетната година Управителният съвет е можал да събере една част от недоборите за миналите години. В отчета на касиера ще бъдат дадени подробни сведения за движението на касовите суми. Но от същия отчет ще се види, че един недобор от прикл. 17 000 лв. стои още неликвидиран. Като се има предвид, че членските вноски са почти единственият източник на прихода, на който може да разчита Управителният съвет в своята дейност, налага се дълг да се ликвидира по възможност недоборът за миналите години. Във връзка с това, имайки предвид днешното тежко материално положение и желайки да се облекчи доколкото е възможно влизането в Съюза, Управителният съвет реши да предложи на събора да се възстанови за в бъдеще предишната годишна плата 60 лв., наместо сегашната 120 лв., като това решение няма да има обратна сила.

Най-слабото място в дейността на Управителния съвет на Съюза е осъществяване връзките с нашите сънародници в Бесарабия и в Южна Русия. Но усилията ни тук остават напразни. Колкото и да е куриозно, но само по странични пътища, понякога от чужда преса, от чужденци, а не от свои близки ние знаем какво става в Бесарабия и Южна Русия. Никакво подобрение в положението на нашите братя ние не можем да констатираме. Отрадно ни е само да констатираме, че в Южна Русия българите имат възможност да се

учат в училищата на български език. Имахме случай да изпратим там редица учебници на български език.

Това е, което можа да направи Управителният съвет през изтеклия отчетен период. Доколко Управителният съвет е оправдал вашето доверие, ще си кажете думата.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 59–63. Машинопис. Без подписи на председател, членове, секретар.

№ 28

Резолюция на шестия редовен събор на Съюза на бесарабските българи в България

София, 23 април 1933 г.

Шестият събор на Съюза на бесарабските българи в България събра се на 23 април 1933 г. в София, като взема под внимание всичко, което е известно и което се изясни в заседанието на събора досежно положението на българите в Бесарабия и Южна Русия, констатира наново с тъга, че 15-те години изтекли от момента на присъединяването на Бесарабия към Румъния, не подобриха в нищо това положение. Българският език е забранен в училищата и църквите, културният живот у българите в Бесарабия поради това е съвсем замрял, религиозният – много отслабнал. Лошото управление, което обръща върху себе си вниманието дори и на самите румъни, непосилните данъци, които безмилостно се събират от обеднялото население, третиране на българите като граждани от по-долна категория, което дори от румънска страна се констатира, постоянната подозрителност на властта продължават да гнетят българите в Бесарабия и да тормозят техния духовен и материален живот.

В желанието си да направи каквото може за подобрене на положението на българите в Бесарабия и спазвайки неизменно своя принцип на открити, лоялни, зачитащи достойнството и на румънската, и на българската държава действия, съборът постановява:

1) Да се действа най-напред в България за повдигане интереса към българите в Бесарабия.

2) Да се подири контакт с ония румънски просветени държавници, общественици, учени, публицисти и т. н., които не могат да не виждат, че пролетаризирането, духовно и материално, на една част от населението в

румънската държава макар и от българска националност, не е в интересите на самата държава, и които биха дали своето съдействие за културното издигане на българите в Бесарабия.

3) Да се апелира към всички членове на Съюза и към всички родолюбиви българи да направят каквото могат за повдигане интелектуалните и моралните интереси на българите в Бесарабия.

Във връзка с навършващата се тази година 75-та годишнина от основаването на славната Болградска гимназия, която е първото българско средно учебно заведение преди Освобождението и която е дала не само на бесарабските българи, но най-вече на България и на целия български народ толкова дейци в разни полета на държавния и обществен живот, VI-ия събор постановява:

Да се отпразнува по начин, който ще намери бъдещият Управителен съвет на Съюза според времето и средствата за най-удобен, 75-та годишнина на Болградската гимназия.

VI редовен събор, като има сведения, че в Южна Русия българите свободно могат да се ползват в училищата си с родния си език, но нямат книги на български език, постановява:

Да се намерят средства за снабдяване българските училища в Южна Русия с научна и художествена българска литература.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 2, л. 50–51. Машинопис.

№ 29

Молба* от управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до Софийския окръжен съд относно регистрацията на съюза по закона за юридическите лица (ДВ, бр. 13 от 20 април 1933 г.) с препис извлечения от протоколи №№ 29, 30 и 31

София, 5 юли 1934 г.

Господа съдии,

Съюзът на бесарабските българи в България, целта на който е преди всичко духовното единение на бесарабските българи в България и в Българска

Бесарабия с българския народ – съществува въз основа на устава, гласуван и приет от събора на живущите в България бесарабски българи и утвърден от Министъра на вътрешните работи и народното здраве с № 4214 от 29. 04. 1927 г.

Понеже Управителният съвет на гореказания съюз ... (не се чете) отделя определения в чл. 46 от Закона за юридическите лица да поиска вписването на съюза в предназначения за това регистър в съда, то на основание чл. 10 във връзка с чл. 46 от поменатия закон, Управителният съвет моли почитаемия съд да допусне това вписване на Съюза в регистъра на юридическите лица на съда.

Приложения:

1. Устав на Съюза в 3 екземпляра.
2. Извлечение от учредителния протокол**
3. Извлечение от протоколите на общите годишни редовни събрания на съюза с дата 15. XII. 1918 г., 4, 5 и 6 III. 1927 г., 23. IV. 1933 г., 7. V. 1933 г., 5. VII. 1934 г. София, Август 1934 г.

Подписали:

Секретар: Ал. Дякович

Членове: С. Греков, Ив. Н. Николаев,
Дим. Ив. Николаев

Председател: проф. К. Иванов

Подпредседател: Ал. Славов

Касиер: Д. Златев

Секретарят на Съюза удостоверява горепосочените подписи.

Протокол № 29 / Извлечение.

На четвъртото общо годишно събрание на Съюза на бесарабските българи в България от заседанието на 23. IV. 1933 г. София

Събранието се откри в 9 часа и 30 минути по пладне от най-стария между присъстващите – г-н Николай Ив. Николаев. Същият предложи за бюро на събора, който избра г-н Председател генерала о. з. Георги Тодоров, подпредседател д-р Александър Големанов, Секретар Иван Пейчев, всички живущи в гр. София... След това прочете се дневния ред и се пристъпи към неговото разглеждане както следва

...
Подир свършването на дневния ред пристъпи се към избиране членове на Управителния съвет и за такива се избраха с тайно гласуване: проф. К. Иванов за председател на Управителния съвет на съюза; членове: Симеон Греков, д-р Дим. Киранов, Дим. Златев, Алек. Дякович, Дим. Ив. Николаев и Иван Н. Николаев.

Събранието се закри в 1 1/2 часа следобед.

Председател на бюрото, Г. Тодоров, генерал от запаса, подпредседател д-р Ал. Големанов, секретар Пейчев.

Вярно. Председател К. Иванов, секретар Ал. Вл. Дякович

Протокол № 30 / Извлечение.

Заседанието се откри от председателя проф. К. Иванов в 5 часа след пладне в дома му днес на 7. V. 1933 г., София. Присъстваха всички членове на новоизбрания Управителен съвет с изключение на д-р Д. Киранов, който тежко боледува. Също присъстваха и новоизбраните членове на Контролната комисия – Кирил Радионов, Георги Георгиев и Стефан Папазов.

Съгласно чл. 25 от съюзния устав двама от новоизбраните членове в Управителния съвет и Контролната комисия се разпределиха изборно така:

Председател проф. К. Иванов, избран от Общото събрание за такъв на 23. IV. 1933 г.; подпредседател д-р Д. Киранов, секретар Ал. Вл. Дякович, касиер Дим. Златев, членове: Дим. Ив. Николаев, Сим. Греков и Ив. Н. Николаев. Контролна комисия: председател Кир. Радионов, членове – Георги Георгиев и Ст. Папазов.

По този начин Управителният съвет и Контролната комисия се счетоха за конституирани.

Подписали всички горепосочени лица.

Вярно. Председател проф. К. Иванов, секретар Ал. Вл. Дякович

Протокол № 31 / Извлечение.

Заседанието се откри от председателя на Управителния съвет проф. К. Иванов в 3 часа след пладне в дома му на 5. VII. 1934 г., София, в присъствието на членовете: Симеон Греков, Дим. Николаев, Ив. Николаев, секретар Ал. Вл. Дякович и касиер Д. Златев.

Председателят съобщи за смъртта на катастрофирания д-р Д. Киранов и предложи да се почете паметта му. Това беше сторено, като всички членове станаха на крака и произнесоха думите смирено: “Бог да го прости”.

След това същият предложи на членовете да определят кой от двамата запасни членове да замести починалия подпредседател д-р Д. Киранов. За такъв по жребий биде избран Ал. Славов, полковник от запаса.

...
Заседанието се закри в 4 1/2 часа след пладне. Подписали всички гореспоменати лица.

Вярно. Председател на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България проф. К. Иванов, секретар Ал. Вл. Дякович.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а.е. 7, л. 56–57. Ръкопис (чернови). Оригинал.

* Надпис “Фирмено дело № 717/1934 г. на Соф. окр. съд”. В молбата е посочен адреса на Съюза – София, ул. “Сан Стефано” № 11, партер – ляво.

** Уставът вж. док. 10. Препис от препис на учредителни протокол вж. док. 2.

Писмо от Б. Божков до Константин Иванов, председател на Съюза на бесарабските българи в България относно дейността на Ив. Желязков за създаване на български културни общества в Бесарабия*

Букурещ, 30 декември 1934 г.

Уважаеми Константин Иванов,
Залисан в работата си, занемарих дългът си на добър познат и съгражданин, не ви писах отдавна – извинявайте.

Използвам приближаващата коледна почивка, за да си замина за няколко дни в Русе и същевременно седнах преди да замина да Ви напиша тия редове. Преди всичко пожелавам Ви приятно посрещане на празниците сред семеен и приятелски кръг, добро здраве и преуспяване в работата Ви! Нека новата 1935 г. донесе реализиране поне на една малка част от желаните мечти за културното преуспяване на народи ни и сънародниците тук! Основите за това са сложени и ще чакаме близкото им осъществяване.

Иван Димитриевич Желязков е поел тежкия кръст на народен будител в заспалата Бесарабия и за вярване е, че въпреки всички пречки и тормозения от страна на властта, с цената на лични и морални терзания, да успее да създаде културно общество, най-напред в Болград, а след това, след тая морална победа, да вдъхне кураж и на другите центрове да му последват примера.

Към 10. I. 35 г., ще се разгледа в Измаилския Трибунал делото за признаване на болградската културна община, за резултатите ще Ви пиша.

Трябва да се съживи един труп – да му се вдъхне живот и вяра в добро бъдеще – това е една голяма работа, която ще възнагради за всички жертви – материални и морални, направени за това. Покрай тази конкретна задача, която успяхме да постигнем, има и други постижения, които започват да дават своите резултати: младежта – студентите от нашия край проявяват вече интерес към идеите за национално и културно съвземане. Започват да идват в нашето училище и църква там в Букурещ, да вземат участие в нашите културни инициативи и да затвърдяват убеждението си, че най-после и към българите от техния край е проявен голям интерес и те започват да проявяват по-голяма упоритост в отношение със своите румънски културтрегери, които вече чувстват нашето културно настъпление в тоя край. Свещениците от селата търсят чрез Александра Назлъмова, книги и евангелия за своето паство – на български език, които им доставих в нужното количество. С една дума, каквото можах, направих, наистина направеното не е на вид много, но като

начало е значително. Драснете ми, Константин Иванович, няколко реда в Русе, където ще прекарам до 7-8. I. Искам да чуя какво мислите Вие по тези и други въпроси?

Поздравявам Ви сърдечно и съпругата.

(п): Б. Божков

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 9, л. 30–32. Оригинал. Машинопис.

* Повече вж.: Нягулов, Бл. Бесарабският българин Иван Желязков и българското малцинствено движение в Румъния. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том втори, В. Търново, 1993, 230–246.

№ 31

Писмо от Главна дирекция на “Обнова” отд. “Национално възпитание”, до председателя на Съюза на бесарабските българи в България относно провеждане на конференция на представители на българските емигрантски организации в България с цел тяхното обединяване

София, 10 януари 1935 г. Поверително

Умолявате се да присъствате на конференция на 11 януари т. г., петък, 3 ч сл. об. за размяна на мисли върху следните въпроси:

1. Възможно ли е обединението на емигрантските организации и на каква основа.
2. Емиграцията и нейното участие в изграждането на националната държава.
3. Как да се провежда културно-просветната дейност сред българите, останали извън България, за запазване националната им самостоятелност. Конференцията ще се състои в стая № 60 в Дирекцията на обновата.

Началник на отдела: (п) не се чете.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 1, л. 108. Машинопис.

* Дирекцията на обществената обнова е създадена след преврата на 19 май 1934 г.

Становище за необходими ангажменти на българското правителство с цел разширяване на пропагандната дейност сред бесарабските българи в Бесарабия

София, вероятно 1936 г.
Поверително.

Интересите на българската кауза в Бесарабия настоятелно изискват да бъдат прокарани от страна на българското правителство, респективно от българското представителство в Букурещ, следните мерки:

1). Да се разпространява в Бесарабия колкото се може повече българска книжнина, светска и духовна, български списания и вестници, български поетически и литературни произведения, детски буквари и книги, български песнопойки с нотифицирана мелодия или без нея, фотографически снимки, евентуално пощенски отворени писма със снимки от картини на видни български художници или живописни места от България. Понеже опитът показва, че изпращаните направо от България за Бесарабия книги, списания и вестници не достигат до адресатите, да се засили дейността на Букурещката легация по препращането на българската книжнина в Бесарабия.

2). Да се осъществи издаването в Букурещ на едно добро българско периодическо списание, било всекидневник, било седмичник, което да бъде предимно посветено на живота на българското малцинство в Румъния. Списанието да цели издигането на културното равнище на българите в Румъния. Около това списание да се развие издателска дейност. Има голямо значение букварите, предназначени за българите в Румъния, да се печатат в самата Румъния.

3). Да се вземат мерки за по-голямо разпространение на "Добруджански глас" в Бесарабия.

4). От голямо значение е да се направи опит за издаване на един, макар и седмичен вестник, в самата Бесарабия.

5). Да се учредят най-малко десет стипендии на българи от Бесарабия, които след завършване на средното си образование да следват в румънските висши учебни заведения онези специалности (богословие, езици, история, география, математика, физика, химия, естествознание, изкуство), по които те могат после да бъдат полезни на българското малцинство в Румъния в качеството на учители в български училища.

6). Да се положат всички усилия за откриване в Букурещ на българско студентско общежитие и да се привлекат в него повече българи от Бесарабия.

7). Да се разшири българският студентски стол в Букурещ, като се привлекат повече българи от Бесарабия.

8). Да се преобразува българското училище в Букурещ в чисто легационно с българска програма и български учители на подобие на румънското в София. Да се вземат бедни българчета от Бесарабия в пансиона при това училище.

9). Понеже румънската власт решително се противи на откриването на нови български културни дружества и в частност не позволява такива да се организират в Бесарабия, да се използва наличността на българското културно-благотворително дружество в Галац, в непосредствената близост до Бесарабия, за основаването в Галац на един център на българската културна дейност в Бесарабия. В Галац при българската църква да се открие българско училище с пансион за бедни български деца от Бесарабия.

10). Да влезе българската легация в Букурещ в лично познанство с будни българи от Бесарабия.

11). Да се пропагандира между българите в Бесарабия създаването на клубове.

12). И най-важното, да се положат всички усилия за създаване в Румъния на българска миноритарна партия.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 3, л. 145. Машинопис. Без подател – вероятно от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България. Друг екземпляр: пак там, а. е. 1, л. 49–50.

Извадка от протокол № 5 на заседание на Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи относно съгласието на съвета да бъде създаден комитет, който да координира дейността на емигрантските български националноосвободителни организации в България

София, 16 юли 1937 г.

4. Размениха се мисли по позицията, върху която трябва да застане Съюзът на бесарабските българи в България по въпроса за обединението на емигрантските организации. Управителният съвет единодушно застава на следното гледище:

а) Съюзът на бесарабските българи в България приветства идеята за създаване на един комитет, който да обединява разбиранията и действията на различните емигрантски организации.

б) Дейността на бъдещия Комитет трябва да бъде открита, да се направлява от утвърден от властта устав и да почива върху зачитане на законите както на България, тъй и на онези страни, гдето живеят български малцинства.

в) За да може да се очакват от дейността на Комитета положителни резултати, той трябва да си поставя макар и по-скромни, но постижими цели. Те са: подобрене на положението на българските емигранти в България и поддържане и развитие на културни и икономически връзки с българите вън от границите на България. За изпълнение на втората задача да се ослани върху договорите за мир, в които са предвидени права за българските малцинства.

г) Да се избягва в действия или в изявления всичко, което, без да допринася нещо положително, само влошава положението на българските малцинства.

д) В цялата дейност на Комитета да проличава най-вече тиха, спокойна, настойчива и планомерна работа и да се избягва до последна степен шумът, гръмките фрази и саморекламата.

е) Особено Съюзът на бесарабските българи смята за нужно да подчертае, че по негово мнение надали обединените емигрантски организации ще могат да постигнат що-годе осезателни резултати, ако те не намерят мощна морална и материална подкрепа и от българското правителство и от българското общество. Примерът на другите народи, които имат малцинства в други държави, достатъчно убедително показва това. Затуй трябва да се

употребят всички усилия, за да се убеди правителството да подкрепи материално дейността на Комитета.

ЦДА, ф. 164, оп. 1, а. е. 5, л. 35. Машинопис.

Писмо от ръководството на Съюза на бесарабските българи в България до МВт.Ри НЗ относно исканото утвърждаване на устава на организацията и състава на ръководството на организацията.

София, 19 април 1938 г.

Като прилагаме тук надлежно утвърдения от Министерството на вътрешните работи и народното здраве устав на Съюза на бесарабските българи в България, молим най-учтиво да бъде преутвърден този устав.

Съставът на управителното тяло на съюза ни в настояще време е следният:

1. проф. Константин И. Иванов, живущ ул. "Оборище", 23, преподавател в соф. Образцова гимназия;
2. Александър Вл. Дякович, живущ бул. "Евлоги Георгиев", 91, журналист;
3. Димитър С. Златев, живущ ул. "Граф Игнатиев", 23, книжар;
4. Димитър Ив. Николаев, живущ в Княжево, пенсионер;
5. Симеон И. Греков, живущ ул. "11 август", 9, пенсионер;
6. ген. о. з. Кирил В. Радионов, живущ ул. "Добруджански край", 23, пенсионер;
7. Кирил П. Ангелов, живущ бул. "Пенчо Славейков", чиновник в инженерната работилница;
8. Борис П. Божков, живущ ул. "Сан Стефано", 2, чиновник в Министерството на просветата.

От изброените лице проф. К. Иванов е председател, Ал. Вл. Дякович – секретар, Д. С. Златев – касиер, Н. Ив. Николаев и Сим. И. Греков – членове, К. Радионов и К. Ангелов – членове на контролния съвет, а Б. Д. Божков – кооптиран член на управителния съвет след смъртта на подпредседателя полк. о. з. Ал. Славов и членовете полк. о. з. Г. Георгиев и майор о. з. Ив. Николаев.

С дълбока почит:

Председател: (п) проф. К. Иванов
Секретар: (п) Ал. Дякович

ЦДА, ф. 164, оп. 1, а. е. 3, л. 152. Оригинал.

№ 35

Протокол № 7 от заседание на представители на българските емигрантски организации в България относно необходими колективни усилия за подобряване на положението на българите в съседни страни

София, 20 юни 1938 г.

Днес, 20 юни 1938 год. подписаните:

- 1) Председателят на Временната комисия на Македонските благотворителни братства г. генерал Коста Николов (о. з.)
- 2) Представителят на Софийското културно благотворително дружество "Тракия" г. Димитър Костов.
- 3) Представителят на Трънското емигрантско дружество г. Асен Антонов.
- 4) Представителят на бесарабската българска емиграция в Царството г. Греков.

5) Председателят на Софийското просветно-благотворително дружество "Добруджа" г. Ангел Стоянов

се събраха на заседание в помещението на дружество "Добруджа".

I. Всебългарският съюз "Отец Паисий" е изработил изложението по правата на българските малцинства в съседните държави, връчено на г. Министър-председателя, обаче всичко спира там.

II. Да се предизвика наново Всебългарския съюз "Отец Паисий" на заседание, на което да присъстват представителите на Федерацията на поробените български покрайнини. Натовари се председателят господин генерал Коста Николов, който да влезе във връзка с г. Г. П. Генов, за свикване на това заседание.

III. А след това може да се свика от Федерацията едно събрание на общественици, народни представители от поробените покрайнини и пр., за да изясни този въпрос за правата на българските малцинства и направят необходимите постъпки.

Председател: (п) К. Николов
Подпредседател: (п) не се чете
Секретар: (п) не се чете
Касиер: (п) не се чете

ЦДА, ф. 164, оп. 1, а. е. 7, л. 84. Машинопис. Оригинален екземпляр.

№ 36

Протокол от заседание на председатели на емигрантски български националноосвободителни организации относно положението на българите извън България

София, 6 ноември 1939 г.

Днес, 6 ноември 1939 г. подписаните:

- 1) Председателят на Временната комисия на Македонските благотворителни братства г. генерал Коста Николов (о. з.)
 - 2) Представителят на Софийското културно-благотворително дружество "Тракия" г. Никола Константинов.
 - 3) Представителят на Трънското емигрантско дружество г. г. Гаврил Любичев и Асен Антонов.
 - 4) Председателят на Софийското просветно-благотворително дружество "Добруджа" г. Ангел Стоянов.
 - 5) Представителят на бесарабска българска емиграция г. Греков.
- се събраха на заседание в помещението на дружество "Добруджа".

I. Г-н генерал Коста Николов даде осветления по положението на Македонския въпрос, за който вече никой нищо не приказва.

II. Г-н Никола Константинов говори за положението на Тракийския въпрос, който е непроменен.

III. Г-н Любичев говори за положението на бежанците по закона на заселването им и селскостопанското настаняване, което трябва да се ревизира по сегашна оценка. А положението в Западните покрайнини от 6 месеца е непроменено.

IV. Г-н Греков говори за бесарабското население, което е в тежко положение, ограбвано от румънските власти. Руската акция към Бесарабия е спасителна – цяла Бесарабия се ориентира към Русия. Черноморският въпрос се разрешава с делтата.

V. Г-н Ангел Стоянов говори за емигрантите, които си остават най-добри родолюбци. Дружествата от няколко години нямат подновяване на настоятелствата. Нашата делегация от народни представители е приета радушно в Русия от народ и власти – от по-първите руски хора. Човеци и правителства са смъртни, а народът е безсмъртен. Положението на българите, служещи в румънската войска, е лошо, даже студентите (добруджанци – б. м. П. Т.) от България викат в Румъния.

Председател: (п) К. Николов
Подпредседател: (п) не се чете
Секретар: (п) не се чете
Касиер: (п) не се чете

ЦДА, ф. 164, оп. 1, а. е. 7, л. 83. Оригинал.

№ 37

Извлечение от сведения, давани от Управителния съвет на Съюза на бесарабските българи в България до Главната дирекция на статистиката относно броя на членовете на съюза

София, 1936 – 1940 г.

През периода:

- 1. 01. 1935 – 1. 04. 1936 – мъже 148, жени 9, общо 157 души.
- 1. 04. 1936 – 1. 04. 1937 – мъже 147, жени 9, общо 156 души.
- 1. 04. 1937 – 1. 04. 1938 – мъже 144, жени 9, общо 153 души.
- 1. 04. 1938 – 1. 04. 1939 – мъже 141, жени 17, общо 158 души.
- 1. 04. 1939 – 1. 04. 1940 – мъже, 142, жени 20, общо 162 души.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, л. 57, 59, 64, 65, 66. Формуляри.

№ 38

Меморандум от Управителния съвет на Съюза на бесарабските и южноруските българи в България до министър-председателя, министрите и председателя на XXV об. Народно събрание с копия до народните представители, зам. председателя на Светия синод, председателя на всебългарски съюз “Отец Паисий”, председателя на БАН, ректора на Държавния университет “Св. Климент” и председателите на Македонския национален комитет, на Добруджанската организация, на Тракийската организация, на западнопокрайнци и на запасното войнство относно историческото минало на българите в Бесарабия, необходимостта да се гарантират техните икономически, политически и културни права и свободи и да се подготви преселването на българите от Бесарабия и Украйна в България.

София, (края на) август 1941 г.

Уважаеми господа министри,

През течение на последната година българският народ бе щастлив да осъществи по-голямата част от своите национални блянове – присъединени бяха към Родината последователно Южна Добруджа, Западните покрайнини, голяма част от Македония и Беломорието. Ако и още наши сънародници да останаха под чужда власт, ако и над още български земи да не е огряло слънцето на свободата, българският народ бе доволен в голяма част от своите искания. Добруджанският, македонският и западнопокрайнският въпроси почти получиха разрешението си.

Въпреки всичко това обаче, за българския народ стои открит още един национален въпрос, чакащ своето разрешение, а заедно с това и помощта на свободна и обединена България – въпросът за съдбата на нашите сънародници в Българска Бесарабия и Южна Русия. В сравнение с другите наши национални въпроси последният би могъл да бъде разрешен сравнително по-леко, защото не се налага – по понятни причини – присъединяването към България на земите, населявани от бесарабските и южноруските българи. Въпросът се отнася до облекчаването само съдбата и гарантирането правата на една компактна и много добра българска маса, чийто брой надминава 500 хиляди души (смятайки и южноруските)...

Наскоро се съобщи за повторната румънска окупация на Бесарабия, а заедно с това за намеренията на румънското правителство да "румънизира" тази област. Румъния съгласно Виенските арбитражи" трябваше да върне на Унгария Северна Трансилвания, а на България – Южна Добруджа. Преселниците-румъни в тези земи трябваше отново да се връщат в старите предели на Румъния. Тях именно румънското правителство ще иска да заселва в Бесарабия, разбира се, на местата и за сметка на изселилите се вече германци, както и намиращите се там българи, руси и украинци. Твърде естествено е да се очаква едно много по-силно денационализиране на българския елемент, а даже и по-крути мерки – изгонване, отнемане на земите, обезправяване и пр. В това направление, по сведения на Съюза ни, в Румъния се вече работи. За "румънизирането" на Бесарабия е вече определен специален комитет*** от състава на румънския министерски комитет, към който са придадени редица длъжностни лица. Нему е възложено да реши въпросите с отнемането на еврейските имоти в областта, както и провеждането на румънизирането в общите му линии. В същия дух наскоро подпредседателят на румънския министерски съвет д-р М. Антонеску произнесе реч, която бе възпроизведена от букурещките ежедневни вестници. Не ще и спор, че едни от първите, които ще изпитат върху гърба си ударите на "румънизирането", това ще бъдат нашите сънародници от Бесарабия, голяма част от които в случая ще минат за "болшевици", за да бъдат преследвани по-леко.

Като излага всичко това, Управителният съвет на Съюза на бесарабските и южноруски българи в България си позволява да напомни на поч. българско правителство, народното представителство и обществото, че се налага час по-скоро да бъдат взети мерки в защита на нашите сънародници отвъд Дунава. Това е правото и дълга на всички българи от свободна и обединена България. Необходимо е да се действа в случай бързо и определено, за да се спаси имотът и честта на една много добра и запазена българска народна маса, като се защитят енергично нейните права и интереси и се подпомогне, в случай на нужда нейното преселване.

Затова най-учтиво ви молим да се гарантират чрез енергични постъпки пред румънското правителство и чрез изискването гаранцията на съюзническите германско и италианско правителство следните свободи и правдини на бесарабските българи:

1. Правото на българите в Бесарабия да имат свои училища, в които обучението да се води на родния език. Управлението на училищните имоти и

назначаването на преподавателския персонал да се извършват от изборни училищни настоятелство.

2. Правото на нашите сънародници там за свободни културни и стопански учреждения и сдружавания: читалища, дружества, банки, кооперации, театри и др.

3. Пълна свобода на българския печат и книжовни почини;

4. Национална българска църква в нейното управление, богослужението и избора на свещениците;

5. Неприкосновеност за собствеността – частна, училищна, черковна и общинска;

6. Права за административно общинско, околийско и земско (колониално) самоуправление.

Мерките, които румънското правителство ще вземе в близко бъдеще във връзка с румънизирането на Бесарабия, ще прогонят хиляди наши сънародници, които много скоро ще похлопат на майчините си порти за помощ и закрила. Тук поч. правителство ще трябва да спре вниманието си върху следните належащи въпроси:

1. Обезпечаване на средства за подпомагане на първо време на бежанците. Всички бежанци от Българска Бесарабия и Южна Русия през последните месеци идват без никакви средства. Не по-добра ще бъде участва и на ония, които предстои да дойдат, понеже не са в състояние да продават имотите си. Съюзът ни не разполага с каквито и да е средства, за да бъде полезен в това отношение.

2. Да се измени законът за поданството, който слага непоносими ограничения за бежанците. По-рано, съгласно закона за настаняването на бежанците, Съюзът ни имаше правото да издава удостоверения на последните, с които те автоматически получаваха българско поданство. С новия закон това наше право се отне и за бежанците бяха предвидени няколкомесечни срокове, преди изтичането на които не може да се придобие поднаство. По силата на това постановление бежанците не могат да заловят никаква работа в пределите на Царството, за да изхранват себе си и семействата си, защото не са български поданици, въпреки че са еднакво добри българи, както всички останали.

3. Да се признаят на бесарабските бежанци еднакви права и привилегии, както и на бежанците от Севера Добруджа, с което ще бъде улеснено тяхното настаняване.

4. Да се подготви въпросът за преселването на бесарабските и южноруски българи, който въпрос, наистина е по-сложен и важен, обаче ще се наложи. Не би трябвало събитията да ни изпреварват, нито пък да бъдем

изправени пред свършените факти, за да се проиграва каузата не само на повече от 300 000 добри българи, но и каузата на общото българско племе. За това предстояще преселване се вече говори и пише и в румънските официални среди и печат, което подсказва, че съществува мисъл и намерения в това отношение сред ръководителите на румънския народ и държава. В същото време то налага предварителното разрешаване на следните въпроси: определяне на мястото, гдето могат да бъдат настанени и заселени бесарабските и южноруски българи (Видинския край, Беломорието и др.); мерки относно преселването им – програма, определяне на селата и мерите, гдето трябва да бъдат заселени; превозването им, оземляването им, оценка на имотите им в Бесарабия и Южна Русия, начини на заплащането на последните и др.

Съюзът на бесарабските и южноруските българи в България се създаде преди 20 години главно за да ратува в защита на своите сънародници. Той не се съмнява, че този негов дълг лежи близко до сърцето и на всички добри българи, на първо място ония, в чиито ръце е поставено ръководството на българската държава. И ако отправя в този важен момент своя меморандум към отговорните български среди, той го прави, за да предупреди своевременно всички, от които зависи съдбата на бесарабските и южноруски българи. В същото време той не се съмнява, че ще бъде чут, и каузата му добре разбрана и подкрепена, защото това е кауза колкото на Съюза ни, толкова и на всички българи.

Дълбоко уверени, че позивът ни ще намери горещ отзив у Вас, господине Министър-председателю, господа министри и господине Председателю на XXV Об. Народно събрание, молим, приемерте нашата дълбока почит и уважение.

Управителният съвет на Съюза на бесарабските и южноруските българи в България.

ЦДА, ф. 164-к, оп. 1, а. е. 5, л. 68–70. Оригинален екземпляр – Вж: Трудове на ВТУ. Т. 31, кн. 3, В. Търново, 1994, 25–34.

* Изпуснатият текст се отнася до историята на българите в Бесарабия

** Южна Добруджа е върната на България по силата на двустранния българо-румънски Крайовски договор от 7 септември 1940 г., а не вследствие на Виенски арбитраж.

*** Става дума за Националния център (Дирекция) за румънизация, колонизация и инвентаризация. Повече вж: Тодоров, П. Българите в Бесарабия. 1941 – 1944 г. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том трети. В. Търново, 1994, 234–254.

Писмо от Всебългарския съюз “Отец Паисий” до Б. Филов относно акцията за изпращане на помощи на бедстващите българи в Таврия

София, 25 юли 1942 г.

Уважаеми господин министре,

Председателят на Местния клон от Всебългарския Съюз “Отец Паисий” в гара Бойчиновци, Фердинандско, г. Ник. Русев ни изпрати препис от едно трогателно писмо от г. Мишо Хаджийски, българин, писател, от с. Инзовка, Запорожка област, Украйна, с което се отправя отчаян позив за помощ и подкрепа на българите в Южна Русия, изложени на големи страдания и бедствия.

Веднага след това, с писмо № 930 от 2. III. т. г. ние се отнесохме до Св. Синод на Българската църква, с което предложихме от името на Св. Синод, на Българското дружество “Червен кръст”, на Съюза на бесарабските българи в България и на Всебългарския съюз “Отец Паисий” да вземе почин за събиране помощ за бедстващите българи в Южна Русия (Таврия), завзети от германски и румънски войски. Помощта да се занесе от пратеници на Св. Синод (едно духовно лице) и на “Червен кръст”. Пратениците да занесат учебници, прочитни книги, икони, богослужебни книги, свещенически одежди и църковни утвари за българите и за православните църкви в селищата, населени с българи. Пратениците ще имат възможност пряко да се запознаят с нуждите на тамошното българско население и да посочат доколко и как може да му се помогне сега и в близко бъдеще.

Българското дружество “Червен кръст”, Съюзът на бесарабските българи и Всебългарският Съюз “Отец Паисий” обещаха да подкрепят тоя почин, ако се вземе от Св. Синод.

Св. Синод в заседанието си на 26 март т. г. се е занимавал с горното наше писмо и е решил да се отговори, и въпросът [да] се проучи и когато условията бъдат благоприятни, за да се предприеме потребното, ще бъдем уведомени.

Няколко време след това в столицата дойде сам г. Мишо Хаджийски и е вече тук от м. май. Той написа много статии и държа по Радио София няколко сказки за българите в Таврия.

Уверени сме, че и Св. Синод, и Дирекцията на националната пропаганда, а и самото Министерство проучва въпроса за възможностите да се помогне на българите в Таврия. Все пак ние считаме за свой дълг най-почтително да Ви помолим, господине Министре, да направите всичко възможно и да се отговори на позива за помощ на тия българи, и да се направи нещо за тях, преди да са изминали благоприятните за тази работа месеци.

Всебългарският Съюз "Отец Паисий" е готов да съдействува.

С почит,

Председател:(п) Проф. Г. П. Генов

ВЯРНО, Гл. Секретар: [(п) Д. Тодоров]

АМВР, об. 7239, л. 5. Препис. Вж: Трудове на ВТУ. Т. 31, кн. 3. В. Търново, 1994, 71-75.

№ 40

Изложение от Съюза на бесарабските и южноруските българи в България до Б. Филов с искане да разреши да се издадат български паспорти на българите от Таврия, на работа в Германия, и изселването им в България

София, 15 юни 1943 г.

Господин Министър-председателю,

Сигурни сме, че Ви е много добре известно, какво в Приазовието, в предишната Таврическа губерния на царска Русия – днешната област Таврия – отпреди близо 100 години живее заселена българска компактна маса, запазила и до днес своите национални особености, език и вяра. Въпреки многото премеждия, препречвали съдбата на тия наши сънародници, те и днес се чувствуват така добри българи, както и техните прадеди.

Още през първата година от германския поход на Изток в 1941 г. Таврия бе завладяна от германските войски и сега тя се намира под тяхната военна и административна власт. Заедно с това за нуждите на германската военна

индустрия оттук бяха рекрутирани значителни групи от работници, които повече от две години работят в различните герански индустриални центрове. По сведенията на Съюза на бесарабските българи в България, който се грижи за съдбата на своите южноруски събратя, пък и на Всебългарския съюз "Отец Паисий", сега в Германия се намират повече от 4000 наши сънародници от този край като индустриални работници. За тяхната съдба пред Вас се е застъпвала наскоро и делегация от Съюза "Отец Паисий", която е настояла да бъдат издействувани за тях редица правдини пред германската власт.

Като интелектуални челници на тия работници се намират известен брой българи, които са получили образованието си в Съветска Русия за учители, агрономи, лекари и др. Заставени да напуснат родните си места, за да избягнат тежката участ на безработни и гладни люде, тия интелектуалци са се озовали в Германия и работят наравно със своите сънародници. Положението им обаче е сравнително тежко и те желаят да излязат от него. Една група от тях, към 12-15 души, желаят да се преселят в България, гдето искат да работят за общото наше национално дело. За тази цел те са подали молби до нашия Съюз, за да им бъдат издадени надлежните удостоверения за български произход, чрез които да мога да се снабдят с български паспорт от нашата легация в Берлин. Тези лица са:

1. Танас Чипчев, роден в с. Инзовка, по занятие учител, намиращ се в лагера Зинзен;
2. Александра Стефанова Филанова, род. 22. II. 1922, същото село, учителка, в лагера Хаген;
3. Иван Иванов Филанов, род. 10. IX. 1914, пак там, учител, лагера Крефелд Траар;
4. Иван Захариев Вапиров, род. 27. VII. 1912, пак там, агроном, същия лагер;
5. Главчев Олег Атанасов, 1. IV. 1922, с. Преслав, учител, същия лагер;
6. Димитър Паскалов, от с. Инзовка, журналист, намиращ се в Киев;
7. Никола Глушич, същото село, учител, в лагера Крефелд Траар;
8. Иван Циганок, с. Инзовка, лекар, в лагера Крефелд Траар.

Освен тях направили са постъпки направо чрез легацията да им бъде позволено да дойдат в страната ни и следните наши сънародници:

1. Иван Арабаджийски, род. 12. VII. 1918 г., с. Степановка, Запорожск[а област];
2. Николай Скрипкаров, род. 17. IX. 1916 г., с. Дуберти, Кишинев[ска област];
3. Демян Мандраскиев, род. 5. III. 1891 г., с. Красное, Крим;
4. Леонид Фирзов, род. 20. X. 1917 г., с. Катаржина, Одески уезд;
5. Георги Стойчев, род. 3. IV. 1916 г., гр. Одеса;

6. Васил Пачев, род. 2. I. 1921 г., с. Страновка, Ростов на Дон;

7. Иван Войников, род. 23. I. 1922 г. в гр. Одеса.

Управителният съвет на Съюза на бесарабските българи в България си позволява да моли, господине Министър-председателю, нареждането Ви на горните наши сънародници да се разреши да им бъде издаден български паспорт и да могат да влязат в територията на държавата ни. Мотивировката на това наше искане почива на следните обстоятелство:

1. Това са хора, които са израсли в Съветска Русия и познават най-добре болшевишкия режим. Те могат да бъдат използвани за една агитация в страната ни против болшевизма точно така, както Дирекцията на националната пропаганда използва за същата цел техния сънародник, намиращ се сега в България, Мишо Хаджийски. Те са богати с аргументи и лични преживявания и най-добре ще съумеят да водят борбата срещу болшевишката пропаганда у нас. Опасението, че могат да бъдат опасни като пропагандатори на болшевизма в страната ни, не е така голямо, още повече, че полицията има възможността във всеки момент да ги застави в такъв случай да напуснат страната;

2. Като интелектуални водачи на таврическите българи те познават най-добре положението на тия наши сънародници във всяко отношение. При това положение те могат винаги да бъдат полезни на нашата власт за събирането и разработването на всички сведения за тия българи: брой, стопанско положение, исторически сведения, политически тежнения, културни прояви и развитие и пр. По този начин ние ще можем във всеки момент да имаме пълни досиета за тия наши сънародници, които във всеки момент ще обслужват ръководителите на нашата политика;

3. Най-сетне тия наши добри българи с идването си в България ще могат да засилят кадрите на нашата организация и чрез това косвено да бъдат полезни на своите сънародници било тука, в пределите на Царството, било там, в самата Таврия.

Като Ви излагаме всичко това, ласкаем се да мислим, господине Министър-председателю, че Вие споделяте нашите разбирания в случая и че ще дадете съгласието си на горните наши сънародници да бъдат издадени български паспорти от страна на българската Царска легация в Берлин. Чрез това ще се извърши акт на човешчина и добре разбрана национална политика.

Молим приемерте нашите предварителни благодарности и изрази на дълбокото ни уважение.

Зам. председател: (п) Ал. Вл. Дякович
Секретар: (п) Дим. Златев

ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 79-81. Оригинален екземпляр. Вж: Трудове на ВТУ. Т. 31, кн. 3, В. Търново, 1994, 121-123.

Сведение от Съюза на бесарабските българи и южноруските българи в България за таврийски българи на работа в Германия, на които българската легация в Берлин да издаде български паспорти

София, 21 юни 1934 г.

Име и презиме	Дата на раждане	Месторождение	Професия	В кой работнически лагер
Людмила Николова	1921 г.	Калинчак Царедворка	студентка	Заубриган при Дрезден
Арабаджиева Танас Чипчев	22. II. 1922 г.	с. Инзовка	учител	Зинзен
Александра		"	учителка	Хаген
Стефанова		"	учител	Крефелд-Траар
Филанова	10. IX. 1914 г.	"	учител	Крефелд-Траар
Иван	27. VIII. 1912 г.	"	агроном	"
Иванов		"	агроном	"
Вапиров		"	агроном	"
Иван Захариев	1. IV. 1922 г.	Преслав	учител	"
Главчев		Преслав	учител	"
Олег Атанасов		Преслав	учител	"
Димитър Паскалов	1. IV. 1922 г.	Инзовка	журналист	Киев
Никола Глушич		"	учител	Крефелд-Траар
Иван Циганок		"	лекар	Крефелд-Траар

Зам.председател: (п) Ал. Дякович
Секретар: (п) Дим. Златев

ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 97. Оригинален екземпляр. Вж: Трудове на ВТУ. Т. 31, кн. 3, В. Търново, 1994, 126.

(Резолуция:) Изпратено по искане на пълномощния министър Д. Наумов в Министерството на външните работи, натоварено да се занимае с малцинствени въпроси.

Писмо от ръководството на Съюза на бесарабските и южноруските българи в България до столичния полицейски комендант относно разрешаване на престой в София на българи – бежанци от Бесарабия

София, 4 октомври 1943 г.

Господин комендант,

Напоследък, а особено от една година насам, броят на бежанците наши сънародници от Бесарабия се увеличи значително. Не минава седмица да не пристигне някой беглец. Това са предимно млади хора, които не могат да понесат угнетителния за българщината там режим. По силата на наредбата за заселване в Столицата, те не могат да останат в столицата като постоянни жители, въпреки че това им се налага. Те не познават страната ни, нямат никакви познания и се нуждаят от подкрепата на Съюза ни, чието седалище е в столицата – всичко това до момента, когато добият българско поданство и могат да се заловят на работа. Защото, както знаете, новият закон за поданството отне по-раншната привилегия за автоматично поданство на бежанците и всеки трябва най-малко 6 месеца да стои в страната преди да може чак след това да претендира и да получи поданство. През този именно период никой бесарабски бежанец не може да заложи каквато и да е работа и се нуждае от нашата подкрепа.

За да се отстрани тази аномалия по отношение на бесарабските бежанци, Съюзът ни направи постъпки да се измени поне наредбата за заселването в столицата по отношение на тях. Всъщност, те и не остават дълго в столицата, а повечето търсят препитания в провинцията. Резултат обаче още няма от това наше искане, а сроковете по отношение на някои продължават да текат. Такъв е случаят и със СИМЕОН ИЛИЕВ ТРИФОНОВ, който получи поданство, но очаква получаването на някои документи от домашните си, за да постъпи на работа по ведомството на БДЖ.

Като Ви съобщаваме това, чест имаме да молим нареждането Ви, господин Комендант, да се продължи срокът за оставането на Симеон Илиев

Трифонов в столицата поне до края на година, докогато той смята, че ще може да уреди работите си.

Уверени, че ще изпълните молбата ни, молим приемерте нашите предварителни благодарности и почитания.

Председател: (п) Ал. Вл. Дякович
Секретар: (п) Дим. Златев

ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 27. Оригиналнен екземпляр. Вж: Трудове на ВТУ. Т. 31, кн. 3, В. Търново, 1994, 159–160.